

Львівський державний університет
внутрішніх справ

С.О. СОРОКА

КОНТРАБАНДА
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ:
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ

Монографія

Львів
2012

УДК 343.575(477)
ББК 67.515+67.9(4Укр)408.122
С 65

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 29 серпня 2012 року)

Рецензенти:

Гумін О.М., доктор юридичних наук, доцент (Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», завідувач кафедри кримінального права та процесу)
Сенько М.М., кандидат юридичних наук, доцент (Львівський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін)
Куліш Л.В., начальник СВ УМВС України на Львівській залізниці

Сорока С.О.

С65 **Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: монографія / С.О. Сорока. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 228 с.**

ISBN 978-617-511-120-8

У монографії розглянуті питання підвищення ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів шляхом удосконалення кримінально-правових і кримінологічних заходів. У праці зроблено низку висновків, які лягли в основу рекомендацій та пропозицій щодо правозастосовної практики та вдосконалення кримінального законодавства.

Для наукових працівників, аспірантів, викладачів навчальних закладів юридичного спрямування, студентів, курсантів, практичних працівників ОВС, а також усіх, хто цікавиться законотворчістю в Україні.

УДК 343.575(477)
ББК 67.515+67.9(4Укр)408.122

ISBN 978-617-511-120-8

© Сорока С.О., 2012
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2012

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	4
Вступ.....	5
Розділ 1. Соціальна обумовленість кримінально- правової протидії контрабанді наркотичних засобів.....	7
1.1. Протидія контрабанді наркотичних засобів: історико-правовий аспект.....	7
1.2. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів.....	36
1.3. Контрабанда наркотичних засобів за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн.....	58
Розділ 2. Кримінально-правовий аналіз складу контрабанди наркотичних засобів.....	69
2.1. Об'єкт і предмет складу контрабанди наркотичних засобів.....	69
2.2. Об'єктивна сторона складу контрабанди наркотичних засобів.....	97
2.3. Суб'єкт складу контрабанди наркотичних засобів.....	123
2.4. Суб'єктивна сторона складу контрабанди наркотичних засобів.....	132
Розділ 3. Шляхи вдосконалення протидії контрабанді наркотичних засобів.....	141
3.1. Запобігання контрабанді наркотичних засобів.....	141
3.2. Напрями діяльності митних і правоохоронних органів щодо протидії контрабанді наркотичних засобів.....	166
Висновки.....	185
Список літератури.....	194
Додаток.....	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДМС – Державна митна служба

ДПС – Державна прикордонна служба

Єдина конвенція 1961 р. – Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р.

Закон «Про заходи протидії незаконному обігу...» – Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»

Закон «Про обіг...» – Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»

ЗМІ – засоби масової інформації

Конвенція 1971 р. – Конвенція про психотропні речовини 1971 р.

Конвенція 1988 р. – Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 – Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил»

Програма на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877 – Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів¹ є одним із основних джерел наповнення ринку наркотиками. Європа стала пріоритетним ринком для виробників та постачальників наркотиків. Саме тому в Україні, яка знаходиться на перехресті декількох міжнародних транзитних маршрутів, незаконний обіг наркотичних засобів на регіональному, національному і міжнародному рівнях досяг тривожних масштабів, а пов'язана з ним міжнародна злочинна діяльність становить загрозу для безпеки держав. Частина транзитних наркотиків залишається в Україні. Це певною мірою обумовлює той факт, що останніми роками в Україні спостерігається поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з нею. Так, у 1991 році на обліку перебували 31 тис. споживачів наркотиків, у 2011 році – 152 тис., у 1991 році було виявлено 11,3 тис. злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, у 2011 – 58,7 тис. Відтак цілком зрозумілим є завдання уряду щодо ефективної протидії поширенню в Україні наркотиків і наркозлочинності. Нині реальну загрозу для нашої держави становлять незаконні дії з опієм, героїном, кокаїном, синтетичними наркотичними засобами, які переправляються через Україну. Держава зацікавлена у виявленні і затриманні осіб, які контрабандним шляхом перевозять наркотичні засоби територією держави.

Безперечно, ефективність протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, зокрема їх контрабанді, залежить від того, наскільки чинне законодавство відповідає сучасним реаліям життя і як воно застосовується у судовій практиці. Потрібно вказати й на те, що ситуація щодо поширення наркоманії, яка виникла в державі, пояснюється не лише кризовими явищами в різних сферах суспільного життя, погіршенням соціально-економічного та соціально-психологічного стану деяких груп

¹ У подальшому, якщо інше спеціально не зазначено, вживатиметься термін «наркотичні засоби» (чи «наркотики»), що означає сукупність предметів злочинів – наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори. Це стосується і назви роботи.

населення, але й значними недоліками в роботі митних і правоохоронних органів, їх недостатньому матеріально-технічному, інформаційному, правовому забезпеченні щодо протидії контрабанді наркотичних засобів.

Незважаючи на всю актуальність і важливість указаної проблеми, спеціальних досліджень у сфері кримінально-правової характеристики контрабанди наркотичних засобів як складу злочину, а також протидії їй вітчизняними науковцями не проводилось. Частково питання, що досліджуються у монографії, висвітлювалися в працях таких дослідників кримінального права та кримінології: О.М. Джужи, А.П. Закалюка, О.В. Козаченка, О.М. Костенка, О.О. Кравченко, Н.А. Мирошніченко, А.А. Музики, О.В. Наден, Ю.Г. Пономаренко, В.Г. Пшеничного, М.П. Селіванова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.А. Тимошенка, Є.В. Фесенка, М.І. Хавронюка, М.С. Хруппи, В.М. Шевчука, С.С. Яценка та ін. Перелічені науковці тією чи іншою мірою розглядали питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та протидії незаконному обігу наркотиків.

Контрабанда як склад злочину розглядалась у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: С.А. Гадейбоева, В.О. Владимірова, Ю.Г. Кисловського, М.П. Карпушина, О.М. Омельчука, О.В. Процюка, В.В. Сіленка, Ю.І. Сучкова та ін. Утім, потребує особливої уваги вирішення проблем підвищення ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів шляхом удосконалення кримінально-правових і кримінологічних заходів.

Вищевикладене свідчить про доцільність та актуальність проведення поглибленого вивчення поняття контрабанди наркотичних засобів за вітчизняним і зарубіжним законодавством, її суспільної небезпечності, більш глибокого вивчення об'єктивних та суб'єктивних ознак, що певною мірою сприятиме підвищенню ефективності протидії цьому злочину.

Метою роботи є розробка пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінально-правових і кримінологічних заходів у сфері протидії контрабанді наркотичних засобів.

Важливість розробки теоретичних та прикладних досліджень у сфері протидії контрабанді наркотичних засобів відповідає сьогоденню і потребам правозастосовної практики.

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

1.1. Протидія контрабанді наркотичних засобів: історико-правовий аспект

Відомості про контрабанду, а саме про нелегальне, незаконне провезення товарів з однієї держави в іншу трапляється в працях давньогрецьких і давньоримських істориків. Її розвиток нерозривно пов'язаний зі становленням державності: встановленням кордонів держави, розвитком економіки, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, митної справи. Ю.Г. Кисловський вважає, що явище контрабанди спричинене об'єктивним процесом економічного розвитку, обміном товарів, матеріальними труднощами тієї чи іншої держави і тісно пов'язане з митом [79, с. 3].

Започаткування та становлення митної справи сягає глибокої давнини. Ще в III і II тисячолітті до н.е. митні відносини простежуються в державах Стародавнього Сходу: Єгипті, Ассирії, Вавилоні [52, с. 20]. З появою грошей люди намагались уніфікувати порядок обміну товарами, що дозволило їм придумати перші тарифи, організувати внутрішній та зовнішній торговий простір, наповнити товари логічною інформацією та економічним змістом.

Тариф (франц. *tarif*, італ. *tariffa* – розцінка, араб. *ta'rif* – повідомлення, оповіщення) – це система ставок для визначення вартості й оплати праці, різних виробничих і невиробничих послуг, перевезень, мита тощо. Самостійним видом є митні тарифи, які відіграють роль інструмента торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку держав та взаємодії його зі світовим ринком. Ці тарифи встановлюються на законодавчому рівні й є системою ставок

мита, якими обкладаються товари та ін. предмети, що перевозяться через митну територію держави. Єдиний митний тариф є систематизованим зводом ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за її межі [282, с. 21]. Для більш повного розуміння слід дати визначення мита. Мито – це грошовий збір, який стягують державні органи з громадян, установ і організацій за певні послуги (реєстраційні, гербові, поштові, судові) [235, с. 519]. Мито визначається і як податок, яким обкладаються товари та інші предмети, які ввозяться на митну територію або вивозяться за її межі через митний кордон. Мито нараховують і стягують митні органи. Митна справа безпосередньо пов'язана з товарним виробництвом та міжнародною торгівлею й обміном. Вона є найпростішою формою оподаткування. Історично це розвивалося в рамках Київської Русі та окремих князівств і йде від стягнення грошових чи натуральних зборів із реалізованих товарів у районах поживавлення торгівлі чи на перехрестях торгових шляхів. Про час виникнення митної справи на території нашої держави точних даних немає. Є. Осокін вважає, що система митних давньоруських правил була запозичена від грецьких священиків князем Володимиром для розповсюдження християнства, тобто у 988–989 рр. [163, с. 5]. К. Лоджінський у праці «Історія російського митного тарифу» визначає, що слово «мито» вживалося ще до прийняття християнства у договорі Олега з Візантією, тобто у 911 р. [123, с. 1]. Відомості про мито на території сучасної України зафіксовано ще в IX ст. Саме тоді на нинішніх землях України виникає і впродовж кількох століть, аж до завоювання монголо-татарами, розвивається могутня Київська Русь. У фінансуванні своєї діяльності князі залежали насамперед від данини. До інших джерел доходів князів належали: платня за судочинство, штрафи і мито [162, с. 11].

Отже, на території сучасної України поняття мита як платні за провезення товарів територією держави з'явилося

за часів Київської Русі. Слід зазначити, що саме тоді й виникло в слов'янській мові слово «мито» і «митник» [86, с. 251].

Тариф та митна справа є одним із напрямів здійснення фіскальної функції держави та засобом наповнення державної казни. Історики зазначають, що введення митного тарифу з твердими ставками мита об'єктивно породило бажання людей ухилитися від митного оформлення з метою провезення товару без уплати мита. Тому й виникла потреба законодавчого врегулювання цих відносин на рівні держав. Держава намагається стягнути мито, а особи, які переміщують товари – уникнути сплати чи зменшити його правдами й не правдами. Для цього люди вдавалися до різних хитрощів. За бажання держави збільшити доходи шляхом підвищення митних ставок активізується альтернативне явище – контрабанда. Тому можна стверджувати, що з появою митної справи з'явилась і контрабанда.

Отже, контрабанда зародилася й почала розвиватися в стародавні часи, коли вперше було введено мито на ввезення і вивезення товарів. Збільшення масштабів контрабанди відбувалося пропорційно до зростання мита і було пов'язано з незаконним переміщенням товарів через кордон держави. Об'єктивно складається так, що якщо мито перевищує певний рубіж, контрабанда, хоч є і ризикованою справою, стає дуже прибутковою.

Слово «контрабанда» італійського походження: від словосполучення *contrabando*, що в перекладі означає «проти урядового указу», тобто дія, заборонена державою в установленому законом порядку [227, с. 3]. За юридичною енциклопедією «контрабанда» [італ. (венеціан.) *contrabando*, від *contra* – проти і *bando* – урядовий указ] – це незаконне переміщення через митний кордон держави товарів, валюти, цінностей та ін. предметів [280, с. 319]. Слово «контрабанда» означає також товар або будь-який заборонений законом до ввезення або вивезення предмет, таємно провезений чи пронесений через кордон держави [235, с. 316–317]. Під терміном «контрабанда» також розуміють усе заборо-

нене, що робиться таємно, проноситься або провозиться потайки [213, с. 7].

Поняття контрабанди як правопорушення з'явилося у XIV–XVI ст. у період бурхливого розвитку товарно-грошових відносин, коли для держави стало не вигідним безмитне ввезення та вивезення товарів, і в законодавчому порядку встановлювалися певні правила провозу товару через державний кордон. Для здійснення контролю за провозом товарів, збиранням мита й інших зборів, установлених державою, на сухопутному кордоні і в портах були створені спеціальні державні установи, що контролюють провезення вантажів і товарів через кордон, стягують мито та інші збори [235, с. 519], тобто митниці. Будь-яке порушення встановлених законом та іншими нормативними актами правил перевезення товарів і цінностей через кордон, які приховувалися від контролю з боку митниці, отримало назву контрабанди, а порушники, що вдавалися до таких дій, підлягали покаранню [26, с. 45]. Осіб, які займалися контрабандою, почали називати контрабандистами. Першими контрабандистами на Русі, як зазначає Ю.Г. Кисловський, були іноземні купці, починаючи з представників Ганзи в Новгороді у XII–XV ст., і англійські купці в XVI–XVII ст. [79, с. 3].

Виникнення контрабанди як правопорушення в Росії відбулося на початку XVII ст. Приблизно з середини XVII ст. починається формування законодавчої бази щодо протидії контрабанді. Особливістю її було те, що норми, які регламентували відповідальність за контрабанду, містилися як у митних, так і в кримінальних законодавчих актах. 1649 року уряд прийняв Соборне уложення, яке стало першим у Росії систематизованим законом. У ньому передбачалися злочини проти порядку управління, до яких належало кормчество, тобто незаконне виробництво, контрабандне ввезення і продаж спиртних напоїв та інших товарів, що становили державну монополію [238, с. 14, 17].

Після прийняття Соборного уложення був прийнятий Митний статут (1653 р.) і Новоторговий статут (1667 р.) З їх

прийняттям у державі була встановлена система протекціонізму: коли всередині держави було достатньо якогось товару, то ставки мита підвищувались, і навпаки, якщо відчувався брак, то вони знижувалися. Митний і Новоторговий статут містили в собі митний тариф – звід ставок мита, встановлений для обкладення товарів, що пропускалися через кордон [238, с. 16]. У цих статутах проголошувався строгий контроль за виконанням законодавства, що визначало порядок переміщення товарів через кордон, а також підтверджувалася відповідальність за порушення правил, що забороняли ввезення товарів, на які існувала заборона їх вживати, наприклад тютюн, або встановлювалася державна монополія – спиртні напої.

Прийняття державою Митного і Новоторгового статутів було викликано потребою в розвитку торгівлі, необхідністю відміни привілеїв іноземцям та вдосконалення митного обкладення. Вони увійшли в історію як митні реформи.

Свій подальший розвиток митне законодавство отримало в Митному статуті 1755 р., який роз'яснював порядок обкладання товарів митом. Вперше вказувалось, які саме товари і яку кількість грошей може приватна особа (крім купецтва) провезти за кордон для власного вживання, а не для продажу [79, с. 37].

Вищевказані документи хоча і сприяли розвитку митного законодавства, але поняття контрабанди не давали.

Систематизоване законодавство про контрабанду в Росії з'явилося з прийняттям Митного статуту 1819 р., а пізніше – з Уложенням про покарання 1845 р. Митний статут дав визначення поняття контрабанди, якою визнавалося не тільки перевезення чи перенесення товару через кордон, але й неподання власником вантажу відомостей про товар на митницю, приховання цих відомостей в товаросупровідних та фінансових документах [26, с. 30].

За Митним статутом 1819 р. (§§ 381 та 382) та за Уложенням про покарання 1845 р. товари, які провозились або проносились повз митницю за кордон чи з-за кордону, а також ті, що з-за кордону були ввезені до митниці, але у ван-

тажних документах чи оголошеннях не вказані, вважалися таємно провезеними. Ці положення зберегли свою суть у статутах 1892 і 1904 рр. На підставі цього можна зробити висновок, що під контрабандою розуміли всі товари: як такі, що піддаються митному оподаткуванню, так і вільні від нього – якщо вони провозяться поза митними установами чи через них, але з приховуванням від митного контролю [176, с. 97].

Отже, державні інтереси вже не обмежувалися збиранням лише митних платежів. На законодавчому рівні поняття контрабанди було розширено.

«Положення про контрабанду» від 27 березня 1906 р. до контрабанди віднесло ввезення чи вивезення тільки заборонених та обкладених митом товарів. Слід зазначити, що стосовно експортних товарів контрабанда визнавалася такою, що вже вчинена, не тільки в разі фактичного переміщення товарів, але й у разі замаху на вивезення, оскільки в той момент, коли вивезення буде вчинено, затримання контрабандиста на іноземній території вже було неможливе [199, с. 37].

По-новому було подано визначення контрабанди в Митному статуті 1910 р. [262, с. 185–193], у ст. 1045 якого вказувалося, що це:

1. Ввезення з-за кордону в обхід митних установ чи через них, але з приховуванням від митного контролю, товарів:

а) іноземного походження – заборонених для ввезення, дозволених для ввезення з обкладанням митом, чи дозволених для провезення транзитом за кордон без обкладення митом;

б) вітчизняного походження, дозволених для вивезення за кордон з поверненням митних зборів, сплачених за використані для їх виготовлення матеріали чи дозволених для вивезення з поверненням акцизних та інших зборів;

2. Вивезення за кордон чи посягання на вивезення повз митні установи чи через такі, але з приховуванням від митного контролю товарів вітчизняного походження, заборонених для вивезення чи дозволених для вивезення, але з обкладанням митом;

3. Внесення до внутрішнього ринку товарів, що надійшли до митниці:

а) заборонених до ввезення товарів, дозволених для вивезення за кордон, але не вивезених за кордони Імперії;

б) заборонених чи дозволених для ввезення з оплатою мита, але отриманих з митниці за домовленістю із посадовою особою митної установи незаконно, без оплати мита або з його оплатою в меншому ніж потрібно розмірі.

За ст. 1046 Статуту до контрабанди прирівнювалося зберігання, складання і пересування товарів, які визнаються контрабандними, якщо не буде представлено докази законного їх походження в таких випадках:

1) у межах прикордонної смуги, на відстані 50 верст від сухопутного чи морського кордону, товари іноземного походження, що не підлягають митному тавруванню, які були виявлені в торгових установах, а також у приміщеннях неторгових, коли вони в них зберігаються для продажу, чи під час їх перевезення у тому випадку, якщо не представлені митні квитанції про оплату їх митом або посвідчення, видане замість них: транспортних засобів для перевезення контрабандних товарів.

У згаданому Статуті були спеціальні норми щодо різних предметів контрабанди: а) контрабанда холодної та вогнепальної зброї; б) чаю, спиртних виробів; в) наркотичних засобів; г) іноземних гральних карт, вітчизняної золотої, срібної та мідної монети, іноземних грошей.

За Митним статутом контрабанда поділялася на адміністративно та кримінально карану. Кримінально караною вона вважалась, якщо:

а) виконавець зберігав чи приймав для збуту контрабандні товари, торгував завідомо контрабандними товарами «за звичкою» чи як промисел (ст. 1068 Митного статуту);

б) шляхом товар ввозили на в'ючній скотині чи конях повз митні установи, шляхом приховування чи провозу контрабандних товарів у приміщеннях, особливо пристосованих для їх приховування, а також прикриття товару мит-

ними документами, що стосувалися іншого товару (ст. 1069 Митного статуту);

в) у такому діянні брали участь декілька осіб;

г) особа під час провозу чи пронесення товару повз митні установи мала зброю (ст. 1070 Митного статуту);

г) виконавцем був член шайки, яка організувалася для ввезення контрабандних товарів (ст. 1071 Митного статуту).

Кримінальне покарання за контрабанду передбачало позбавлення волі строком не менш як три місяці. Всі інші види контрабанди було віднесено до адміністративно караної. Контрабанда належала до державних злочинів. Як бачимо, законодавство щодо протидії контрабанді постійно розвивалось і вдосконалювалось, і саме в Митному статуті 1910 р. дано найбільш повне визначення поняття контрабанди.

У зв'язку з тим, що Україна входила до складу Російської імперії до революції 1917 р., вищезазначені закони діяли і на її території.

В радянський період як злочин контрабанду вперше було визнано в постанові Ради народних комісарів РРФСР від 29 грудня 1917 р. «Про дозвіл на ввезення та вивезення товарів» [226]. У цьому ж документі було визначено поняття контрабанди, якою визнавалося ввезення та вивезення товарів без дозволу, що переслідувалось з усією суворістю радянських законів [26, с. 40–41]. Декретом РНК РРФСР від 22 квітня 1918 р. у державі була введена монополія зовнішньої торгівлі. Якщо до революції контрабанда вважалася порушенням фіскальних інтересів держави, то за радянської влади це було порушенням монополії зовнішньої торгівлі.

9 січня 1918 р. Центральна Рада Української Народної Республіки прийняла IV Універсал, яким проголосила Україну «самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу». IV Універсал визначав основні засади самовизначення, державного ладу і перспективи державотворення в Україні, в тому числі в економічній, торговельній і податковій сферах. Велика увага протидії контрабанді приділялась і в Україні. Так, Дек-

ретом РНК УРСР від 10 червня 1920 р. всі іноземні товари, виявлені в прикордонній зоні, визнавалися контрабандними та конфісковувалися державою [35, с. 176]. 30 серпня 1921 р. РНК України було затверджено Положення «Про заходи боротьби з контрабандою і про натурпреміювання за затримані товари» [35, с. 304–305]. Крім того, визначну роль у протидії контрабанді в Україні відіграло прийняття першого КК УРСР 1922 р. Норма про відповідальність за контрабанду була передбачена в ст. 97 КК, яка знаходилась у главі I «Державні злочини» в розділі «Злочини проти порядку управління». В цій статті було дано визначення поняття простої та кваліфікованої контрабанди. Першою вважали «порушення законів і обов'язкових постанов про вивезення за кордон і ввезенні з-за кордону товарів і валютних цінностей» (ч. 1 ст. 97 КК). Під кваліфікованою контрабандою розуміли вчинення тих самих дій у вигляді промислу, або посадовою особою, або якщо співвиконавці, вчиняючи їх вперше, були озброєні, або якщо предметом були речі, вказані в ст. 10 Декрету РНК від 17 жовтня 1921 р. [238, с. 94, 213]. Як бачимо, КК УРСР 1922 р. дав дуже вузьке визначення контрабанди. Диспозиція цієї статті була бланкетна. Для її застосування необхідно було звернутися до правових актів, що регулювали порядок переміщення товарів і цінностей через державний кордон.

Поряд із кримінальним законодавством у радянській державі розвивалось і митне законодавство. Перший Митний статут СРСР був прийнятий 1924 року і проіснував 4 роки. В ньому також давалося визначення звичайної і кваліфікованої контрабанди та міри покарання за їх вчинення.

Звичайною контрабандою визнавалося незаконне переміщення невеликої кількості товарів. Матеріали щодо звичайної контрабанди розглядалися митними установами, товар конфісковувався, з винних стягували штраф. Кваліфікованою вважалася контрабанда в значних розмірах, здійснена організацією або посадовою особою, пов'язаною з митною службою, шляхом підробки митних документів та

ін. Справи щодо кваліфікованої контрабанди розглядалися в суді, винні каралися позбавленням волі «...до повної перемоги світової революції...» [26, с. 43].

У КК УРСР, прийнятому 1927 року, в ст. 97 було дано визначення контрабанди як переміщення через прикордонну зону товарів, цінностей, речей та різних предметів поза митними установами або через такі, але з приховуванням від митного контролю [256]. КК УРСР 1927 р. дав розгорнуте визначення контрабанди, адже, як бачимо, воно схоже з визначенням контрабанди, яке давалось у законодавчих актах дореволюційного періоду, що говорить про взаємозв'язок дореволюційного і радянського законодавства.

Важливе значення у визначенні контрабанди мав Митний кодекс СРСР від 19 грудня 1928 р. [209]. Розділ третій Кодексу був присвячений контрабанді: статтях 164 і 165 розкривалось поняття, а в ст. 166 визначалась кваліфікована, кримінально карана контрабанда.

До простої контрабанди Кодекс відніс, по-перше, переміщення через кордон вантажів (товарів, цінностей і інших предметів) поза митними установами або через них, але з приховуванням від митного контролю, збереження контрабандних товарів і т. ін., а також підготовчі дії до неї.

Кваліфікованою контрабандою визнавалося переміщення вантажів поза митними установами з допомогою спеціально для цього пристосованих засобів перевезення; приховування контрабандних вантажів у приміщеннях, для цього пристосованих, контрабанда, пов'язана з підркобою документів чи прикриттям вантажів документами, що стосуються іншого вантажу; участь в організації, що спеціально займається контрабандою; вчинення контрабанди озброєними особами; вчинення контрабанди посадовими особами, безпосередньо пов'язаними з митною справою, а також посадовою особою, яка мала можливість використати для цілей контрабанди своє службове становище; контрабанда, вчинена більше двох разів за три роки, а також зберігання, перевезення чи торгівля завідомо контрабандними

вантажами у вигляді промислу; контрабанда вибухових речовин та зброї, військового спорядження, повітряних суден, телеграфно- та радіотелефонного майна та вивезення анульованих цінних паперів; заняття у вигляді промислу незаконним вивезенням, ввезенням, пересилкою та перевезенням за кордон і з-за кордону валютних та фондових цінностей.

Кримінальне законодавство щодо протидії контрабанді, що склалося до 1928 р., залишалося незмінним упродовж тридцяти років – до прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» [210], у зв'язку з яким контрабанда була віднесена до державних злочинів, що спричиняють шкоду основам господарської діяльності СРСР. У ст. 15 Закону вказувалося, що контрабанда, тобто незаконне переміщення товарів або інших цінностей через державний кордон СРСР, вчинена з приховуванням предметів контрабанди у спеціальних сховищах або з обманним використанням митних та інших документів, або у великих розмірах, або групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою, або службовою особою з використанням службового стану, а також контрабанда вибухових, наркотичних, сильнотоксичних і отруйних речовин, зброї і військового спорядження. На основі Закону були сформульовані Кримінальні кодекси союзних республік 1960 р. У КК УРСР норма, що передбачала відповідальність за контрабанду, була передбачена ст. 70, яка була розміщена в Главі I «Злочини проти держави» Розділу 2 «Інші злочини проти держави», де визначення контрабанди було закріплене аналогічно до визначення, яке було дано в ст. 15 Закону.

Отже, Закон «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» в ст. 15 дав визначення поняття контрабанди, адже дане поняття було значно вужчим від визначення контрабанди, що було зафіксовано в Митному кодексі СРСР 1928 р. Законодавець відмовився від терміна «кваліфікована» контрабанда. Відтак поділ контрабанди на просту і кваліфіковану втратив свою доцільність. За новим за-

конодавством слід було розрізняти контрабанду, що каралася в адміністративному порядку, і кримінально карану контрабанду (що також вказує на взаємозв'язок радянського і дореволюційного законодавства). У Законі були перелічені ознаки кримінально караної контрабанди (великий розмір і т.ін.), адже перелік цих ознак відрізнявся від поданих у ст. 166 Митного кодексу СРСР 1928 р. Так, у новому переліку зовсім не були вказані такі ознаки контрабанди, як використання спеціальних засобів перевезення, вчинення контрабанди озброєними особами, контрабанда неодноразова, контрабанда анульованих цінних паперів. М.П. Карпущин вказує, що виключення цих ознак було виправдано, оскільки вони, крім неодноразової контрабанди, за останні роки практично не траплялися. Деякі інші ознаки були змінені (контрабанда організованою групою осіб і т. ін.) [67, с. 179]. Вперше у Законі як предмет контрабанди були вказані наркотичні засоби. До прийняття Закону «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» наркотичні засоби не були предметом контрабанди.

Шістдесяті роки характеризувалися подальшим розвитком зовнішньоторгових і культурних зв'язків, що сприяло зростанню потоку всіх видів транспорту і збільшенню кількості осіб, що перетинали кордон. У цих умовах необхідні були інші підходи до вирішення завдань, що були покладені на митників у зв'язку зі збільшенням випадків контрабанди. 5 травня 1964 р. Верховна Рада СРСР затвердила новий Митний кодекс СРСР. У ньому в більш широкому вигляді було дано визначення поняття контрабанди. Слід зазначити, що поряд з переміщенням предметів поза митними установами або приховуванням від митного контролю предметів, які заборонені до ввезення або вивезення, контрабандою визнаються предмети, які переміщуються з обманним використанням митних та інших документів, які перевозяться не під своїм найменуванням; не задекларовані передачі; антикварні і валютні цінності; а також зберігання іноземних вантажів у кількості, що перевищує зви-

чайну норму споживання, якщо власник вантажу не довів законне їх дотримання; ввезення товарів на незаконно ввезену валюту, товарів, отриманих за бартерними операціями [26, с. 44]. В кримінальному законодавстві щодо протидії контрабанді з 1964 р. до розпаду СРСР і проголошення України незалежною державою суттєвих змін не було. У зв'язку із проголошенням 1991 року України незалежною демократичною державою Україна започаткувала самостійну митну політику та митне законодавство. 12 грудня 1991 р. був прийнятий МК України [45], в ст. 100 якого кримінально караною контрабандою було визначено переміщення товарів, валюти, цінностей та інших предметів через митний кордон держави поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, або групою осіб, які організувалися для заняття контрабандою, або з використанням для цього будь-яких форм підприємницької діяльності, а також незаконне переміщення наркотичних засобів, сильнодіючих, отруйних, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів. Способи незаконного переміщення предметів через митний кордон визначались у статті 115 МК України «Переміщення предметів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» і 116 – «Переміщення предметів через митний кордон України поза митним контролем». 17 червня 1992 р. Законом № 2468-ХІІ були внесені зміни до ст. 70 КК УРСР 1960 р. [183], де у визначення контрабанди було подано аналогічно до МК України 1991 р., але з деякими змінами. В КК УРСР 1960 р. з поняття контрабанди було виключено таку ознаку, як використання для організації контрабанди будь-яких форм підприємницької діяльності. Предметами контрабанди були визнані історичні й культурні цінності. Такі ж зміни були внесені і в ст. 100 МК України 1991 р., де давалося визначення поняття кримінально караної контрабанди. Порівнюючи нову і попередню редакції ст. 70 КК УРСР 1960 р., слід зазначити, що в новій редакції було дано більш широке поняття контрабанди,

оскільки під контрабандою розумілось переміщення товарів, валюти, цінностей та інших предметів через митний кордон держави поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Нове визначення розкриває, яке ж саме переміщення є незаконним. Розширено і предмет контрабанди, до якого віднесено валюту, історичні й культурні цінності. З поняття контрабанди було виключено способи її вчинення (з приховуванням предметів у спеціальних сховищах і обманним використанням митних та інших документів), а також вчинення контрабанди службовою особою з використанням службового стану. Виключення такого способу, як вчинення контрабанди з приховуванням предметів у спеціальних сховищах, є зрозумілим, оскільки воно охоплювалось переміщенням предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Тобто для визнання переміщення товарів, валюти, інших цінностей через митний кордон контрабандою не обов'язково, щоб воно супроводжувалося приховуванням у спеціальних сховищах. Для складу контрабанди достатньо, щоб переміщення товарів, валюти, цінностей було вчинене з приховуванням від митного контролю. Виключення ж такої ознаки, як вчинення контрабанди службовою особою з використанням службового стану, на нашу думку, було передчасним і необґрунтованим. На нашу думку, вказану ознаку варто було б залишити в диспозиції статті як кваліфікуючу. Митні й правоохоронні органи постійно фіксують факти зростання обсягів контрабанди, яка є серйозною загрозою для державних інтересів. Тому дуже важливо, щоб протидія цьому злочині з боку законодавця була ефективною. Ця проблема залишається актуальною і сьогодні.

Також слід зазначити, що законодавець залишає адміністративну і кримінальну відповідальність за контрабанду. Адже поряд з вищенаведеними нормативними актами в Україні продовжує існувати норма про адміністративну відповідальність за контрабанду, що закріплена в КУпАП, прийнятому 1984 року, в ст. 209 «Контрабанда», ст. 208 «По-

рушення митних правил», ст. 208¹ «Порушення встановленого порядку вивезення за межі республіки товарів народного споживання чи інших матеріальних цінностей» [81]. Приймаючи той чи інший новий акт, якщо останній поновому розглядає ту чи іншу правову ситуацію, як правило при введенні в дію цього акта обумовлюється подальша доля раніше існуючих норм. У прийнятому МК України 1991 р. не було вказано на скасування (або на втрату чинності) статей 208, 208¹, 209 КУпАП. У той період часу, як зазначає Є. Додін, склалася парадоксальна ситуація – статті 208, 208¹, 209 КУпАП 1984 р. існували поряд із статтями МК України 1991 р., де було встановлено перелік та склад митних правопорушень, незважаючи на значне розходження в оцінці кваліфікації цих діянь. Незрозуміло, якими нормами керувалися в той час особи, що порушували провадження за цією категорією справ та їх розглядали: нормами КУпАП 1984 р. чи нормами МК України 1991 р. [60, с. 111]. 26 лютого 1999 р. Пленум Верховного Суду України прийняв Постанову № 2 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил». Виходячи з вищевказаної Постанови, в п. 5 вказувалось, що в примітці до ст. 70 КК УРСР 1960 р. під контрабандою у великих розмірах необхідно розуміти переміщення предметів через митний кордон, загальна вартість яких становить двісті і більше офіційно встановлених на час вчинення злочину мінімальних розмірів заробітної плати. У випадках, коли вартість предметів є меншою від вказаного розміру, то відповідальність (за відсутності інших ознак злочину) настає за МК України як за порушення митних правил [195, п. 5]. Тобто з цього можна зробити висновок, що відповідальність за контрабанду в адміністративному порядку мала наставати не за нормами КУпАП, а за МК України 1991 р., адже ст. 209 КУпАП продовжувала існувати до 2001 р. І тільки 17 травня 2001 р. Законом № 2415-III були внесені зміни до КУпАП, і вищевказану норму було виключено [181], після чого за порушення митних правил, а також контрабанду, якщо в діях осіб, які допустили такі по-

рушення, відсутній склад злочину, було встановлено адміністративну відповідальність, яка настає за відповідними статтями МК України. Ці положення зберегли свою суть і у статтях нового МК України 2012 року.

Як було зазначено вище, наркотичні засоби як предмет контрабанди вперше вказуються в КК УРСР 1960 р. До цього часу в радянському законодавстві наркотичні засоби не були предметом кримінально караної контрабанди. Такі випадки траплялись і, як вказує Ю.Г. Кисловський, особи, винні у контрабандному ввезенні наркотичних засобів та їх збереженні або збуті, притягувалися до кримінальної відповідальності за відповідними статтями КК союзних республік з конфіскацією товарів і накладенням штрафів в адміністративному порядку [79, с. 127].

Перші історичні записки про давнє людське минуле містять згадку про те, що практично усі народи, починаючи з доісторичного періоду, вживали наркотики рослинного походження у зв'язку з тим, що вони мають надзвичайні властивості щодо змінення сприйняття навколишнього світу та ілюзорного виконання бажань. Цим укріплювалась віра людини в могутність надприродних сил. Існує гіпотеза, що перше знайомство людини з наркотиками відбулось приблизно 40 тисяч років до н.е. Із документів та історичної хроніки відомо, що шумери, китайці, індуси, стародавні греки, ацтеки і сибірські племена добре знали дію деяких наркотиків і використовували їх для власних потреб [148, с. 6].

Вживання наркотиків у державах Західної Європи і в США розпочалося з середини XIX ст. Однак розповсюдження наркотичних засобів і торгівля ними аж до кінця XIX ст. розглядались як більш-менш законний промисел з медичною метою. Наркотики використовувались як лікарські засоби, і це не вважалось серйозною небезпекою, а тим більш міжнародною проблемою [238, с. 48]. В Росії ж вони вільно провозились через кордон, тільки з оплатою підвищеного мита [79, с. 122]. Перші закони, що забороняли опіюпаління, розведення опійного маку та запобігали контрабанді нарко-

тиків, були прийняті в Індії і Китаї. 1845 року закон про наркотичні засоби був прийнятий у Франції. В кінці XIX і на початку XX ст. були прийняті постанови проти наркоманії у деяких штатах США [8, с. 8]. «Асортимент» контрабандної торгівлі в капіталістичних державах дуже різноманітний і час від часу змінюється залежно від «кон'юнктури» ринку контрабандних товарів у різних державах. Виключення становлять наркотики, які в десятки разів рентабельніші, ніж золото.

Отже, з середини XIX ст. масштаби зловживання наркотиками у багатьох державах збільшилися під впливом певних чинників. Це пояснюється багатьма причинами. До них належить розширення доступності речовин, наприклад, у результаті розвитку шляхів транспортного сполучення, досягнень у галузі хімії, розвитку засобів зв'язку, соціально-економічних чинників, індустріалізації, міграції і швидких темпів урбанізації, а також зміни поглядів і ставлення до цінностей, безжалісної експлуатації людей злочинцями. Щоб протистояти розширенню масштабів зловживанню наркотичними засобами, співтовариство націй з початку XX ст. поступово створює механізм контролю, призначеного для обмеження доступу до наркотиків, оскільки швидко було з'ясовано, що жодна держава самостійно не може успішно здійснювати діяльність із запобігання зловживанню наркотиками і їх незаконного обігу. Як правило, та чи інша організація наркобізнесу діє відразу в декількох державах. В одній виробляється сировина, в іншій – обробляється і проводиться очистка, в подальшому перевозиться через треті держави контрабандним шляхом і збувається вже в четвертих.

Тому контроль над наркотиками став загальносвітовою проблемою, починаючи з першої міжнародної конференції з цього питання, яка була проведена 1909 року в Шанхаї. Міжнародна система контролю будувалася поетапно, починаючи з 1912 р., коли була прийнята Міжнародна конвенція з опіуму. В подальшому ця діяльність продовжувалася з 1920 р. під егідою Ліги Націй, а з 1946 р. – ООН [112,

с. 118]. У зв'язку з неухильним зростанням кількості осіб, що зловживали наркотиками, збільшенням нелегальної торгівлі і контрабанди наркотиків одним із основних завдань новоствореної Комісії з наркотичних засобів було розроблення єдиної конвенції про наркотики.

Одним із важливих аспектів протидії зловживанню наркотичних засобів стало прийняття Єдиної конвенції о наркотичних засобах 1961 р. Ця конвенція була прийнята урядами на спеціальній міжнародній конференції 1961 року і діє з 1964 р. Нині контроль відповідно до цієї угоди здійснюється більше ніж за 116 наркотичними засобами, включаючи опіум і його похідні, а також синтетичні наркотики.

У процесі розробки Єдиної конвенції 1961 р. було виокремлено три мети. Основна – це забезпечення систематизації всіх чинних багатосторонніх договірних норм у цій сфері. Вказана Конвенція замінила собою всі раніше прийняті договори про наркотики, крім Конвенції з боротьби з незаконним обігом шкідливих лікарських речовин 1936 р. [41, с. 149].

Наступна мета цієї угоди – спрощення і систематизація механізму контролю, що є наступним важливим кроком у напрямку підвищення ефективності зусиль міжнародного співтовариства. Постійний Центральний комітет з наркотичних засобів, який був створений відповідно до Міжнародної конвенції з опію 1925 р., і Контрольний орган з наркотичних засобів, що був створений в рамках Конвенції про обмеження виробництва і регламентації розподілу наркотичних засобів 1931 р., були об'єднані в рамках єдиного органу, Міжнародного комітету з контролю над наркотиками (далі – Комітет). Відповідно до Єдиної конвенції 1961 р. Комітет є незалежним контрольним органом із застосування конвенції ООН у сфері контролю над наркотиками, який виконує завдання в таких двох широких областях: у відношенні законного виробництва наркотиків і законної торгівлі наркотиками. Комітет вживає заходи щодо забезпечення достатніх поставок для медичних і наукових цілей і недопущення витоку наркотиків у незаконний обіг [112, с. 119].

Третя мета Єдиної конвенції 1961 р. полягала у розповсюдженні сфери застосування існуючих систем контролю на культивування рослин як сировини для отримання натуральних наркотичних засобів. У Договорі 1961 р. був передбачений суворий контроль над виробництвом опію, і відповідно до цього договору в список рослин, на культивування яких був розповсюджений міжнародний контроль, були включені кокаїновий кущ і канабіс. Цей Договір передбачав створення або збереження національної монополії у деяких областях. На держав-учасниць Договору 1961 р. було покладено особливе зобов'язання – обмежити виробництво наркотикомістких рослин кількістю, необхідною виключно для медичних і наукових цілей [112, с. 120].

Єдиною конвенцією 1961 р. передбачено чотири Списки наркотичних засобів – класифікація препаратів за ступенем їх шкідливості та заборони для немедичного поширення. Ці списки періодично змінюються, коригуються і доповнюються.

Відповідно до Єдиної конвенції 1961 р. Сторони зобов'язані представляти Комітету розрахунки за потребами держав з наркотичних засобів, що перебувають під міжнародним контролем, які мають бути призначені для медичних і наукових цілей, а також для виготовлення інших наркотичних засобів або препаратів, а також розрахунки, що стосуються складських запасів наркотичних засобів. Сторони також повинні представити статистичні дані про те, чи не перевищує виготовлення, ввезення чи вивезення державою кількість наркотичних засобів відповідних розрахунків, а також про вживання, культивування, конфіскацію наркотичних засобів. Ця інформація може свідчити про масштаби незаконного обігу і ефективності заходів, що застосовуються правоохоронними органами з їх запобігання.

Єдина конвенція 1961 р. була підкріплена Протоколом 1972 р., в якому містилися поправки до Конвенції і який набрав чинності 8 серпня 1975 р. У Протоколі підкреслюється необхідність розширення зусиль з попередження

незаконного виробництва, обігу і використання наркотиків. У ньому також підкреслюється необхідність надання особам, що зловживають наркотиками, послуг з лікування і відновлення працездатності, і зазначається, що лікування і повернення в суспільство мають бути розглянуті як заміна чи доповнення до позбавлення волі осіб, що зловживають наркотиками. В Протоколі особлива увага звертається на роль Комітету в сфері контролю над наркотиками, на який покладається відповідальність за забезпечення відповідності між пропозицією і попитом на наркотичні засоби в медичних і наукових цілях, а також за вжиття заходів з попередження незаконного культивування, виробництва, виготовлення, обігу і використання наркотиків. У Конвенції з поправками підкреслюється також необхідність вжиття спільних міжнародних заходів для вирішення проблем, пов'язаних із зловживанням наркотиками.

Отже, Єдина конвенція 1961 р. з поправками – це перший міжнародно-правовий акт, що містить систему норм, які є правовим фундаментом протидії наркотизму у світовому масштабі.

До 1971 р. під контроль підпадали тільки наркотичні засоби. Ще до прийняття і набрання чинності Єдиною конвенцією на міжнародному рівні обговорювалися нові питання, пов'язані з попередженням шкідливих для здоров'я людей наслідків зловживання психотропними речовинами [41, с. 152].

У січні-лютому 1971 р. під егідою ООН була прийнята Конвенція про психотропні речовини. Відповідно до цієї конвенції, що набрала чинності 16 серпня 1976 р., була встановлена міжнародна система контролю за такими речовинами: галюциногенами, такими як діетіламід лізергінової кислоти (ЛІСД) і мескалін; стимуляторами, як наприклад, амфетаміни; седативно-гіпнотичними засобами, наприклад, барбітуратами. Речовини, що підпадають під контроль Конвенції 1971 р., розміщені між чотирма окремими списками. Ці Списки знаходяться в додатку до Конвенції

1971 р., і сторони вказаної Конвенції зобов'язані дотримуватися обмежень, пов'язаних з ними.

У зв'язку з особливим характером цих речовин Всесвітня організація охорони здоров'я була призначена установою, якій доручено на основі медичних міркувань визначати доцільність включення будь-якої нової речовини в один зі Списків Конвенції.

Продовжуючи працювати в напрямку міжнародної боротьби з розповсюдженням наркоманії, 1988 року ООН скликала Конференцію повноважних представників, на яку 106 державами була прийнята Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Ця Конвенція набула чинності 11 листопада 1990 р. [112, с. 125]. Основним мотивом її прийняття була необхідність зміцнення та доповнення заходів, передбачених двома попередніми конвенціями ООН, при цьому основна увага приділялася підвищенню ефективності правових засобів міжнародної співпраці для запобігання міжнародної злочинної діяльності, якою є незаконний обіг наркотиків [207, с. 410].

Конвенція 1988 р. враховує різні аспекти проблеми, зокрема, не передбачені або недостатньо повно врегульовані попередніми документами. Одним із найважливіших положень цієї Конвенції є встановлення контролю за речовинами, що використовуються при виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин. Конвенція доповнена Таблицями № 1 і 2, що містять 22 найменування речовин, які у спеціальній літературі прийнято називати прекурсорами.

Іншим важливим новим положенням є зобов'язання Сторін ліквідувати або зменшити незаконний попит на наркотичні засоби і психотропні речовини. З метою запобігання витоку речовин, які часто використовуються при незаконному виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених у Таблиці I і II Конвенції, сторони зобов'язуються вживати заходи, які вони визнають необхідними, і в цьому аспекті співпрацювати між собою.

Вперше в міжнародній практиці вказаною Конвенцією передбачено метод «контрольованої поставки», при яко-

му дозволяється ввезення, провезення або вивезення на територію однієї чи декількох держав незаконних чи таких, що викликають підозру, партій наркотичних засобів з відома і під наглядом їх компетентних органів з метою виявлення осіб, що беруть участь у вчиненні правопорушень, які визнані такими відповідно до ст. 3 Конвенції 1988 р. [207, с. 411].

Держави, що стають Сторонами міжнародних договорів з контролю за наркотиками, повинні виконувати свої зобов'язання, як правило, на основі прийняття відповідного законодавства для забезпечення можливостей виконання в повному обсязі умов договору. Наприклад, одним із основних і обов'язкових для всіх Сторін елементів Конвенцій про наркотики є встановлення кримінальної відповідальності й покарання за незаконний обіг наркотиків. Для досягнення цієї мети у внутрідержавне законодавство, за необхідності, вносяться відповідні зміни. При тому, що Конвенції спрямовані на встановлення загального мінімального стандарту певної діяльності, Сторони Конвенцій можуть, за бажанням, вживати більш суворіші заходи, в порівнянні з передбаченими в договорах, при обов'язковій умові, що такі ініціативи відповідають нормам міжнародного публічного права, особливо нормам, що стосуються захисту прав людини.

Значна увага в Конвенції 1988 р. приділяється налагодженню міждержавних зв'язків у протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Слід зазначити, що у протидії зі зловживання наркотиками та їх незаконним обігом три нині чинні Міжнародні Конвенції є правовою основою системи контролю над наркотичними засобами і психотропними речовинами. Ця система розроблена і підтримана міжнародним співтовариством. На її основі організується взаємодія більшості держав щодо зазначених питань [41, с. 152]. Розглянуті конвенційні норми спрямовані на захист таких найважливіших загальнолюдських цінностей, як здоров'я і соціальний добробут населення. Цим нормам притаманний досить високий рівень законодавчої техніки, що забезпечує чітке і точне визна-

чення термінів, понять, приписів. Усі конвенції взаємопов'язані однією ідеєю, кожна наступна конвенція доповнює і збагачує попередню [112, с. 134]. Згадані конвенції перебувають у постійному розвитку, за необхідності доповнюються і модернізуються.

Отже, усвідомлюючи небезпеку, яку несе розповсюдження наркоманії, керівництво та уряд нашої держави включили контроль за наркотиками до першочергових національних завдань. Саме тому одним із найперших міжнародних актів, який набув чинності 27 листопада 1991 р. на території незалежної України, була ратифікована постановою Верховної Ради Української радянської соціалістичної республіки [44] Конвенція 1988 р.

З метою виконання міжнародних зобов'язань щодо подолання розповсюдження наркоманії та загрози наркотизації населення держави і подолання негативної тенденції у цій сфері в Україні було створено ефективний державний механізм протидії наркозлочинності.

Контроль за обігом наркотичних засобів Президентом та Урядом України був віднесений до пріоритетних напрямків реалізації національної політики, і вже 14 грудня 1993 р. Постановою Кабінету Міністрів № 1034, відповідно до Конвенції 1988 р., була затверджена Національна програма протидії зловживанню наркотичних засобів та їх незаконному обігу на 1994–1997 рр.

Це була перша широкомасштабна програма, яка передбачала на державному рівні визначення головних принципів та напрямів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, діяльності суб'єктів, які беруть участь у цій роботі, контролю за легальним обігом наркотиків, заходи профілактики, лікування та соціальної реабілітації хворих на наркоманію, де містився конкретний перелік запланованих заходів, їх виконавців та строки виконання запланованого.

Саме Національна програма передбачала приведення чинного законодавства у відповідність з рекомендаціями

конвенцій ООН і вітчизняною практикою та прийняття законів щодо:

- врегулювання порядку обігу наркотичних засобів;
- внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань посилення боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів;
- створення системи протидії незаконному обігу наркотичних засобів та зловживання ними, а також розроблення та прийняття проекту концепції державної політики стосовно контролю за обігом наркотичних засобів у державі.

Ці положення знайшли своє відображення у законодавчих та нормативних актах. 15 лютого 1995 р. Верховною Радою було прийнято Закон «Про обіг...» [190], Закон «Про заходи протидії незаконному обігу...» [187] та «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону «Про обіг...» та Закону «Про заходи протидії незаконному обігу...» [182].

Перший Закон був присвячений класифікації наркотичних засобів, регламентації діяльності у сфері їх законного обігу; другий – заходам протидії незаконному обігу наркотиків та зловживанню ними; третій – адміністративно-правовим, кримінально-правовим та іншим заходам боротьби з цими антигромадськими явищами на сучасному етапі.

Отже, Україна стала однією з перших держав колишнього Радянського Союзу, яка прийняла національне антинаркотичне законодавство, адаптоване до міжнародних вимог. Ця подія має значення не тільки для української держави, але й також для міжнародного співтовариства держав. Прийняття цих законів засвідчує, що проблема протидії зловживанню наркотиками та їх незаконному обігу, попередження та профілактика злочинів у цій сфері є важливою державною політикою. З іншого боку, їх прийняття демонструє той факт, що Україна, як одна зі сторін, що приєдналася до трьох міжнародних конвенцій ООН, виконує взяті на себе обов'язки з контролю за обігом наркотиків, психотропами та прекурсорами шляхом створення єдиного

правового базису [158, с. 51–52]. Як зазначають М.П. Селіванов та М.С. Хруппа, значення Закону полягає не лише в цьому. Фактичні відносини між державою та зазначеними суб'єктами, регулювання яких раніше базувалося на адміністративно-командній системі, набули характеру правових відносин. Їх зміст (у розумінні прав та обов'язків) став якісно визначеним. Втілені у правову форму, фактичні відносини у цій сфері відтепер стали гласними й предметними [211, с. 83].

У зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Законів України «Про обіг...», «Про заходи протидії незаконному обігу...» в Україні відбулися суттєві зміни щодо відповідальності за контрабанду. Законом № 64-95 Верховною Радою в КК УРСР 1960 р. було доповнено ст. 70¹, яка передбачала відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів [182].

Під контрабандою наркотичних засобів розуміли їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Кваліфікуючою ознакою визнавалося вчинення тих самих дій повторно або групою осіб, а також якщо предметом контрабанди були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби чи прекурсори у великих розмірах. Особливою кваліфікуючою ознакою вважалась контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, учинена особливо небезпечним рецидивістом або організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби або психотропні речовини в особливо великих розмірах. У примітці до статті було вказано, що особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, а також великий та особливо великий розмір цих засобів і речовин визначається Комітетом з контролю за наркотиками при МОЗ України.

Отже, виділення контрабанди наркотичних засобів в окрему статтю є дуже доречним. Законодавець, виділивши контрабанду наркотичних засобів окремою нормою, тим самим сприяв диференціації кримінальної відповідальності з

урахуванням розміру предмета, а саме за контрабанду наркотичних засобів у невеликому, «значному», великому, особливо великому розмірі, що неможливо було б зробити, виділивши контрабанду наркотичних засобів як кваліфікуючу ознаку ст. 201 КК України. Хоча в літературі є й інші позиції. Зокрема А.А. Музика вважає зайвим мати в кодексі декілька складів контрабанди залежно від її предмета [135, с. 263]. О.О. Кравченко, дотримуючись такої ж думки, зазначає, що виділення контрабанди наркотичних засобів окремою нормою є неприйнятним, оскільки предмет не входить у безпосередній об'єкт, а утворює окремий клас ознак [94, с. 64], а безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України матеріальних цінностей та речей, вилучених з вільного обігу, а не її предметів [96, с. 53]. Однак, більшість авторів контрабанду відносять до злочинів, характерною особливістю яких є обов'язкова наявність предмета, на який безпосередньо скеровані злочинні дії винного і через який він посягає на порядок суспільних відносин, що характеризують об'єкт цього злочину. Адже в КК УРСР 1960 р. норми про відповідальність за контрабанду передбачались ст.ст. 70, 70¹, які були розміщені в Главі I «Злочини проти держави». Вони входили до складу так званих «Інших злочинів проти держави». Ця сукупність інших злочинів проти держави являла собою нормативно-правове утворення, яке складалося з різнорідних кримінально-правових норм. Штучне поєднання різнорідних складів злочину позбавляло можливості встановити єдиний для них родовий об'єкт. Таким чином, контрабанда за КК УРСР 1960 р. відносилась до групи злочинів, що не мають єдиного родового об'єкта [199, с. 42].

5 квітня 2001 р. Верховна Рада прийняла КК України, а 11 липня 2002 р. був прийнятий МК України. У зв'язку зі зміною характеру суспільних відносин – усунення монополії держави на здійснення зовнішньої торгівлі, передання права займатися зовнішньоекономічними операціями фізичним та юридичним особам – змінилося й розумін-

ня контрабанди. За КК України вона більше не визнається злочином проти держави. Відповідальність за контрабанду встановлена у ст. 201 розділу VII КК України, а за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – у ст. 305 розділу XIII КК України. Законом № 3718-VI (3718-17) від 08.09.2011 р. був розширений предмет контрабанди ст. 305 КК України. Зокрема до предмета контрабанди було віднесено фальсифіковані лікарські засоби. 13 березня 2012 р. Верховна Рада прийняла новий МК України, який поняття кримінально караної контрабанди також не містить.

Отже, в КК України поняття контрабанди, за вчинення якої настає кримінальна відповідальність, дано в ст.ст. 201, 305 КК України.

Дії, спрямовані на незаконне переміщення товарів у невеликих розмірах, є адміністративним правопорушенням і відповідальність за них настає за статтями 482, 483 чи іншими статтями МК України.

Контрабанда наркотичних засобів утворює спеціальний склад злочину, відповідальність за який настає за ст. 305 КК України. Для наявності складу злочину, передбаченого ч.1 цієї статті, розмір предмета контрабанди значення не має [196, п. 7].

Отже, адміністративна відповідальність у такому випадку наставати не може, і при виявленні вказаних речовин у кожному випадку має бути порушена кримінальна справа.

За КК України 2001 р. поняття контрабанди наркотичних засобів зазнало певних змін, а саме: був розширений предмет контрабанди – до предмета були віднесені аналоги наркотичних засобів, психотропних речовин. У зв'язку з відмовою законодавцем від поняття «особливо небезпечний рецидивіст» виключено таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення контрабанди особливо небезпечним рецидивістом. Контрабанда прекурсорів у великих або особливо великих розмірах не визнавалася кваліфікованим видом цього злочину і, отже, новий закон посилює відповідальність за такі

дії. У цій частині він не має зворотної дії в часі. Санкція до кожної частини статті 305 КК України у порівнянні з санкцією ст. 70¹ КК УРСР 1960 р. передбачає менш суворі покарання – знижено верхню межу покарання у виді позбавлення волі, крім того, у частині першій замість конфіскації майна передбачено тільки спеціальну конфіскацію. Тому чинний закон у цій частині має зворотню дію в часі. Санкцією статті передбачено обов'язкову конфіскацію предметів контрабанди. На нашу думку, така вказівка в санкції статті є недоречною. Санкція – це частина статті, яка визначає вид і розмір покарання за злочин, зазначений в диспозиції. КК України в ст. 51 виділяє дванадцять видів покарань: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6) службові обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 11) позбавлення волі на певний строк; 12) довічне позбавлення волі. Отже, конфіскація наркотичних засобів, що були предметом контрабанди, не є покаранням, і їх конфіскація передбачена в КПК України, оскільки наркотичні засоби, що були предметом контрабанди, є речовими доказами, які вилучаються у контрабандиста під час затримання. Згідно зі ст. 78 КПК України, «речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності». Слідчий, вилучені оперативними підрозділами наркотичні засоби, визнає речовими доказами у справі і приєднує постановою, оглянувши, сфотографувавши і описавши їх. Речові докази мають бути збережені до вирішення справи в суді. За ст. 81 КПК України питання про

речові докази вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду або постановою органу дізнання, слідчого прокурора про закриття справи. При цьому в п. 2 ч.1 цієї статті вказано, що речі, вилучені з обігу, передаються відповідним установам або знищуються. Тому видається доцільним виключити із санкції ч.ч. 1, 2, 3 ст. 305 КК України слова «з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що були предметом контрабанди».

Отже, сьогодні визначення поняття кримінально караної контрабанди дає тільки КК України в інших нормативних актах, а саме МК України визначення кримінально караної контрабанди не містить. Така позиція законодавця є дуже доречною, оскільки, як показує практика минулих років, інколи визначення кримінально караної контрабанди, що надавалось у кримінальному і митному законодавстві, не збігалось, що призводило до неправильного його застосування на практиці. Поняття контрабанди, яке містить КК України, є дуже вдалим, адже воно дає більш розширене тлумачення контрабанди, а також цим поняттям охоплюються всі способи її вчинення.

У зв'язку з тим, що наркотичні засоби є предметами, обіг яких здійснюється під суворим контролем держави, вони є джерелом підвищеної небезпеки, а немедичне вживання вказаних речовин завдає значної шкоди здоров'ю населення, то злочин, передбачений ст. 305 КК України, не може посягати на порядок суспільних відносин у сфері господарської діяльності. Тому доцільним є виділення відповідальності за контрабанду наркотичних засобів в окрему статтю і розміщення її в розділі XIII КК України, тобто в цьому випадку є посягання на порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення. Законодавець, виділивши контрабанду наркотичних засобів окремою нормою, тим самим сприяв диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням її предмета, що неможливо було б зробити, виділивши контрабанду наркотичних засобів як кваліфікуючу ознаку ст. 201 КК України.

На підставі викладеного можна стверджувати, що статті про відповідальність за контрабанду містять досить чіткі відмінні ознаки, орієнтація на які дозволить працівникам органу дізнання, слідства, прокуратури, суду без особливих труднощів розмежовувати кримінально карану контрабанду від контрабанди, за яку має наставати адміністративна відповідальність, що призведе до зміцнення законності у сфері протидії цьому злочину.

1.2. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів

Будь-яка правова система містить поняття злочину, котре є центральним у кожній із них. Проте кримінальні закони низки держав визначення поняття злочину або зовсім не дають, або воно є формальним (таким, що відображає лише юридичну властивість злочинів). Формальне визначення поняття злочину дається зокрема у Кримінальних кодексах Іспанії, ФРН, Швеції, Франції, США. Формальним, як правило, є доктринальні визначення поняття злочину в зарубіжній теорії права. Злочиним визнається діяння, заборонене законом під загрозою покарання [100, с. 40].

Слід зазначити, що в деяких державах, крім кримінального закону, є й інші закони, що визнають діяння злочинними (Польща, Швеція, ФРН та ін.).

На відміну від багатьох інших держав, в Україні дається формально-матеріальне визначення поняття злочину. До матеріальних ознак злочину належить: діяння людини, діяння людини, яка є суб'єктом злочину, діяння людини, яке є суспільно небезпечним, діяння людини, яке вчинене винно, до формальних ознак: діяння людини, яке на час його вчинення було (є) заборонене законом України про кримінальну відповідальність, діяння людини, яке є караним [56, с. 97].

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочиним є передбачене кримінальним законодавством суспільно небез-

печне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Наука кримінального права виділяє чотири обов'язкові ознаки злочину: суспільна небезпечність, винність, протиправність і караність. Кожна з вказаних ознак має власний зміст і, отже, містить у собі чітко визначені найсуттєвіші властивості діяння, що визнається злочином.

Зазначимо, що суспільна небезпечність є обов'язковою ознакою злочинного діяння і розкриває його соціальну сутність. Але для злочину характерний високий рівень суспільної небезпечності, завдяки чому злочинне діяння відрізняється, наприклад, від адміністративного правопорушення. Отже, без визначення суспільної небезпеки злочинного посягання взагалі, неможливе всебічне вивчення положень суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів.

Ю.І. Ляпунов вказує, що матеріальний характер визначення поняття злочину насамперед виражається в тому, що злочином визнається тільки таке правопорушення, яке є суспільно небезпечним [125, с. 42].

В.К. Гришук також зазначає, що суспільна небезпека є основною об'єктивною властивістю діяння, яка служить критерієм для відмежування злочинів від інших правопорушень, підставою криміналізації діяння, критерієм класифікації злочинів і критерієм індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [56, с. 101]. Суспільна небезпечність є матеріальною ознакою злочину, за допомогою якої розкривається її соціальна природа.

Матеріальність цієї ознаки полягає і в тому, що вчинок людини (діяння), який визнається злочином, – це здатність заподіяння або створення реальної загрози заподіяння істотної шкоди об'єктам, які охороняються кримінальним законом. Перелік цих основних об'єктів у найбільш загальній формі міститься в ч. 1 ст. 1 КК України: це права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок, громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир і безпека людства. Суспільна небезпечність органічно притаманна діянню, що й обумовлює необхідність

його криміналізації, тобто визнання його злочинним і караним. Відсутність цієї ознаки виключає у вчиненому особою діянні наявність злочину взагалі. Це принципово важливе положення безпосередньо впливає зі змісту ч. 2 ст. 11 КК України, де вказується, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого статтею Особливої частини КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки. Тобто дія чи бездіяльність, яка не заподіє істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або не створює загрози заподіяння такої шкоди, не може розглядатися як злочин, тому що вони позбавлені такої властивості, як суспільна небезпечність.

Зміст суспільної небезпечності розкривається за допомогою ступеня і характеру суспільної небезпеки. Характер суспільної небезпечності – це якісний показник, який визначається насамперед тією або іншою групою соціальних цінностей, на які посягає злочин. Ступінь суспільної небезпечності злочину, що був вчинений, залежить від форми вини, мотиву і мети, а також способу, яким був вчинений, місця, обстановки та стадії його вчинення, тяжкості злочинних наслідків і таке ін. [149, с. 18]. Кримінальне законодавство розглядає суспільну небезпечність діяння залежно від конкретно історичних умов. Тому коло суспільно небезпечних дій, що визнаються злочинами, частково змінювалося на кожному етапі розвитку суспільства.

Отже, ми не випадково звернулися до розгляду такої категорії кримінально-правової науки, як характер суспільної небезпечності діяння. Вона має важливе значення не тільки для з'ясування соціальної обумовленості досліджуваної кримінально-правової заборони, але і для аналізу її об'єктивних суб'єктивних ознак. Тільки через з'ясування істинного характеру суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів можна сформулювати адекватне поняття цього діяння у кримінально-правовому розумінні. Ядром поняття вказаного злочину, як суспільно небезпечного діяння, з погляду науки кримінального права є не що інше,

як його склад. Не можна не погодитися з відомою і такою, яка стала практично загальноприйнятою у вітчизняній науці кримінального права, точкою зору А.А. Піонтковського, відповідно до котрої склад злочину, як сукупність ознак, що характеризують визначене суспільно небезпечне діяння, є не що інакше, як юридичне поняття про окремий злочин [171, с. 97]. Отже, склад злочину, передбачений ст. 305 КК України, і є поняттям даного конкретного злочину в кримінально-правовому змісті, оскільки тільки ознаки цього складу злочину дозволяють виділити його із загальної кількості інших кримінально караних діянь, у тому числі й однорідних.

Кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів передбачено у ст. 305 розділу XIII КК України. Законодавець відніс її до тяжких злочинів, а кваліфіковану контрабанду – до особливо тяжких, що говорить про те, що цей злочин характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності.

Якщо розглядати суспільну небезпечність контрабанди залежно від конкретно історичних умов, то слід відзначити, що зародження і розвиток контрабанди розпочався в стародавні часи, але в той період часу контрабанду не визнавали злочином. У процесі розвитку суспільства і відносин в ньому законодавець криміналізував контрабанду, а контрабанду наркотичних засобів як самостійний злочин в Україні уперше криміналізовано 1995 року.

На жаль, у сучасній спеціальній літературі немає досліджень, присвячених комплексному визначенню суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів. У радянський період, коли відповідальність за контрабанду була передбачена однією ст. 70 КК УРСР 1960 р., то в навчальній літературі зазначалося тільки, що суспільна небезпечність контрабанди визначається тим, що контрабандою може бути завдана дуже велика шкода монополії зовнішньої торгівлі держави, що мало важливе значення для її господарської цілі, тобто виключному праву соціалістичної

держави здійснювати всі торгові операції з експорту (вивезення за кордон та імпорту (ввезення в державу) через уповноважені на те органи [240, с. 80].

Більш повно при розгляді контрабанди специфічні риси її суспільної небезпечності свого часу були висвітлені професором М.П. Карпушиним, який вказував, що цей злочин являє підвищену суспільну небезпеку для суспільства, яка виражається у наступному: 1) підривається державна монополія зовнішньої торгівлі; 2) завдається пряма шкода економіці держави; 3) у бюджет не надходять митні платежі; 4) створюються умови для вилучення контрабандистами значних нетрудових доходів; 5) контрабанда грошей за кордон використовується певними колами для фінансування ворожої діяльності іноземних розвідувальних служб на території держави; 6) контрабанда являє собою іноді безпосередню загрозу державній безпеці, а саме: при спробі спецслужб іноземних держав, що займаються контрабандою, до вербування членів екіпажів російських суден закордонного плавання [67, с. 158–159].

Враховуючи, що контрабанда наркотичних засобів як самостійний злочин уперше була криміналізована 1995 року, то в спеціальній літературі цей злочин здебільшого розглядався без розкриття факторів, які визначають суспільну небезпечність цього злочину.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 лютого 1999 р. № 2 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил», яка втратила чинність, в п. 1 Пленум звертав увагу судів на підвищену суспільну небезпечність контрабанди, що полягає не тільки в порушенні встановленого порядку переміщення через митний кордон України матеріальних цінностей та окремих предметів і речовин, вилучених з вільного обігу, а й у тому, що цими злочинами можуть бути завдані економічні збитки державі і шкода культурній спадщині. Крім того, контрабанда нерідко сприяє розширенню тіньового сектора економіки, а в окремих випадках поєднується із вчиненням інших тяжких зло-

чинів [195, с. 2]. У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 про суспільну небезпеку контрабанди не йдеться [196, с. 167].

При коментуванні контрабанди наркотичних засобів в одному з Науково-практичних коментарів до КК України вказано, що суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається тим, що таким способом на територію України або з її території, чи транзитом через територію України неконтрольовано переміщуються вказані засоби, що становлять небезпеку для здоров'я населення [102, с. 805].

В іншому Науково-практичному коментарі до КК України вказується, що суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається насамперед поширеністю цього злочину у сфері їх обігу, внаслідок цього в Україну незаконно імпортуються з інших держав наркотичні засоби. На її території почали створюватися міжнародні кримінальні угруповання, які зайнялись наркобізнесом. У державі збільшилась кількість наркоспоживачів, а також кількість підпільних лабораторій, де проводиться виготовлення наркотиків [150, с. 573].

Про фактори, які визначають суспільну небезпечність контрабанди наркотичних засобів, у підручниках кримінального права не йдеться.

Г.Г. Лобода, досліджуючи питання обумовленої кримінальної відповідальності за контрабанду наркотичних засобів, зазначає, що контрабанда наркотичних засобів посягає насамперед на встановлений порядок переміщення таких речовин через митний кордон, потім вже – на встановлений порядок їх обігу в Україні, внаслідок чого створюється загроза заподіяння шкоди національній та громадській безпеці у сфері охорони життя та здоров'я людей, що може призводити і до інших тяжких наслідків. Це діяння вказує на підвищений ступінь та характер суспільної небезпечності, оскільки воно може бути також поєднаним з іншими злочинами. Як відзначає автор, суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів полягає і в тому, що цей злочин сприяє наповненню внутрішнього ринку не-

безпечними речовинами, обіг яких у державі заборонений. Постійно збільшується кількість осіб, котрі їх вживають, зростає кількість злочинів, більшість з яких є корисливими. Це призводить до зростання злочинності у державі, що тісно пов'язана з незаконним обігом наркотиків та наркоманією, міжнародною, транскордонною та організованою злочинністю. Створюються злочинні організовані угруповання, котрі займаються їх контрабандою і розповсюдженням, встановлюються міжнародні транскордонні злочинні зв'язки, підкуповуються посадові особи, морально розкладається державна влада тощо [122, с. 96–97].

Отже, кожний із цих шкідливих проявів контрабанди характеризує одну зі специфічних рис її суспільної небезпечності. Але тільки максимально повно встановлена сукупність цих рис може створити цілісну картину суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів. Враховуючи вищевикладене, слід розкрити вже визначені риси суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів, а також визначити й інші об'єктивні прояви суспільної небезпечності цього злочину.

Визначаючи ступінь суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів, ми повинні з'ясувати, яким саме суспільним відносинам завдається шкода. З нашого дослідження вбачається, що контрабанда наркотичних засобів заподіює шкоду здоров'ю населення внаслідок порушення порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів полягає в тому, що це явище завдає збитків національним інтересам держави, оскільки йдеться про руйнування фізичного і морального здоров'я нації, її генофонду, інтелектуального потенціалу суспільства, про добробут громадян, стабільність у державі і її розвиток. Немедичне вживання наркотичних засобів призводить до поступової залежності від вказаних речовин і, як наслідок, – наркоманії. Наркоманія виражається у фізичній і психічній за-

лежності від наркотичного засобу, при якій життєдіяльність організму підтримується на певному рівні тільки за умови постійного вживання вказаних речовин, доза яких постійно зростає, що призводить до глибокого виснаження фізичних і психічних функцій організму [198, с. 15].

Суспільна небезпечність наркоманії полягає і в тому, що вживання вказаних засобів і речовин є загрозою заподіяння шкоди не тільки здоров'ю конкретній особі, а й здоров'ю населення в цілому. Навіть незначне вживання наркотику – прямий шлях до перетворення здорової людини на безвільну істоту. Це – пряма загроза захворіти на синдром набутого імунodefіциту людини (СНІД), а ситуація зі СНІДом повсякчас загострюється, набуваючи загрозливих масштабів у всьому світі та становлячи небезпеку для здоров'я людей. Так, якщо 1992 року на нашій планеті нараховувалося близько 14 млн. осіб з вірусом імунodefіциту [216], то на кінець 2000 р. цей вірус вразив більше 50 млн. людей і став причиною смерті майже 18 млн. осіб [217]. Не минуло це лихо й нашу країну. За даними Державного комітету статистики України при обстеженні органами охорони здоров'я осіб, що перебували на обліку в органах внутрішніх справ, які входили до груп ризику, за результатами їх обстеження на СНІД, з 50639 у 2003 році виявлено хворих на СНІД та ВІЛ-інфікованих –1826 (у т.ч. з 1257 – 11 неповнолітні), з 44691 в 2004 р. – 1359 (у т.ч. з 1313 – 17 неповнолітні) [70, с. 70]. Як свідчить статистика, до 80 відсотків хворих на СНІД – ін'єкційні наркомани. Життя наркомана, який перебуває у так званій «системі», триває у середньому 7–8 років, у окремих випадках до 10–15 років [131, с. 63]. Смертність осіб, які зловживають наркотиками, з року в рік зростає. Всього з 1991 р. по 2004 р. від вживання надмірних доз наркотичних засобів померло понад 15 тисяч осіб [158, с. 41]. Отже, якщо врахувати, що в Україні близько 40 тисяч осіб ВІЛ-інфікованих, з яких майже 80 відсотків наркомани, то неважко уявити жахливість ситуації з поширенням наркоманії та СНІДу вже сьогодні й особливо в майбутньому.

Не менш вражаюча цифра осіб, які перебувають на обліку за немедичне вживання цих засобів та речовин. Так, 1991 року на обліку перебували 31 тис. осіб (994 з них неповнолітні) [158, с. 39–40]. За даними МВС України 2011 року споживачів наркотиків на обліку перебувало 151676, із них понад 5 тис. наркозалежних – неповнолітні [71, с. 5].

Отже, кількість осіб, що були взяті на наркооблік, щороку збільшується. Особлива небезпека наркотизації населення пов'язана з тим, що, як правило, більшість наркоманів – це молодь. Саме вона з нестійкими ціннісними орієнтаціями та відсутністю усталеного інтегрального статусу стає основною жертвою наркоманії. Г. Піщенко, О. Тущенко зазначають, що молодь – не тільки майбутнє, а й значний виробничий потенціал держави. Велика її частина перебуває у репродуктивному віці. Наркоман, враховуючи його емоційний та психологічний стан, виключений як із виробничих відносин, так й з репродуктивного процесу [172, с. 74]. Зловживання наркотиками веде до деформації духовно-етичних цінностей суспільства, насадження бездуховності, деградації особистості, а наркоман, що деградує фізично й інтелектуально, є фактично втраченою людиною для суспільства. До того ж, діти, які народжуються від батьків-наркоманів, не можуть бути здоровими. Вживання наркотиків матір'ю під час вагітності безпосередньо отруєє дитину, оскільки вже в утробі матері формується стан залежності від цих препаратів. Отже, дитина вже народжується наркоманом [198, с. 22]. Це доведено дослідженнями, проведеними генетиками, які відкрили тривожні симптоми: наркоманія може передаватися спадково [138, с. 3]. Отже, заподіюється шкода нащадкам через руйнування генофонду. Тому в контексті розгляду права щодо охорони здоров'я неможливо обійти таку болісну проблему, як збереження генофонду українського народу, розв'язання якої, відповідно до ст. 16 Конституції України, є обов'язком держави.

Підвищена суспільна небезпечність цього злочину полягає і в тому, що при вчиненні контрабанди завдається

економічна шкода державі. Дуже важливо розуміти: гроші «вилучаються» злочинними співтовариствами у населення в обмін на наркотики, що завдає колосальну шкоду легальній економіці. На вказані суми грошей особи, які вживають наркотичні засоби щорічно, не купують легітимні товари та послуги. Величезні суми витрачаються на зміцнення міліції, судової системи, на програми лікування і реабілітації наркоманів, які могли бути використані для вирішення важливих соціальних проблем, пов'язаних з розвитком науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я населення тощо. Зокрема Постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Програма на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877, яка передбачала її фінансування з боку державного та місцевих бюджетів в сумі понад 300 млн. гривень на забезпечення зменшення обсягів незаконного обігу наркотичних засобів та зниження рівня їх незаконного вживання [186, с. 197].

Розвинуті держави світового співтовариства в ХХ ст. почали проявляти наполегливий інтерес до питання визначення ціни злочинності. Саме на V Конгресі ООН з попередження злочинності і звернення з правопорушеннями (1975 р.) зазначалося, що «члени ООН витрачають на боротьбу зі злочинністю і на попередження злочинності від 2 до 16% свого бюджету». Адже, як зазначає В.Г. Пшеничний, незважаючи на економічний аспект наркотизму, основними негативними факторами є незадовільний фізичний стан, знижена трудова діяльність наркоманів, значна матеріальна шкода, яка завдається суспільству наркоманією як джерелом нещасних випадків на транспорті та суспільному виробництві [201, с. 90].

Суспільна небезпечність полягає і в тому, що наноситься значна шкода хіміко-фармацевтичній галузі держави, оскільки існує також реальна загроза використання потенціалу хіміко-фармацевтичної та хімічної промисловості країни для незаконного виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин у підпільних лабораторіях, переходу цих засобів і речовин у незаконний обіг. Останнім часом спостерігається тенденція розширення масштабів зловжи-

вання синтетичними наркотиками. Починаючи з 1995 року, об'єм конфіскацій психотропних речовин у Європі постійно зростає, і сьогодні практично 70% затриманої контрабанди «екстазі» припадає на цю територію. Крім того, підпільне виготовлення амфетамінів, ефедрини спостерігається практично у всьому Європейському регіоні: в Польщі, державах Балтії, РФ, в Україні [197, с. 59]. Для виготовлення синтетичних наркотиків у підпільних лабораторіях залучаються спеціалісти-хіміки, а для їх синтезу потрібні хімічні речовини, які можна здобути тільки в хіміко-фармацевтичній чи хімічній промисловості незаконним шляхом. У підпільних лабораторіях виготовляються наркотики із сировини, вирощеної в Україні, з метою їх збуту і контрабандного переміщення через кордон в інші держави. Так, 2003 року припинено злочинну діяльність 224 технологічно оснащених нарколабораторій. Для порівняння слід зазначити, що 1996 року була ліквідована лише одна лабораторія [37, с. 122]. Отже, цей вид злочинної діяльності поширюється і є актуальним сьогодні. Так, СБУ в січні 2009 р. скеровано до суду кримінальну справу щодо семи громадян України та двох громадян РФ, які у складі організованої злочинної групи у 2007–2008 роках займалися незаконним виготовленням, збутом та контрабандою синтетичного наркотичного засобу – метадону [208].

Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається також поширеністю цього злочину у сфері їх обігу, а ці поняття взаємопов'язані, позаяк поширеність діяння – один із важливих показників її суспільної небезпечності.

На початку третього тисячоліття розповсюдження наркотиків набуло глобальних масштабів і стало загрозою для всього світового суспільства. Сьогодні приблизно підраховано, що у всьому світі більше 200 млн. осіб зловживає різними наркотиками [175]. В Україні ця проблема також є актуальною. Як зазначено в Програмі на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877, що незважаючи на комплекс запобіжних заходів, які здійснюються органами державної влади, в державі залишається високим рівень поширення нар-

команії. На кожні 10 тис. населення в середньому 21 особа незаконно вживає наркотичні засоби та психотропні речовини. Особливе занепокоєння викликає підвищення рівня розповсюдження і вживання цих речовин серед молоді. Постійно збільшуються обсяги контрабандного надходження наркотичних засобів на територію України. Відбувається інтенсивна перебудова нелегального наркоринку – висококонцентрований опій, кокаїн, героїн, синтетичні наркотичні засоби поступово витісняють традиційні для України опійну макову соломку і марихуану [186, с. 178–179].

Проблема незаконного обігу наркотичних засобів у нашому суспільстві сьогодні актуальна як ніколи. Аналіз ситуації, що склалася в державі, свідчить про те, що серед найнебезпечніших явищ та процесів, котрі загрожують майбутньому України, особливе місце посідає поширення наркоманії. Домінуючою тенденцією розвитку наркотичних проблем в Україні є постійне зростання зареєстрованої кількості хворих на наркотичну залежність. Так, з 31 тисячі осіб, що перебували на обліку 1991 року, їх кількість збільшилася. За даними МВС України 2011 року споживачів наркотиків на обліку перебувало 151676 осіб [71 с.5].

Із загальної кількості осіб, які перебувають на обліку, понад 90% – молоді люди віком до тридцяти років. Це означає, що сьогодні кожен п'ятдесятий громадянин України віком від тринадцяти до тридцяти років вживає наркотики. Проте офіційна статистика не відображає дійсного рівня наркотизму, реальні масштаби якого, за оцінками експертів, у 10–15 разів більші. З урахуванням цього в Україні сьогодні налічується щонайменше 1–1,5 млн. споживачів наркотиків [268, с. 23]. Слід також зазначити, що впродовж останніх років стала помітною тенденція до збільшення кількості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. 1991 року було виявлено 11,3 тис. таких злочинів [158, с. 41]. У 2006 р. зареєстровано 64,6 тис. злочинів у сфері обігу наркотиків, що на 0,6% менше, ніж 2005 р., але їх питома вага в структурі всієї злочинності дещо збільшилась і ста-

новила 15,4% [13,4%] [222, с. 32]. 2007 року на розгляді судів першої інстанції перебувало 43,4 тис. кримінальних справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, що на 0,8% більше, ніж у 2006 р. [177, с. 17]. Щоправда у 2011 р. на 5,5% зменшилась кількість засуджених за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і становить 25,6 тис. осіб, а їх частка дещо збільшилася – 16,6% [4, с. 33].

Поширеність злочинів у сфері обігу наркотичних засобів значно вплинула на збільшення кількості злочинів усіх категорій, вчинених особами у стані наркотичного сп'яніння: 1991 р. було вчинено 1622 злочини [158, с. 42]. 2006 р. у стані наркотичного сп'яніння вчинили злочини 42,9 тис. осіб, що на 6,3% менше, або майже кожний четвертий засуджений, як і в 2005 р. [222, с. 36]. 2011 р. у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили злочини 39,3 тис. осіб або 25,4%, тобто як і в попередні роки, – кожен четвертий засуджений [4, с. 33].

Особливе занепокоєння викликає поширення наркоманії серед молоді і неповнолітніх. 1991 року на облік перебувало 994 неповнолітніх споживачів наркотиків [158, с. 40]. За даними МВС України, у 2011 р. нараховувалося майже 5 тис. наркозалежних неповнолітніх [71, с. 5]. Отже, в порівнянні з 1991 р., у 2011 р. кількість їх збільшилась у 5 разів.

Європа стала пріоритетним ринком для представників наркобізнесу. Певне місце в їх планах посідає й Україна. Контрабанда наркотичних засобів є одним із основних джерел наповнення вітчизняного «чорного» ринку наркотиками. Цьому певною мірою сприяє дуже вигідне географічне становище України серед багатьох держав, розгалужена мережа автомобільних та залізничних шляхів, великі можливості морських, річкових та авіасполучень приваблюють наркоділків. Україна поступово стає перехрестям декількох міжнародних маршрутів транзиту наркотиків. Сьогодні є вісім маршрутів контрабандного переміщення наркотичних засобів: Балканський, Північно-Чорноморський, Східно-Середземноморський, циганський, Албанський, Африканський, Угорський і місцевий кримінальний [177, с. 18–20].

Формуванню наркотичного ринку в Україні вже зараз сприяє збільшення обсягів міжнародних торговельних зв'язків, спрощення порядку виїзду і в'їзду для іноземців та громадян України, «прозорість» наших кордонів, наявність у внутрішньому обігу валютних коштів.

Слід зазначити, що під час транзитного перевезення наркотиків певна їх частина залишається в нашій державі, отже Україна з транзитної держави перетворюється на державу, де розповсюджуються і вживаються наркотики. Занепокоєння викликає і те, що контрабандним шляхом у державу поставляються синтетичні і напівсинтетичні наркотики (героїн, кокаїн, метамфетамін, екстазі й ін.), які поступово витісняють традиційні наркотики, характерні для нашого регіону – макову соломку і марихуану.

Починаючи з 1994 р., у нашій державі з дрібногуртової вуличної торгівлі вилучено понад 52 кг кокаїну та героїну. Ліквідовано майже 200 каналів їхнього контрабандного надходження – із Таджикистану, Афганістану, Узбекистану, Росії, Індії, Туреччини, Ірану, Польщі та Прибалтики тощо [158, с. 43]. 2010 р. викрито 338 міжнародних каналів надходження в Україну наркозасобів, 2011 р. – 303 [71, с. 3]. Значного поширення в Україні набуває незаконний обіг і синтетичних психотропів амфетаміної та метамфетаміної груп. Здебільшого такі психотропи надходять з Польщі, Нідерландів, де їх незаконне виробництво налагоджено у великих обсягах, про що зазначалось і в Доповіді ООН про міжнародну стратегію боротьби з наркотиками 2005 р. [61, с. 30]. Ці «дорогі» наркотики проникають із суто кримінального середовища в ігровий і видовищний бізнес, а також до місць масового дозвілля. Завезені контрабандним шляхом, вони реалізуються за ціною 80–100 доларів США за 1 г речовини, як правило, у студентських гуртожитках, нічних клубах, барах, казино, де найчастіше постійними відвідувачами є молодь [202, с. 4]. На поширеність наркотизму вказує і той факт, що до вживання наркотиків постійно залучаються все нові і нові члени суспільства, більшість з яких – молодь. Щороку на нар-

кооблік береться від 10 до 13 тисяч осіб [279, с. 163–164]. Дослідження свідчать, що за один рік наркоман може залучити до вживання наркотиків у середньому сім осіб [2, с. 153]. З викладеного можна зробити висновок, що в Україні спостерігається зростання масштабів незаконного поширення наркотичних засобів та збільшення кількості їх споживачів.

Поширенню наркотиків сприяє також наявність значної сировинної бази в Україні. Це приваблює оптовиків заготівельників з багатьох держав СНД. З наявного земельного фонду (60 млн. га) приватним господарям передано у користування 25,2 млн. га, на яких щорічно виявляється і ліквідується понад 1 млн. м² нелегальних посівів маку. Іншим найбільш доступним і значним джерелом наркосировини у нашій державі є дикоростуча конопля, якою, за оцінками фахівців, забруднено понад 100 тис. га земель [37, с. 121].

Отже, в Україні ситуація є загрозливою у зв'язку з виробництвом власних наркотичних засобів як для внутрішнього вживання, так і для контрабандного «експорту» його в держави Західної Європи і СНД.

Можна зробити висновок, що розповсюдження наркотиків набуло загрозливих масштабів і стало проблемою всього світового співтовариства. Слід зазначити, що найбільш гостро ця проблема проявляється в державах, що переживають соціальні, економічні й інші кризи. З урахуванням цих факторів, а також вигідного для транзиту географічного положення держав пострадянського простору їх територія виявляється «сприятливим» полем для розвитку наркобізнесу і наркоманії. Так, ситуація, пов'язана із зловживанням наркотичними засобами, їх незаконним обігом на території держав-учасниць СНД має виражену тенденцію до загострення. За оцінкою експертів СНД, якщо не будуть вжиті відповідні заходи, кількість наркоманів у державах СНД може досягнути 20–25 млн. осіб, 10 млн. з яких можуть бути вражені ВІЛ-інфекцією [179, с. 3].

Основні поставки наркотичних засобів на території держав СНД здійснює Афганістан. 1992 року в Афганістані під опійний мак було зайнято 49 300 га посівної площі, а

2003 року – 80 000 га. Таким чином, за вказаний період посівні площі збільшились у 1,6 рази [179, с. 10].

Південна Америка вже тривалий час є світовим лідером з виробництва кокаїну: щорічно вони виготовляють близько 1000 т кокаїну. За оцінками експертів, на території Колумбії, Болівії і Перу знаходяться основні плантації куща коки, з якого виготовляється 90% всього світового об'єму кокаїну [197, с. 54]. Крім виробництва кокаїнової пасти, кокаїну і «креку», на території декількох держав Південної Америки також спостерігається широкомасштабне культивування опійного маку і нелегальне виготовлення героїну (наприклад, у Гватемалі, Колумбії, Мексиці). За оцінками Інтерполу, в Колумбії 1998 року для світового нелегального наркоринку було вироблено 61 т опію [175, с. 107]. Хоча основний об'єм наркотиків, що виробляється, призначений для вживання місцевим населенням, між тим значна його кількість переправляється контрабандно і в інші регіони, найчастіше всього в Північну Америку, а також держави Європи [61, с. 32].

Також спостерігається тенденція з розширення масштабів зловживання синтетичних наркотиків. Починаючи з 1995 р., об'єм конфіскацій психотропних речовин в Європі невпинно збільшувався і тепер майже 70% всіх затриманих під час контрабандного перевезення «екстазі» припадає на цей регіон [61, с. 33]. Основними державами-постачальниками амфетамінів є Бельгія, Німеччина, Нідерланди і Польща [61, с. 33]. Зрозуміло, що тисячі тон різних наркотиків, що виробляються на територіях певних держав, не можуть знайти свого споживача у цьому регіоні. Найпривабливішими місцями збуту наркотиків завжди будуть регіони з високим рівнем життя, де споживач спроможний заплатити великі гроші за цей продукт. На сьогодні такими є Західна Європа та Північна Америка. Тому наркоділки дуже зацікавлені в забезпеченні каналів доставки наркотиків з держав, де вони вирощуються і виробляються, до Західної Європи і Північної Америки, що можливо здійснити тільки шляхом контрабанди.

Отже, нині Україна, як і інші держави СНД, постала незахищеною перед світовою пандемією наркоманії. У

зв'язку з проблемами політико-економічного становлення та соціального розвитку держави і суспільства в Україні порівняно швидко спрацювали всі причинні фактори наркоманії, що призвело до формування стрімко зростаючого попиту та ринку збуту наркотиків.

Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів полягає і в тому, що контрабандне ввезення в Україну вказаних речовин може стати умовою вчинення інших, більш тяжких злочинів. На практиці нечастими є випадки, коли «солідний» контрабандист обмежується вчиненням лише однієї контрабанди. Найчастіше при цьому вчиняються й інші злочини. Одні є засобом забезпечення наступної контрабанди, інші – її продовженням або обов'язковим супутником [62, с. 80]. Наркоманам постійно потрібні гроші для придбання наркотичних засобів. Заробляти великі суми грошей, що витрачаються ними на придбання наркотиків, чесним шляхом стає просто неможливо. Їх, як показує практика, наркомани найчастіше всього здобувають шляхом вчинення майнових злочинів корисно-насильницької спрямованості. Абсолютна більшість наркоманів вказують серед основних джерел прибутків на крадіжки, шахрайство, борги, наркоторгівлю і проституцію або виявляють бажання звернутися до таких джерел [287, р. 100]. Упродовж 2002–2006 рр. в Україні наркоманами та особами в стані наркотичного сп'яніння вчинено 72,5 тис. злочинів корисливо-насильницької спрямованості, з яких 2,6 тис. убивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв та грабежів [71, с. 3]. 2011 р. у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили злочини 39,3 тис. осіб або 25,4%, тобто як і в попередні роки – кожний четвертий засуджений [4, с. 33].

Слід зазначити, що при вчиненні контрабанди створюються також умови для вчинення низки й інших виключно небезпечних посягань, насамперед таких, як дача – отримання хабара. 1999 року в Україні було зареєстровано 2337 випадків хабарництва [106, с. 77]. Зростання з кожним роком у державі такого негативного явища, як хабарництво, було відзначено судами при аналізі стану злочинності в

Україні за 2004 р. Так, у 2004 р. виявлено 3,1 тис. фактів одержання та давання хабарів, що на 3,4% більше, ніж у 2003 р. [5, с. 25]. А в 2006 р. кількість виявлених правоохоронними органами фактів хабарництва становила вже 3,3 тис. [222, с. 33]. Згідно аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р. одержання хабара збільшилося у 25,2 рази в порівнянні з попередніми роками. Хабарництво поглинає все нових відповідальних працівників окремих міністерств і відомств державної виконавчої влади і самоврядування. Корупція фактично охопила всі державні структури, а корумповані лідери часто виступають керівниками організованої злочинності в Україні [170, с. 58–59]. Безперечно, викликає занепокоєння посилення негативної тенденції, пов'язаної із втягуванням у контрабандну діяльність посадових осіб, які за своїми службовими обов'язками безпосередньо повинні вести боротьбу з цим негативним явищем. Так, працівниками Головного управління СБУ, Прокуратури і Управління з боротьби з організованою злочинністю Криму при підозрі у вчиненні контрабанди наркотиків 14 березня 2006 р. затримано сім працівників міліції. Затримані підозрюються у створенні злочинного угруповання під керівництвом начальника відділу з боротьби з незаконним обігом наркотиків Керченського міського управління міліції, які займались збутом і контрабандою особливо небезпечних наркотичних речовин із України в Росію в зоні дії митного поста «Керч» [39]. О. Медведьком при виступі на нараді при Президентові України з розгляду питання про стан протидії корупції в Україні 15 квітня 2008 року зазначалось, що правоохоронцями впродовж 2007–2008 рр. за вчинення корупційних злочинів до суду притягнуто 574 особи, з них МВС – 396, ДПА – 145, ДМС – 27, прокуратура – 4, СБУ – 2. Органами прокуратури стосовно суддів за вчинення корупційних злочинів загалом порушено 40 справ [130, с. 5].

Контрабанда сьогодні характеризується постійним вдосконаленням старих та застосуванням новітніх довершених способів вчинення, накопиченням неабиякого досві-

ду, використанням найсучасніших досягнень науки і техніки. Наркоіндустрія з обігом, що відповідає приблизно 8% світової торгівлі, постійно удосконалюється [197, с. 52].

Тому не дивно, що транснаціональні синдикати в своїй злочинній діяльності використовують найсучасніші засоби озброєння і боеприпаси, системи електронного оснащення, сучасні методи забезпечення власної безпеки. Так, щорічно у наркозлочинців усіх регіонів світу вилучається близько 100 тис. одиниць вогнепальної зброї; виявляється більше 500 потаємних злітно-посадочних смуг та майданчиків [197, с. 53]. Міжнародний комітет з контролю за наркотиками ООН у своїй доповіді за 2001 р. відзначив зростання випадків торгівлі наркотичними та психотропними речовинами через мережу Інтернет [55, с. 18].

Ще однією рисою суспільної небезпеки контрабанди є те, що деякі форми сучасної контрабанди все тісніше зливаються зі структурами організованої злочинності, яка є одним із найбільших деструктивних явищ, що негативно впливають на соціальний, економічний і культурний розвиток будь-якої держави. Це, зокрема, стосується України, де зараз відбувається реформування та розбудова державної правової системи. Несформованість такої системи є сприятливою умовою для організованої злочинності та загрожує її проникненням практично в усі сфери суспільних відносин, галузі господарювання і управління. За своєю суттю – це надзвичайно негативне явище, яке виникло у процесі розвитку самої злочинності [3, с. 29].

На III Міжнародній науково-практичній конференції з проблем боротьби з контрабандою було констатовано, що сфера контрабандної діяльності практично перебуває під контролем організованих злочинних угруповань, які мають тісні міжнародні і міжрегіональні зв'язки [66, с. 32].

Криміногенна ситуація в Україні впродовж останніх років залишається складною. Так, кількість зареєстрованих злочинів, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів 2001 року становила 551, 2002 – 553, 2003 – 665, 2004 –

967 [70, с. 41]. 2011 року в провадженні судів кількість кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями збільшилася порівняно з 2010 р. на 7,9% і становила 1,1 тис. [4, с. 29].

Не можна залишити поза увагою й той факт, що між наркотиками і збільшенням злочинності й насильства існує прямий зв'язок. Спеціалістами відзначається, що найважливішою тенденцією сучасного тероризму вважається його злиття з організованою злочинністю, насамперед із наркобізнесом [1, с. 165]. В.В. Лунеев вказує, що терористичні угруповання і контрабандисти наркотиків у створенні організаційних структур діють сьогодні частіше, ніж у минулому. Організована злочинність зростає з ідейними противниками та опозиціонерами влади і таким способом ідеологізує свою кримінальну діяльність, закріплює вплив та одержує додаткові можливості для власного просування до влади, а отримання владних позицій або наближення до неї є важливою умовою існування організованої злочинності [124, с. 80]. В.В. Устінов у своїй праці зазначає, що ці явища споріднює не тільки структурна схожість побудови організованої злочинності та терористичних організацій, але і стійкі зв'язки між ними, використання для взаємної вигоди їхніх можливостей: організованою злочинністю – терористів – для тиску на владу з метою зміни антикримінальної політики, і навпаки. Терористами – організованою злочинністю для одержання необхідних коштів (що характерно, насамперед, для зв'язку з наркобізнесом, прикладом чого було використання коштів від реалізації наркотиків з Афганістану для фінансування терористичних акцій у Чечні) [264, с. 35]. Простежується також зв'язок наркобізнесу з нелегальною торгівлею зброєю. Досить часто саме необхідність фінансування екстремістських угруповань для придбання ними зброї була й залишається фактором, стимулюючим до збільшення обсягів виробництва й торгівлі наркотиками [232, с. 79].

Отже, контрабанда міцно увійшла в коло кримінальних проявів організованої злочинності. Остання давно вже включила її в свій арсенал, перетворивши на один із основ-

них джерел добування кримінальних надприбутків, поряд з ігровим бізнесом, проституцією, обігом наркотиків і зброї. Отже, контрабанда набула рис типового зовнішнього прояву кримінальних форм національної і транснаціональної організованої злочинності.

Також при вчиненні контрабанди особа має корисливу мету: для незаконного (протиправного) збагачення. у вчиненні дії, що утворюють склад контрабанди, вбачається прояв характеру суспільної небезпечності цього кримінально караного діяння. Отже, вчинення контрабанди наркотичних засобів з метою протиправного збагачення є великою небезпекою для суспільства, оскільки здійснення низки злочинів, зокрема корисливої спрямованості, стає економічно вигідним. Наркоманія – це тіньовий бізнес, який є найприбутковішою галуззю економіки, яка стабільно має динамічний розвиток, здатна швидко адаптуватися до умов, що змінюються. За даними МВС РФ, 1 рубль, що вкладається у наркобізнес, дає прибуток у 1000 рублів, причому обіг коштів триває менше одного тижня [55, с. 10–11]. До наркоторгівлі постійно залучаються нові учасники, розширюється соціальна сфера наркоманів. Якщо на початку 90-х років ХХ ст. доходи злочинних організацій, що займаються виробництвом і збутом наркотичних засобів тільки в Західній Європі оцінювалися в 200 млрд доларів США, а у світі за різними оцінками – від 500 млрд до 1.5 трлн доларів США [25, с. 6], то в середині минулого десятиріччя вони, за оцінками експертів, становили близько 600 млрд доларів США [113, с. 99–100], а на сьогодні їх сума оцінюється в 300–800 млрд доларів США [30, с. 6]. Прибутки наркоманії становлять 1 млрд. доларів на тиждень, 60% з яких інвестувалося у нелегальний бізнес – тероризм, корупцію, продовження операцій з наркотиками тощо [55, с. 10–11]. Надзвичайні доходи від наркобізнесу, обчислювані мільярдами доларів, неможливо приховати. Однак перекрити канали не вдається, тому що існує безліч методів відмивання наркогрошей і надто могутні сили наживаються на цих операціях.

За даними МВС України, щорічний незаконний прибуток кримінальних структур становить близько 30 млрд гривень, що складає 70% прибуткової частини бюджету нашої держави. За даними Державної податкової адміністрації, у країні щорічно «відмивається» 4 млрд доларів США, 4–5% цієї суми становлять доходи від торгівлі наркотиками [115, с. 354].

Отже, викладене вказує на високий ступінь суспільної небезпечності контрабанди наркотичних засобів і необхідність проведення ефективної наступальної протидії їй як на державному, так і міжнародному рівнях. З нашого дослідження вбачається, що контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є злочином з високим ступенем суспільної небезпечності, яка полягає в тому, що заподіює шкоду здоров'ю населення внаслідок порушення порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, котрий порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України. Отже, цим злочином завдаються збитки національним інтересам держави, оскільки йдеться про руйнування фізичного і морального здоров'я нації, її генофонду, інтелектуального потенціалу суспільства, завдається істотна шкода економічно-господарській діяльності. Цей злочин набирає дедалі організованого і широкомасштабного характеру, сприяє поширенню такого негативного явища, як наркотизм. Деякі форми сучасної контрабанди все тісніше зливаються зі структурами організованої злочинності і набувають рис типового зовнішнього прояву кримінальних форм національної і інтернаціональної організованої злочинності. Крім того, контрабанда нерідко сприяє розширенню тіньового сектора економіки, а в окремих випадках поєднується із вчиненням інших тяжких злочинів. Отже, при призначенні покарання судам слід враховувати ступінь суспільної небезпечності цього злочину, а також потрібно обговорювати призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які організували вчинення цього злочину.

1.3. Контрабанда наркотичних засобів за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн

Для більш глибокого дослідження специфіки кримінально-правової охорони здоров'я населення доцільно використовувати порівняльно-правовий метод, сутність якого полягає у зіставленні відповідних правових інститутів різних держав. Як зазначає Б.О. Кириць, знання зарубіжного кримінального законодавства, його наукове осмислення дозволяє використати позитивний досвід інших країн і одночасно уникнути помилок при вирішенні відповідних питань у національному кримінальному праві [78, с. 325]. У такому випадку йдеться про співвідношення кримінально-правових норм, що здійснюють охорону здоров'я населення в різних державах світу. На нашу думку, дослідження зарубіжного кримінального законодавства та порівняння вітчизняного КК України із відповідними КК інших держав дасть можливість вдосконалити кримінальне законодавство України, що відповідало б вимогам сучасності у протидії злочинності. Особливе місце серед досліджуваних злочинних посягань посідає контрабанда наркотичних засобів.

Потреби в порівняльному законодавстві для України на цьому етапі важко переоцінити. Необхідність оновлення законодавчого регулювання суспільних відносин, пошук можливостей уникати помилок тих країн, які успішно пройшли відповідний період розвитку, розширення Україною міжнародних контактів – все це є незаперечним фактором необхідності максимальної активізації роботи в галузі порівняльного правознавства.

Сьогодні діє система міжнародного контролю над наркотиками, яка базується на положеннях Єдиної конвенції 1961 р., Конвенції 1971 р., Конвенція 1988 р., яка визначила комплекс заходів, що спрямовані на об'єднання зусиль всіх країн для більш ефективного вирішення проблем боротьби з незаконним обігом наркотиків як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Конвенція 1988 р. в ст. 3. «Правопорушення і санкції» в пунктах а), і) визнає злочинними такі дії: виробництво, виготовлення, екстрагування, приготування, пропозицію, пропозицію з метою продажу, розповсюдження, продаж, поставку на будь-яких умовах, посередництво, переправлення, транзитне переправлення, транспортування, імпорт або експорт будь-якого наркотичного засобу або будь-якої психотропної речовини в порушення положень Єдиної конвенції 1961 р., цієї Конвенції з поправками або Конвенції 1971 р. [207, с. 414]. Проте, згідно зі згаданою Конвенцією кожна зі Сторін з урахуванням своїх конституційних положень і основних принципів своєї правової системи вживає такі заходи, які можуть бути необхідними, щоб визнати злочинами, згідно зі своїм законодавством, запропоновані дії, які вчиняються умисно, що зазначені в ст. 3 «Правопорушення і санкції Конвенції» 1988 р. За вчинення злочинів, які як такі визнані кожною зі Сторін, Конвенцією пропонується застосування санкцій у вигляді тюремного ув'язнення або інші види позбавлення волі, штрафні санкції і конфіскація. В додаток за вчинення злочину щодо правопорушника пропонується застосування таких заходів, як лікування, перевиховання, з наступним наглядом за ним, відновлення працездатності або соціальна реінтеграція [207, с. 416].

У п. 5 ст. 3 пропонується зважати й на певні обтяжуючі обставини: 1) вчинення злочину організованою групою; 2) вчинення злочину в інших видах міжнародної організованої злочинності; 3) участь у вчиненні інших злочинів, яким сприяло вчинення цього злочину; 4) застосування насилля або зброї; 5) вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища; 6) втягнення або використання неповнолітніх; 7) вчинення злочину в виправних установах, громадських місцях або в навчальному закладі; 8) попереднє засудження, особливо вчинення злочину повторно за кордоном або в своїй державі [207, с. 417].

Отже, аналізуючи норми Конвенції 1988 р., можна вказати, що одним із основних і обов'язкових для всіх Сто-

рін положень Конвенцій про наркотики є встановлення кримінальної відповідальності і покарання за незаконний обіг наркотиків. Для досягнення цієї мети у внутрідержавне законодавство при необхідності вносяться відповідні зміни.

Відповідальність за контрабанду як загального виду, так і наркотичних засобів передбачена за КК зарубіжних країн. При цьому вказаний злочин розміщений в різних розділах або главах. Так, наприклад, КК України розмістив контрабанду наркотичних засобів у Розділі XIII КК України, що є спеціальною нормою ст. 201 КК Контрабанда, яка розміщена в Розділі VII КК України. За КК Грузії в Главі XXVIII «Злочини у сфері фінансової діяльності» розміщена ст. 214. «Порушення митних правил», а ст. 262. Незаконні ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародні перевезення транзитом через територію Грузії наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів і ст. 263. Незаконні ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародні перевезення транзитом через територію Грузії психотропних речовин, їх аналогів або сильнодіючих речовин у крупному розмірі розміщені в Главі XXXIII. Злочини, пов'язані з наркотиками. За КК РФ, КК Литовської Республіки, КК Республіки Казахстан відповідальність за контрабанду передбачена однією нормою та віднесена її до злочинів проти економічної діяльності. За КК Естонської Республіки в Главі другій «Злочини проти держави». КК Латвійської Республіки в Главі XIX «Злочинні діяння в народному господарстві». КК Франції передбачає кримінальну відповідальність за контрабанду в декількох статтях, які знаходяться у Відділі IV «Про незаконну торгівлю наркотиками». КК Данії в Главі 20 «Злочини, що викликають небезпеку для суспільства». КК Норвегії в Главі 14 «Злочини проти суспільної безпеки». КК Республіки Сан-Марино в Розділі третьому «Злочини проти суспільства», Главі 1 «Злочини проти безпеки, охорони громадського здоров'я і навколишнього середовища».

Встановлення кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотиків, а саме за їх контрабанду кримінальне законодавство зарубіжних держав вирішує по-різному.

За КК Франції в ст. 222-36 вказується, що особа за незаконне ввезення або вивезення наркотиків карається десятима роками тюремного ув'язнення і штрафом, кваліфікуючою ознакою вважається вчинення тих самих діянь організованою бандою, за що настає покарання до тридцяти років кримінального ув'язнення і штрафом. Окремою ст. 222-34 передбачено керівництво угрупованням або організація угруповання, що має за мету виробництво, виготовлення, ввезення, вивезення, транспортування, збереження, пропозицію, передачу, придбання або незаконне вживання наркотиків, вказані дії караються довічним кримінальним ув'язненням і штрафом. За КК Франції за вказані злочини підлягають відповідальності і юридичні особи [257].

Сучасне кримінальне законодавство Данії в §191 ч. 2 передбачає, що особа підлягає тюремному ув'язненню на будь-який строк, що не перевищує десяти років, яка порушила законодавство про наркотичні засоби, вживання яких викликають ейфорію, або імпортує, експортує, купує, розповсюджує, отримує, виготовляє, виробляє або володіє такими наркотичними засобами з метою їх поставки [246].

За КК Норвегії в §162 вказується, що карається за злочин, пов'язаний з наркотиками, у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення строком до двох років особа, яка незаконно виробляє, ввозить, вивозить, отримує, зберігає, пересилає або переміщує речовину, яка відповідно до положень Закону належить до наркотиків. Більш тяжкий злочин, пов'язаний з наркотиками, карається тюремним ув'язненням до десяти років. Приймаючи рішення про те, чи був злочин більш тяжким, особлива увага повинна приділятися типу речовини, її кількості і характеру порушення. Якщо порушення стосується дуже великої кількості, то особа карається тюремним ув'язнення строком від трьох до п'ятнадцяти років. При наявності особливо обтяжуючих обставин може застосовуватись тюремне ув'язнення строком до двадцять одного року. Кримінальним законодавством Норвегії передбачається, що злочин, пов'язаний з наркоти-

ками, може бути вчинено і з необережності, за що особа карається штрафом або тюремним ув'язненням строком до двох років, а також карається сприяння злочину, що пов'язаний з наркотиками [239].

За КК Республіки Сан-Марино в ст. 250 «Необережне невиконання приписів у питаннях наркотичних засобів», як і за кримінальним законодавством Норвегії, передбачено, що злочин може бути вчинений з необережності. В статті зазначено, що будь-яка особа, яка не виконує приписів влади, ввозить на територію Республіки, розповсюджує або зберігає з метою розповсюдження наркотичні засоби, карається у вигляді тюремного ув'язнення першого ступеня [254]. Отже, в деяких країнах передбачено кримінальну відповідальність за вчинення контрабанди з необережності (КК Норвегії КК Республіки Сан-Марино).

За КК Естонської Республіки в ч. 2 ст. 76 «Контрабанда» передбачено позбавлення волі на строк від одного до шести років за вчинення контрабанди, тобто незаконного переміщення через митний кордон з приховуванням від митного контролю, або з ухиленням від нього чи іншим обманним способом товарів або інших цінностей, заборонених, або таких, що потребують спеціального дозволу, але не мають його – радіоактивних матеріалів, вибухових речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, ненаркотичних ліків, отруйних речовин, стратегічних товарів, вогнепальної зброї чи боєприпасів. Кваліфікуючими ознаками є вчинення діяння посадовою особою з використанням свого службового становища, чи групою осіб, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від трьох до восьми років [259].

За КК Латвійської Республіки ч. 3 ст. 190 «Контрабанда» передбачає позбавлення волі на строк до десяти років з конфіскацією майна за вчинення контрабанди, тобто переміщення через митний кордон Латвійської Республіки в обхід митного контролю або з приховуванням від митного контролю, або з використанням підроблених митних чи інших

документів, або іншим незаконним способом, наркотичних, психотропних, сильнодіючих, отруйних чи радіоактивних речовин, товарів стратегічного значення чи інших цінностей, вибухових речовин, зброї, боеприпасів, газових пістолетів (револьверів), патронів до них чи газових балончиків, наповнених речовиною подразнюючої дії, чи спеціальних засобів, наповнених отруйними або сильнодіючими речовинами, а також за вчинення контрабанди організованою групою [248].

За КК Литовської Республіки в ч. 2 ст. 199 «Контрабанда» передбачено позбавлення волі на строк до восьми років особі, яка поза митним контролем, або з приховуванням від нього іншим способом, чи без дозволу переміщувала через кордон Литовської Республіки вогнепальну зброю, боеприпаси, вибухові пристрої, вибухові, радіоактивні речовини або інші стратегічні товари, отруйні, наркотичні, психотропні речовини або прекурсори. За діяння, передбачені цією статтею, відповідальність несе і юридична особа [249]. Отже, в деяких зарубіжних країнах за вчинення контрабанди несе відповідальність і юридична особа (КК Франції, КК Литовської Республіки). В сучасних умовах боротьби зі злочинністю в Україні також постає питання про проведення необхідних досліджень з вивчення проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб, в тому числі і при вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Отже, для розв'язання цієї проблеми необхідним є вивчення досвіду зарубіжного законодавства, де такий інститут існує. Адже для України введення такого інституту вважаємо передчасним. Щоб це питання було вирішено позитивно, має бути проведена серйозна підготовча робота, а також необхідно зробити реформування іншого законодавства, що регулює діяльність юридичних осіб.

За КК РФ в ч. 2 ст. 188 «Контрабанда» за переміщення через митний кордон РФ наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих, отруйних, радіоактивних або вибухових речовин, озброєння, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї або боеприпасів, ядерного, хімічного, біологічного і

інших видів зброї масового ураження, матеріалів і обладнання, які можуть бути використані при створенні зброї масового ураження, стратегічно важливої сировини і культурних цінностей, щодо яких встановлені спеціальні правила переміщення через митний кордон РФ, якщо ці дії вчинені поза митним контролем, або з приховуванням від митного контролю чи з обманним використанням документів, або засобів митної ідентифікації чи поєднане з недекларуванням або недостовірним декларуванням – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна або без такої.

Кваліфікуючими ознаками діяння визнається вчинення злочину повторно посадовою особою з використанням свого службового становища із застосуванням насилля до особи, що здійснює митний контроль. Вказані дії караються позбавленням волі від трьох до семи років з конфіскацією майна або без такої. Особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення злочину організованою групою, за що особа карається позбавленням волі від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна [84].

За КК Грузії в ст. 262 «Незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом через територію Грузії наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів» передбачено кримінальну відповідальність за незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом через територію Грузії наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, вказані дії караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення в крупному розмірі, групою осіб за попередньою змовою, з використанням службового становища, повторно, особою, яка вчинила будь-який зі злочинів, передбачених вказаною главою Кодексу, за вказані дії настає покарання від восьми до п'ятнадцяти років. Особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення в крупному розмірі організованою групою, за що настає покарання від десяти до двадцяти років або довічне ув'язнення.

Ст. 263 КК Грузії «Незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом че-

рез територію Грузії психотропних речовин, їх аналогів або сильнодіючих речовин в крупному розмірі» передбачає відповідальність за незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом через територію Грузії психотропних речовин, їх аналогів або сильнодіючих речовин в крупному розмірі, за вказані дії настає покарання у вигляді позбавлення волі від двох до п'яти років. Кваліфікуючою ознакою є вчинення діяння в особливо крупному розмірі, групою осіб, з використанням службового становища, повторно, особою, яка вчинила будь-який зі злочинів, передбачених зазначеною главою Кодексу, за вказані дії особа може бути покарана позбавленням волі від чотирьох до дванадцяти років [245].

За КК Республіки Казахстан ст. 250 «Контрабанда вилучених із обігу предметів, або предметів, обіг яких обмежений», передбачає кримінальну відповідальність за переміщення через митний кордон держави, вчинене поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, або з обманним використанням документів, або засобів митної ідентифікації, або поєднане з недекларуванням чи недостовірним декларуванням наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих, отруйних, радіоактивних або вибухових речовин, озброєння, військової техніки, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї і боеприпасів, ядерного, хімічного, біологічного й інших видів зброї масового ураження, матеріалів і обладнання, які можуть бути використані для створення зброї масового ураження, за що особа може бути покараною позбавленням волі до п'яти років з конфіскацією майна або без такої. Кваліфікуючими ознаками є вчинення діяння повторно, посадовою особою з використанням свого службового становища, із застосуванням насилля до особи, що здійснює митний контроль. Покарання від двох до семи років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої. Особливо кваліфікуюча ознака – вчинення діяння організованою групою – карається позбавленням волі від п'яти до 12 років з конфіскацією майна чи без такої [252].

Проаналізувавши кримінальне законодавство Австрії [242], Республіки Польща [253], Голландії [244], ФРН [258], Італії [72], встановлено, що КК вищевказаних держав не містять норми про відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, бо в цих країнах є окремі закони боротьби з наркотиками, в яких і передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду. Так, наприклад, поряд із КК у Республіці Польща діє Закон про попередження зловживання наркотиками [271, с. 55]. Система кримінального законодавства Австрії включає низку кримінальних законів, до яких належить і Закон про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори (1997 р.) [271, с. 56]. У Голландії поряд із загальним КК діють особливі кримінальні закони – одним з них є Опіумний закон (1928 р.) [271, с. 57]. В Італії з метою боротьби з організованою злочинністю і тероризмом створюється так зване «надзвичайне законодавство», до якого належить Закон № 685 (1975 р.), що стосується злочинів, пов'язаних із наркотиками [271, с. 59]. У ФРН визнаються найважливішими джерелами кримінального законодавства й інші закони, до яких належить «Закон про обіг наркотичних засобів» [271, с. 66].

Отже, можна зробити висновок, що в більшості зарубіжних країн норми щодо відповідальності за контрабанду наркотиків знаходяться в різних главах (розділах) Особливої частини Кримінальних кодексів. Проаналізоване кримінальне законодавство зарубіжних країн можна поділити на групи, а саме держави, в яких відповідальність за контрабанду наркотичних засобів:

1) передбачена окремою статтею кримінального кодексу (КК Грузії);

2) виділена як кваліфікуюча ознака основного складу злочину контрабанда (КК РФ, Литовської Республіки, Латвійської республіки, Естонської Республіки, Республіки Казахстан);

3) є альтернативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину щодо вчинення незаконних дій з наркотичними засобами (КК Франції, Республіки Сан-Марино, Данії, Норвегії);

4) передбачається не в Кримінальному кодексі, а в інших кримінально-правових законах, що встановлюють відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів взагалі і контрабанди зокрема (КК Австрії, Республіки Польща, Голландії, ФРН, Італії).

Зробивши порівняльний аналіз зарубіжного законодавства окремих країн щодо відповідальності за контрабанду наркотичних засобів, ми дійшли висновку, що більшість розглянутих держав розміщує контрабанду наркотиків серед злочинів, які передбачають відповідальність за незаконні дії з наркотичними засобами. Це підтверджує доцільність виокремлення законодавцем контрабанди наркотичних засобів в окрему статтю і розміщення в розділі XIII КК України.

Поняття контрабанди наркотичних засобів за КК проаналізованих держав також визначається по-різному. Конвенція 1988 р. визначає контрабанду як імпорту або експорту будь-якого наркотичного засобу або будь-якої психотропної речовини в порушення положень Єдиної конвенції 1961 р., цієї Конвенції з поправками або Конвенції 1971 р. За КК Франції, Грузії, Норвегії під контрабандою розуміється ввезення, вивезення наркотичних засобів; Республіки Сан-Марино тільки ввезення, вивезення наркотичних засобів не є кримінально караним. За КК Данії – імпорту, експорту наркотичних засобів. КК України, РФ, Литовської Республіки, Латвійської республіки, Республіки Казахстан, Естонської Республіки під контрабандою розуміють переміщення наркотичних засобів через митний кордон. На нашу думку, найбільш вдалим визначенням контрабанди є переміщення наркотичних засобів через митний кордон держави поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, оскільки воно дає більш розширене тлумачення контрабанди, а також цим поняттям охоплюються всі способи її вчинення.

Видається доречною позиція тих держав, які визнають обтяжуючою обставиною контрабанди наркотиків вчинення її службовою особою з використанням свого службового становища (КК Естонської Республіки, РФ, Грузії, Республіки

Казахстан). Службова особа використовує свої службові повноваження саме для вчинення контрабанди, водночас владні повноваження, якими наділені службові особи, дають їм можливість більш легко вчиняти контрабанду, роблять їх більш небезпечними. Конвенція 1988 р. також пропонує зважати й на обтяжуючі обставини, до яких належить вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища. Отже, вважаємо за доцільне введення такої кваліфікуючої ознаки і в КК України, позаяк використання службових повноважень має виводити цей злочин у кваліфікований вид контрабанди.

По-різному оцінюється і характер суспільної небезпечності. За вчинення контрабанди наркотиків найпоширенішим покаранням є позбавлення волі на певний строк. Кожна з держав строки позбавлення волі встановлює по-своєму. Найсуворішим покаранням за кваліфіковані види контрабанди є: за КК Франції передбачено довічне кримінальне ув'язнення і штраф; за КК Грузії – від десяти до двадцяти років позбавлення волі або довічне ув'язнення.

Як було зазначено вище, за КК Франції в ст. 222-34 передбачено відповідальність за керівництво угрупованням або організацію угруповання, що має на меті виробництво, виготовлення, ввезення, вивезення, транспортування, збереження, пропозицію, передачу, придбання або незаконне вживання наркотиків. Тобто злочин вважається закінченим з моменту організації або керівництва такого угруповання. Дії організованих злочинних угруповань з контрабанди наркотиків, які на сьогодні характеризуються спеціалізацією наркобізнесу з організованими зв'язками, мають транснаціональний характер та чітку монополізацію, становлять надзвичайну небезпеку для держави. Вважаємо, що цьому виду злочинної діяльності властива винятково висока суспільна небезпечність вже на стадії готування. Видається за доцільне такий досвід використати для вдосконалення КК України і вважати закінченим злочином не тільки створення злочинної організації, а й організованої групи для вчинення контрабанди наркотичних засобів з моменту створення такої групи.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

2.1. Об'єкт і предмет складу контрабанди наркотичних засобів

Проблема об'єкта злочину є однією з найдискусійніших у теорії кримінального права, тому правильне її вирішення має велике теоретичне і практичне значення. Від чіткого визначення об'єкта залежить точне встановлення ознак складу злочину та відведення цьому злочину місця в Особливій частині Кримінального кодексу. Велике значення має встановлення об'єкта злочинного посягання і для з'ясування характеру злочину, ступеня його суспільної небезпечності, правильної кваліфікації та відмежування від інших правопорушень та протиправних дій, оскільки його особливості та властиві йому якості дозволяють якнайповніше розкрити соціально-правовий зміст того чи іншого діяння та його юридичні ознаки.

У теорії кримінального права колишнього СРСР переважала концепція, що об'єктом злочину є суспільні відносини. Прихильниками цієї позиції є В.К. Гришук, М.Й. Коржанський, Б.С. Нікіфоров, А.А. Піонтковський, В.Я. Тацій та ін. [56, с. 568; 85, с. 28; 109, с. 86–105; 156, с. 29; 230, с. 75–76].

Однак, в останнє десятиліття у визначенні концепції «об'єкт злочину» з'явилися інші позиції. Так, А.В. Наумов зазначає, що необхідно повернутися до теорії об'єкта злочину як правового блага, що була створена ще в кінці минулого століття [152, с. 147–148].

У сучасній українській науці кримінального права найбільш детально проаналізована концепція «об'єкт злочину – правове благо як певна цінність» С.Б. Гавришем. На

його думку, правове благо завжди піддається злочинному впливу, а тому цьому благу завдається шкода, яка може бути встановлена, насамперед, завдяки розумінню його як цінності [48, с. 64]. На нашу думку, ця концепція не має конкретного формулювання. Автор поняття «благо» визначає через поняття «цінності», а сам зміст цих понять не розкриває. А.А. Піонтковський також оперував поняттям «благо», але розумів його в контексті суспільних відносин [109, с. 120].

Є.В. Фесенко також вважає, що суспільні відносини не є універсальною характеристикою об'єкта злочину, цими поняттями не можуть охоплюватися особисті блага людини: життя, здоров'я тощо. Злочин посягає і завдає шкоду цінностям (благам) [270, с. 77]. Прихильником цієї думки є і С.Я. Лихова [118, с. 21]. В.К. Негоденко вважає, що безпосереднім об'єктом злочину є лише інтереси [154, с. 15].

По-іншому визначає об'єкт злочину О.М. Костенко, який зазначає, що «сутність усіх злочинів полягає не в тому, що вони посягають на безпеку суспільства, тобто є суспільно небезпечними, а в тому, що вони є проявом сваволі і посягають на встановлений у суспільстві за допомогою законодавства порядок, необхідний для безпеки людства. Отже, на думку вченого, загальним об'єктом будь-яких злочинів є не суспільна безпека, а закріплений в законодавстві порядок відносин між людьми, необхідний для забезпечення безпеки кожного з них [88, с. 27–28.]. Порядок відносин між людьми, зазначає автор, – це своєрідна соціальна матриця, руйнуючи яку, злочинець руйнує основи людської життєдіяльності, що здійснюються в умовах суспільства, посягаючи таким чином на безпеку цієї життєдіяльності [89, с. 70]. Цієї ж точки зору дотримуються й інші науковці. А.С. Нерсисян зазначає, що «загальним об'єктом злочину виступає встановлений за допомогою норм права порядок суспільних відносин, відповідальність за порушення якого передбачена чинним кримінальним законодавством» [155, с. 70]. О.М. Костенко, А. Ландіна-Виговська, продовжуючи дискусію щодо визначення об'єкта злочину, зазначають, що «об'єкт злочи-

ну – це охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми, що виникають в суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів. Злочин не може пошкодити суспільні відносини: вони продовжують існувати в будь-якому випадку, хоча і в дещо зміненому вигляді. Шкода завдається саме порядку існування цих відносин, який, як вже зазначалося вище, встановлюється в суспільстві і закріплюється в законодавчих актах. Саме тому при вчиненні злочину відбувається також ще й порушення закону, який встановлює цей порядок» [92, с. 70].

Отже, ми приєднуємося до думки вчених, які вважають, що об'єктом злочину є порядок суспільних відносин між людьми, який охороняється кримінальним законом. Водночас не можна стверджувати, що всі інші концепції є хибними, але вони не є універсальними, розкривають об'єкт злочину або частково, або через абстрактні поняття. Кримінальне право вимагає чітких та реальних визначень, зокрема й об'єкта злочину. Невідповідність даних понять реальності суперечить завданням кримінального закону, який використовує лише конкретні та точні категорії, котрі підлягають встановленню та оцінці в суді.

При дослідженні видів об'єктів злочинів у юридичній літературі передбачена їх класифікація «по вертикалі» на загальний, родовий і безпосередній [36, с. 78]. При конкретизації об'єкта злочину є можливість виявити ступінь та соціальні властивості заподіяної злочином шкоди, а також є змога виробити правила кваліфікації злочинів за об'єктом.

Як вже зазначалося вище, більшість науковців у кримінальному праві України дотримуються думки, що загальним об'єктом злочину є вся сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону чинного кримінального законодавства України. Він визначає суспільну небезпеку і спрямованість злочинного посягання на суспільні відносини. Коло цих суспільних відносин є вичерпним. Якщо ж ті чи інші суспільні відносини не взяті під охорону, то вони не є злочином. Загальний об'єкт злочину – це не постійна сис-

тема суспільних відносин, а змінювана, що залежить від Закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією суспільно небезпечних діянь змінюється і вся система суспільних відносин, яка створює загальний об'єкт кримінально-правової охорони). Виходячи з визначеного нами поняття об'єкта злочину, загальним об'єктом злочинного посягання є порядок суспільних відносин між людьми в суспільстві, що охороняється кримінальним законодавством.

Під родовим об'єктом розуміють певне коло тотожних чи однорідних за соціально-політичною і економічною суттю суспільних відносин. Це об'єкт – єдиний для певної (однорідної) групи злочинів. Він є критерієм класифікації усіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення. Саме ця його властивість і є основою побудови Особливої частини КК України. Враховуючи визначення загального об'єкта злочину в нашому дослідженні, під родовим об'єктом злочину слід розуміти порядок відносин між людьми в суспільстві в окремій сфері, яка охороняється кримінальним законом.

Кожен із злочинів, об'єднаних за ознаками спільності родового об'єкта, характеризується своїм безпосереднім об'єктом, встановлення якого має важливе значення для правильної соціально-політичної оцінки злочину і його юридичної кваліфікації. У науці кримінального права під безпосереднім об'єктом посягання розуміють суспільні відносини, на які посягає конкретний злочин [56, с. 167]. Безпосередній об'єкт злочину має найбільше теоретичне і практичне значення. Згідно із запропонованим нами визначенням об'єкта злочину, безпосереднім його об'єктом є порядок суспільних відносин між людьми в суспільстві в певній сфері, на який посягає конкретний злочин.

У науці кримінального права широко відома класифікація безпосереднього об'єкта злочину «по горизонталі», яка полягає в тому, що безпосередній об'єкт є основний (головний) і додатковий. Така класифікація безпосереднього

об'єкта злочину виникає тоді, коли злочином завдана шкода кільком суспільним відносинам. Найважливіший, який визначає суспільну небезпечність злочину, структуру відповідного складу, а також його місце в системі Особливої частини Кримінального кодексу, називають основним безпосереднім об'єктом. В.Я. Тацій вказує, що «цей об'єкт завжди входить до складу родового об'єкта злочину. Тому з'ясування цього об'єкта дає змогу правильно визначити місце тієї чи іншої кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК» [230, с. 92]. Додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким поряд із основним об'єктом завдається або виникає загроза заподіяння шкоди. Таким об'єктом можуть бути лише відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, тобто відносини, визначені як такий об'єкт самим законодавцем.

Додатковий безпосередній об'єкт буває: обов'язковий (необхідний) і не обов'язковий (факультативний). Додатковий обов'язковий об'єкт при вчиненні злочину страждає завжди і йому завжди заподіюється шкода, як і основному об'єкту. Додатковий факультативний об'єкт при вчиненні злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім, але встановлення того, що додатковому факультативному об'єкту внаслідок вчиненого злочину завдана шкода, говорить про те, що це суспільно небезпечне діяння більш суспільно небезпечне, що необхідно враховувати при призначенні покарання [99, с. 101].

При дослідженні контрабанди наркотичних засобів постає проблема визначення об'єкта цього злочину. Кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів встановлювалася за КК УРСР 1960 р. і за КК України 2001 р. Досліджуючи об'єкт контрабанди, можна відзначити, що в КК УРСР 1960 р., до прийняття антинаркотичного законодавства 1995 р., контрабанді була присвячена одна ст. 70, яка знаходилась у розділі 2 «Інші злочини проти держави» глави 1 Особливої частини КК. Більшість науко-

вців родовим об'єктом контрабанди визнавали монополію зовнішньої торгівлі [67, с. 158; 218, с. 85; 241, с. 80].

15 лютого 1995 р. Верховною Радою були прийняті Закони «Про обіг...» і «Про заходи протидії незаконному обігу...». У зв'язку з чим у КК УРСР 1960 р. були внесені суттєві зміни і доповнення. В ході цих змін встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 70¹) окремою статтею КК УРСР 1960 р.

Сьогодні контрабанда (ст. 201 КК України) і контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України) знаходяться в різних розділах КК України. Кожний злочин входить у свою групу однорідних злочинів, які мають єдиний родовий об'єкт, а також мають кожний свій безпосередній об'єкт. Більшість науковців саме так і вказують, що ці злочини відрізняються об'єктом і предметом.

За КК УРСР 1960 р. родовим об'єктом злочинів глави Х «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я», визнавалось народне здоров'я. Це констатувалось більшістю науковців, які займалися дослідженням вказаного питання, хоча термінологічно родовий об'єкт цих злочинів формулювався по-різному. У літературних джерелах, які були підготовлені науковцями на базі кримінального законодавства РРФСР, використовувався термін не «народне здоров'я», а «здоров'я населення» [110, с. 175].

У розділі XIII КК України застосовано термін «здоров'я населення», що, на нашу думку, є більш точним.

В юридичній літературі визначення родового об'єкта злочинів проти здоров'я населення з'явилося на початку 70-х р. Вперше спробував це зробити В.М. Смітєнко [214, с. 22], який, досліджуючи поняття «здоров'я населення», зробив висновок, що це «врегульована нормами радянського права і комуністичної моралі єдина й цілісна система соці-

алістичних відносин, що відбиває реальний фізичний і психічний стан людей і створює основу для збільшення тривалості їх активного життя і його відтворення у суспільстві, оптимальних умов суспільно корисної праці та відпочинку, повноцінного буття і благополуччя, сприяє більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб усіх членів суспільства, є умовою їх подальшого гармонійного розвитку і прогресу суспільства» [215, с. 44]. В.М. Смітєнко зробив глибоке дослідження категорії «здоров'я населення».

У подальшому над поняттям «здоров'я населення» працювали українські дослідники Н.А. Мірошниченко [133, с. 5], А.А. Музика [140, с. 18], І.О. Никифорчин [157, с. 9]. Але сфера народного здоров'я та його частина, яка охороняється засобами кримінального права, найбільш повно розкрита авторами у спеціальній літературі, які обґрунтовано наголошують, що народне здоров'я – це не біологічний чи психофізичний стан населення, а суспільні відносини, що регулюються відповідними правилами та забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і життєдіяльності організму людей [50]. Це визначення було уточнено А.А. Музикою в тому плані, що умовами нормального функціонування та життєдіяльності організму людини є забезпечена суспільством і охоронювана державою можливість перебувати у живому стані, насолоджуватися радістю здорового буття. Ця можливість окремої особи як члена певної людської спільноти і населення взагалі і є головним, глибинним змістом поняття «здоров'я населення». Саме це здоров'я охороняється кримінальним законом. Така можливість відповідного інтересам суспільства стану життєдіяльності людей є головним фактором здоров'я населення як об'єкта злочинних посягань [140, с. 18].

Саме можливість стану життєдіяльності людей, який відповідає інтересам суспільства, є головним у змісті здоров'я населення як об'єкта злочинних посягань. Суспільна небезпека злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами, полягає в тому, що вони руйнують цю можливість, а зло-

чинним наслідком цих діянь стає хвороба – наркоманія (токсикоманія). На підставі проведеного дослідження А.А. Музиною був зроблений висновок, що родовим об'єктом злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, є суспільні відносини, які забезпечують сприятливі умови і можливості невизначеному колу осіб перебувати у живому стані, користуватися благами життя, здорового буття [140, с. 19]. Є.В. Фесенко, досліджуючи об'єкт злочинів проти здоров'я населення, пропонує родовим об'єктом цих злочинів визнавати не тільки здоров'я населення, а також й систему заходів, спрямованих на його охорону [269, с. 16].

Такий підхід теоретиків і законодавця без сумніву більш точно відображає істинний зміст суспільної небезпеки незаконних дій з наркотичними засобами. Цей підхід був обумовлений, а з одного боку, збільшенням масштабів розповсюдження наркотизму в Україні, з іншого – початком серйозних досліджень цієї проблеми всіх аспектів і проявів. Тому теоретики і законодавець зробили обґрунтований висновок про те, що які б суспільні відносини не потрапляли під негативний вплив незаконного обігу наркотичних засобів, здоров'я населення є найвразливішим і найбільш підпадає під вплив наркотизму.

Тому ми повністю підтримуємо рішення законодавця, який у КК України розмістив контрабанду наркотичних засобів у розділі XIII КК України, а згідно з нашим дослідженням вважаємо, що родовим об'єктом злочинів є порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, за порушення якого передбачено відповідальність у КК України.

При розгляді безпосереднього об'єкта контрабанди наркотичних засобів у літературі єдиних поглядів як і суттєвих розбіжностей також немає. Г.Г. Лобода зазначає, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 70¹ КК 1960 р., є встановлений порядок переміщення предметів злочину через митний кордон України, додатко-

вим безпосереднім об'єктом є встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, а також – громадська безпека та народне здоров'я [121, с. 303]. Н.А. Мірошніченко визнає встановлений порядок переміщення предметів, вилучених з вільного обігу через митний кордон України [132, с. 399]. А.А. Музика усі злочини, які прямо чи побічно пов'язані з наркотичними засобами, згрупував за родовим об'єктом. До першої групи він відніс злочини, що посягають на здоров'я населення, до якої він відніс і злочин, передбачений ст. 70¹ КК УРСР 1960 р. Автор зробив висновок, що кримінально-правові заборони у сфері обігу наркотичних засобів, які спрямовані на охорону здоров'я населення, досягають своєї головної і кінцевої мети опосередковано через охорону здоров'я конкретної людини. Саме воно, на його думку, і повинно визнаватися основним безпосереднім об'єктом цієї групи злочинів, пов'язаних з наркотиками [140, с. 20]. Важливою передумовою нормального існування і поступового розвитку суспільного механізму безперечно є здоров'я населення. Тільки фізично і психічно повноцінні особи, які володіють також ще й духовним здоров'ям, здатні виконувати покладені на них соціальні функції. Та шкода, яка може бути завдана від незаконного обігу наркотичних засобів, її масштабність обумовлена і тим, що особи, які займаються розповсюдженням і збутом «білої смерті», зацікавлені в безмежному розширенні кола наркозалежних, від кількості яких безпосередньо залежать їх доходи. Тому цей злочин належить до злочинів проти здоров'я населення, а не особи. Ці діяння не спрямовані на конкретну особу, вони мають не – персоніфікований характер та скеровані проти невизначеного широкого кола осіб, в інтенсивному збільшенні якого зацікавлені представники наркобізнесу.

Отже, вважаємо, що безпосереднім об'єктом контрабанди наркотичних засобів є встановлений кримінальним законодавством порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України.

Як вже зазначалося, для певної категорії злочинів, крім основного безпосереднього об'єкта, належить і додатковий безпосередній об'єкт, що, на нашу думку, є характерним і для контрабанди наркотичних засобів. А.А. Музика зазначає, що додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину може бути державна монополія у сфері експортно-імпортних операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами [141, с. 95]. Ця думка є досить слушною, однак вважаємо, що дане визначення є вузьким, оскільки при вчиненні контрабанди наркотичних засобів порушується не тільки державна монополія у сфері експортно-імпортних операцій з наркотичними засобами, а й порядок суспільних відносин у сфері економічно-господарської діяльності держави.

Отже, вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом контрабанди наркотичних засобів є встановлений кримінальним законом порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України. Додатковим безпосереднім об'єктом є порядок суспільних відносин у сфері економічно-господарської діяльності держави. Визначення додаткового безпосереднього об'єкта вказує на більш високу суспільну небезпечність цього злочину, тому не визначивши правильно об'єкт контрабанди, не можна говорити про правильне вирішення питань кваліфікації вказаного діяння.

Для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 305 КК України, необхідним є правильне визначення не тільки родового і безпосереднього об'єкта, а також і предмета злочину.

В юридичній літературі існують різні думки щодо предмета злочину. Розглядаючи питання про поняття предмета злочину, одні автори відзначають, що це «речі, у зв'язку з якими або з приводу яких вчиняється злочин» [56, с. 174; 236, с. 178–179]; інші визначають їх як матеріальні передумови або форми закріплення відповідних суспільних

відносин [103, с. 144]; ще інші вбачають у цьому елемент складу посягання, впливаючи на який, злочинець порушує або намагається порушити суспільні відносини [111, с. 303]. Але для того, щоб зробити правильний висновок, поряд із предметом суспільних відносин необхідно виокремлювати і предмет злочину як самостійну ознаку складу злочину. Предмет суспільних відносин – це структурний елемент суспільних відносин. Предметом суспільних відносин справедливо називають усе те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують і самі ці відносини. Предмет злочину, який існує поряд з об'єктом, є самостійною факультативною ознакою складу злочину. Тому предметом злочину необхідно вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Тому до предмета злочину можна відносити тільки певні речі, які вказані в самому законі. Оскільки предметом злочину може виступати певна річ, то предмет завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину [99, с. 93]. Характерною особливістю деяких злочинів є те, що законодавець безпосередньо в самому законі називає предмет злочину. В таких випадках він є обов'язковою ознакою складу злочину. На цей предмет злочину безпосередньо спрямовані злочинні дії винного і через який він посягає на суспільні відносини, що характеризують об'єкт цього злочину. Так, предметом злочину, передбаченого ст. 305 КК України, є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори і фальсифіковані лікарські засоби. Це зазначено безпосередньо в диспозиції статті, і він є обов'язковою ознакою складу цього злочину. До прийняття КК України 2001 р. предмет цього злочину був вужчий. Так, не були предметом злочину ст. 70¹ КК УРСР 1960 р. аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин, фальсифіковані лікарські засоби, а також інших злочинів, які пов'язані з наркотичними засобами. Про необхідність включення аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин до предмета наголошували різні фахівці,

які досліджували проблему предмета злочину у сфері обігу наркотичних засобів [94, с. 64; 122, с. 304]. Ця необхідність була викликана тим, що хімічна структура і властивості аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин подібні до хімічної структури, і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин. Ці речовини здатні призводити до стимулюючого, депресивного або галюциногенного стану, і вони є небезпечними для здоров'я в разі зловживання ними, яке також може викликати наркоманію. Кримінальна ж відповідальність за обіг цих речовин законом передбачена не була. Злочинці могли уникнути відповідальності, а на практиці траплялися випадки виявлення аналогів наркотичних засобів, психотропних речовин, які були синтезовані в підпільних лабораторіях. Так, 1997 року було виявлено злочинне міжнародне угруповання у складі семи осіб, котрі організували підпільну нарколабораторію з виготовлення синтетичного психотропного препарату «екстазі». Ця лабораторія діяла на базі Донецького науково-дослідного інституту фізико-органічної хімії та вуглекімії [94, с. 64]. Тому дуже доречною є позиція законодавця, що в КК України аналоги наркотичних засобів, психотропних речовин віднесено до предмета злочинів у сфері обігу наркотичних засобів.

Не менш важливою для українського народу є проблема фальсифікації лікарських засобів, оскільки вживання неякісних ліків також загрожує життю та здоров'ю людей, адже в законодавстві не було передбачено відповідальності за незаконне поводження з фальсифікованими лікарськими засобами.

Проблема фальсифікації лікарських засобів відома людству вже як мінімум дві тисячі років. Однак лише в кінці ХХ століття фальсифікація медикаментів перетворилася на глобальну проблему. Вперше на проблему фальсифікації лікарських засобів медичне співтовариство в особі Всесвітньої організації охорони здоров'я звернуло увагу в 1987 році, коли фальшиві препарати почали з'являтися в загрозливих масштабах спочатку в розвинених країнах, а

потім і по всій Європі. Нині ця проблема стала актуальною в усьому світі. За даними асоціації міжнародних фармацевтичних виробників на частку підробок доводиться 5–7% фармацевтичного ринку розвинених країн. При загальному річному обсязі світового фармринку в 200–300 млрд доларів на частку фальсифікованих медикаментів припадає 14–21 млрд доларів. Фармацевтичне виробництво стає одним з найбільш вигідних видів бізнесу після торгівлі зброєю, наркотиками, алкоголем, бензином. Отже, дана проблема є актуальною і для України. Визнаючи, що обіг фальсифікованих лікарських засобів становить серйозну загрозу здоров'ю та добробуту населення держави 8 вересня 2011 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів».

Поняття наркотичних засобів подано у ст. 1 Закону «Про обіг...» в редакції від 22 грудня 2006 р. [192]. Згідно із Законом до наркотичних засобів належать речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (Перелік). Психотропні речовини – це включені до Переліку речовини природного або синтетичного походження, препарати, природні матеріали. Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (прекурсори) – речовини, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включені до Переліку. Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – це заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють. Поняття фальсифікованих лікарських засобів дається в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів». Відповідно до Закону фальсифікова-

ний лікарський засіб – це лікарський засіб, який умисно промаркований неідентично (невідповідно) відомостям (одній або декільком з них) про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, умисно підроблений у інший спосіб, і не відповідає відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу, про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України.

На міжнародних конвенціях (Єдиній Конвенції 1961 р., Конвенції 1971 р.) була сформульована сукупність ознак, які дозволяють класифікувати природну чи синтетичну речовину, рослину, лікарський засіб чи препарат як наркотичний, психотропний чи їх аналог. Таких ознак є три: медична, соціальна і юридична. Медична ознака наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це можливість цих речовин впливати на центральну нервову систему людини, що обумовлює паталогічне, важко переборне звикання до нього. Соціальна ознака враховує масштаби і наслідки немедичного вживання цих речовин, що здобувають суспільну значимість, здійснюючи негативний вплив на різні сторони соціального життя, який набуває масового характеру. Прекурсори мають медичний і соціальний критерій лише тому, що вони сприяють виробництву наркотичних засобів і психотропних речовин. Юридична ознака полягає в тому, що уповноважений державний орган офіційно визнає речовину наркотичною, психотропною або прекурсором за допомогою внесення його в Перелік [174, с. 132–133].

Слушною є думка О.В. Козаченка і Н.А. Мірошниченко, які доповнюють характеристику предмета фізичною ознакою, яка виявляється в тому, що наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги є предметами матеріального світу, мають властиві хімічні формули, агрегатний стан і т. ін. [83, с. 14].

Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори з урахуванням їх корисності для використання у медич-

ній практиці та залежно від ступеня їх небезпечності для здоров'я, яку вони можуть становити у разі зловживання ними, і застосовуваних згідно з законодавством заходів контролю за їх обігом включаються до відповідно пронумерованих списків таблиць Переліку.

До Переліку включаються препарати, зазначені в додатках до міжнародних конвенцій, а також засоби, які Комітет з контролю за наркотиками при МОЗ України класифікує як наркотичні, психотропні або прекурсори. Усі речовини мають особливий порядок обігу, за яким відповідно до міжнародних конвенцій здійснюється контроль.

Перелік – це згруповані в списки наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, включені до Таблиць I–IV згідно з законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою. Кабінет Міністрів за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я (Комітетом з контролю за наркотиками при МОЗ) затверджується Перелік, який публікується в офіційних друкованих виданнях.

Таблиця I містить наркотичні засоби, а також рослини та психотропні речовини, які включені до списків № 1, № 2 та № 3, обіг яких в Україні заборонено, за винятком їх обігу лише в цілях та на підставах, що передбачені ст. 15 (діяльність з культивування рослин, включених до таблиці і Переліку), ст. 19 (використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у експертній і оперативно-розшуковій діяльності) і ст. 20 (діяльність з використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у наукових та навчальних цілях) Закону «Про обіг...» в редакції 22 грудня 2006 р. [192].

Таблиця II містить наркотичні засоби і психотропні речовини, що включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких установлюються заходи контролю.

Таблиця III містить наркотичні засоби і психотропні речовини, що включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на

території України обмежено та стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю.

Таблиця IV містить прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, що включені до списків № 1 і № 2, обіг яких на території України обмежено та стосовно яких устанавлюються заходи контролю.

На території України обіг аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин забороняється, за винятком їх використання в цілях, передбачених безпосередньо в законі. Розробка нових наркотичних засобів або психотропних речовин дозволяється лише з метою застосування у медичній практиці або для науково-дослідної роботи.

Кваліфікуючою ознакою ч. 2 ст. 305 КК України є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах. Особливо кваліфікуючою ознакою ч. 3 ст. 305 КК України є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах. Згідно з приміткою до статті поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. Згідно з Наказом МОЗ від 1 серпня 2000 року № 188 затверджені: Таблиця I невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу; Таблиця II невеликих, великих та особливо великих розмірів психотропних речовин, що знаходяться у незаконному обігу; Таблиця III великих та особливо великих розмірів прекурсорів, що знаходяться у незаконному обігу.

Отже, законодавець вбачає, що предметом при вчиненні контрабанди за ч. 1 ст. 305 КК України є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби до великого розміру. За

ч. 2 ст. 305 КК України – особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах. За ч. 3 ст. 305 КК України – наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах. Отже, при такій конструкції статті при кваліфікації злочинних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами, фальсифікованими лікарськими засобами питань не виникає, оскільки законодавець у статті чітко диференціював цю відповідальність, врахувавши розмір наркотичного засобу, психотропної речовини, фальсифікованого лікарського засобу (невеликий, великий, особливо великий). Проте щодо кваліфікації злочинних дій з особливо небезпечними наркотичними засобами, психотропними речовинами, то існують питання. Предметом ч. 2 ст. 305 КК України є особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини до великого розміру, інші частини статті такого предмета не містять, оскільки законодавцем не диференційована відповідальність за незаконні дії з особливо небезпечними наркотичними засобами, психотропними речовинами у великому і особливо великому розмірі. Отже, виходячи з конструкції статті, дії особи незалежно від розміру особливо небезпечного наркотичного засобу слід кваліфікувати тільки за ч. 2 ст. 305 КК України, оскільки інші частини статті такого предмета не містять.

Суди при розгляді цієї категорії кримінальних справ дотримуються наступних позицій.

10 лютого 2003 р. дії гр. Б. були кваліфіковані за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305; ч. 1. ст. 309 КК України за те, що він незаконно придбав 220,63 г марихуани, яка є особливо небезпечним наркотичним засобом у значному розмірі, для власного вживання і намагався перемістити його через Рава-Руську митницю, але під час митного контролю наркотичний засіб був виявлений і вилучений [15]. Іншим прикладом є вирок суду від 18 травня 2006 р., згідно з яким дії гр.

Л. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 305; ч. 3 ст. 307 КК України за те, що він незаконно придбав з метою збуту 14,035 г героїну, який є особливо небезпечним наркотичним засобом в особливо великому розмірі, і перемістив його через Рава-Руську митницю, але під час митного контролю наркотичний засіб був виявлений і вилучений [19]. Вироком суду від 4 лютого 2005 р. дії гр. А. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 305 КК України за те, що він незаконно придбав для власного вживання 3 г героїну, який є особливо небезпечним наркотичним засобом у великому розмірі, і перемістив його через Рава-Руську митницю, але під час митного контролю наркотичний засіб був виявлений і вилучений [17]. Вироком суду від 12 січня 2007 р. дії гр. У. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 305 КК України за те, що він незаконно придбав з метою збуту 1087 таблеток «екстазі», що містять у собі МДМА (3,4 – метилендіоксиметамфетамін), вага якого в таблетках становить 66,61 г, що є особливо небезпечною психотропною речовиною в особливо великому розмірі, і перемістив її через Рава-Руську митницю, але під час митного контролю психотропна речовина була виявлена і вилучена [22]. Іншим прикладом є рішення суду від 28 лютого 2007 р., яким дії гр. П. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 305; ч. 3 ст. 307 КК України за те, що він незаконно придбав 97,16 г порошкоподібної речовини білого кольору, в якій є вміст амфетаміну вагою 23,29 г, що належить до психотропних речовин, обіг яких обмежений в особливо великому розмірі, і перемістив її через Мостиську митницю, але під час митного контролю психотропна речовина була виявлена і вилучена [24]. Вироком суду від 24 травня 2007 р. дії гр. П. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 305, ч. 1 ст. 358, ч. 3 ст. 358 КК України за те, що він, маючи умисел на незаконне переміщення через митний кордон України 16000 кг соляної кислоти, яка слідувала від фірми «Lwowskij OHG» (Німеччина) на адресу ТОВ «Візаві», що розташоване в м. Іллічевську Одеської області, виготовив підроблений сертифікат на ввезення наркотичних засобів, психотропних

речовин і прекурсорів і того ж дня направив його факсом на Ягодинську митницю, де його було подано митному органу як підставу для переміщення 16000 кг соляної кислоти, що є прекурсором в особливо великому розмірі, через митний кордон України. 18 квітня 2002 р., після того, як цей вантаж соляної кислоти було переміщено на територію України і доставлено на митний пост «Іллічівськ» Чорноморської регіональної митниці, для його оформлення і випуску у вільний обіг гр. П. надав митному брокеру та митному органу вищезазначений підроблений сертифікат на ввезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [10].

З проаналізованих вироків вбачається, що судами така кваліфікуюча ознака, як особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, не завжди використовується при такій конструкції статті. Невідомо, як застосовувати таку кваліфікуючу ознаку, якщо вона вказана тільки в ч. 2 ст. 305 КК України. З наведених прикладів бачимо, що при кваліфікації за ч. 2 ст. 305 КК України судами враховується великий розмір, а за ч. 3 ст. 305 КК України особливо великий розмір наркотику незалежно від ступеня його небезпечки. На нашу думку, законодавцем не просто складений Перелік, в якому наркотичні засоби розміщені в Таблицях від I до IV з урахуванням їх корисності для використання у медичній практиці та залежно від ступеня їх небезпеки для здоров'я, яку вони можуть становити у разі зловживання ними. Тому вважаємо доцільною подальшу диференціацію відповідальності за незаконне поводження з особливо небезпечними наркотичними засобами чи психотропними речовинами з урахуванням їх розміру (великий, особливо великий), яка має бути більш сувора, ніж за незаконне поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами, прекурсорами або фальсифікованими лікарськими засобами.

Враховуючи викладене, слід внести зміни в ч. 2 і 3 ст. 305 КК України і доповнити її ч. 4 таким змістом:

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також, якщо предметом цих дій були

наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах або особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, – караються...

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також, якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах або особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини у великих розмірах, – карається...

4. Контрабанда особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин в особливо великих розмірах, – карається...

Також слід зазначити, що при вчиненні контрабанди наркотичних засобів особа вчиняє також і злочин, передбачений ст. 307 або 309 КК України залежно від мети використання наркотичних засобів. Тобто злочини вчиняються у сукупності. Тому, пропонуючи зміни щодо подальшої диференціації кримінальної відповідальності при незаконному поводженні з особливо небезпечними наркотичними засобами з урахуванням їх розміру, вважаємо за доцільне внесення відповідних змін і до предмета злочинів, передбачених ст. 307, 309 КК України. Отже, виходячи з розглянутого вище, особливо небезпечні наркотичні засоби і психотропні речовини частково є предметом злочину, передбаченого ст. 307 КК України і не є предметом злочину ст. 309 КК України. У зв'язку з цим пропонується внесення відповідних змін у ст. 307 КК України, а також видається доцільним встановити посилену кримінальну відповідальність за незаконні дії з особливо небезпечними наркотичними засобами чи психотропними речовинами у ст. 309 КК України з подальшою диференціацією відповідно до їх розміру (великого, особливо великого). Тому пропонуємо удосконалення існуючої редакції ст. 307 КК України, а саме:

I. Доповнити ч. 3 статті після слів «...розмірах» словами «чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини у великих розмірах», далі за текстом.

II. Частину 4 викласти у такій редакції:

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини у особливо великих розмірах, – караються...

Частину 4 статті вважати частиною 5.

Таблиці розмірів узгоджені з Переліком і розроблені на підставі даних про небезпечність для здоров'я та життя відповідних доз наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. В Таблицях вказані кількісні розміри наркотичних засобів, що перебувають у незаконному обігу. Кількість наркотичних засобів належить до складових предмета доказування у справах про злочини, пов'язані з наркотиками. Від кількості цих речовин часто залежить вид відповідальності (адміністративна чи кримінальна) кваліфікація злочину, а також ступінь його суспільної небезпечності, вид і міра покарання [146, с. 97].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» в п. 20 вказується, що однією з кваліфікуючих ознак злочинів цього виду є розмір наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: значний, великий або особливо великий. При його визначенні судам слід керуватися Таблицями I–III [194]. Виділення в Таблицях невеликого і «значного» розміру, при сьогоднішньому законодавчому забезпеченні, має значення тільки при кваліфікації дій при незаконному поводженні з наркотичними засобами без мети збуту (ст. 309 КК України). В п. 22 зазначеної Постанови вказується, що незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах передбачають адміністративну відпо-

відальність за ст. 44 КУпАП [194]. Отже, при незаконному поводженні з наркотичними засобами, психотропними речовинами у невеликому розмірі без мети збуту особа має бути притягнута до адміністративної відповідальності. У всіх інших випадках незалежно від розміру – «невеликий» чи «значний» – відразу до кримінальної відповідальності.

Практичними працівниками, якими безпосередньо здійснюється протидія незаконному обігу наркотичних засобів, неодноразово зазначається, що протидія здійснюється на неналежному рівні. Начальник ДБНОН МВС (Департамент по боротьбі з незаконним обігом наркотиків Міністерства внутрішніх справ) України М.М. Андреев зазначає, що тривалий час працівники БНОН займалися не зовсім тим, чим треба: боролися не зі справжніми злочинцями, а з наркоманами, тобто з хворими людьми, а боротися потрібно з наркозлочинністю [6, с. 4]. Вивчивши стан та структуру викритих злочинів, вчинених у сфері обігу наркотичних засобів у 2004 році і за попередні роки, заступником Генерального Прокурора В. Пшонкою було засвідчено, що зрештою до кримінальної відповідальності притягаються здебільшого лише дрібні наркозлочинці і їх кількість постійно зростає [202, с. 3]. Згідно з аналізом практики розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів вказується, що за даними на вересень 2007 р. у структурі осіб, що були засуджені за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, більшість становлять особи, засуджені за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК) – 21, 1 тис. [20,9 тис.] осіб, або 68,2% [65,6%] від числа всіх засуджених за ці злочини. Кількість зазначених осіб порівняно з попереднім роком збільшилася до 1%. [177, с. 17]. За даними МВС у 2008 р. за ст. 309 КК України виявлено злочинів – 35663, у 2009 р. – 31885; у 2008 р. за ст. 306 КК України виявлено 105 злочинів, у 2009 р. – 101; у 2008 р. за ст. 307 КК України виявлено 16965 злочинів, у

2009 р. – 16672; у 2008 р. за ст. 308 КК України виявлено 289 злочинів, у 2009 р. – 252; у 2008 р. за ст. 315 КК України виявлено 825 злочинів, у 2009 р. – 661; у 2008 р. за ст. 317 КК України виявлено 2443 злочини, у 2009 р. – 2098 [71, с. 7]. З проведеного аналізу вбачається, що найбільшу кількість злочинів виявлено за ст. 309 КК України. Дослідивши стан злочинності й динаміку її зростання в нашій державі за періоди в 5, 10, 15, 20–30, 35 років, О. Литвин зазначає, що боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів не можна визнавати успішною. По суті, боротьба ведеться зі споживачами наркотиків – переважно хворими на наркоманію, наркодільки ж практично не викриваються [117, с. 56]. Отже, продовжується тенденція притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які є хворими, які потребують ізоляції від суспільства, але з метою лікування. Ця проблема залишається актуальною і тому, з метою пом'якшення відповідальності за незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, пропонуємо встановити кримінальну відповідальність за вказані дії лише при великому і особливо великому розмірі наркотичного засобу чи психотропної речовини, а також, як нами зазначено вище, за особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини у великому і особливо великому розмірі.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо:

І. Внести зміни до ст. 309 КК України і викласти її у такій редакції:

Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту у великих розмірах, – караються...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи особою, яка раніше вчинила один із

злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 317 цього Кодексу, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги у особливо великих розмірах, або особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини у великих розмірах, – караються...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього, або якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини у особливо великих розмірах, – караються ...

4. Особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті.

II. Виключити в назвах Таблиць, затверджених Наказом МОЗ України від 1 серпня 2000 року № 188, слова «невеликий». У зв'язку з цим Таблиці мають називатись: Таблиця I великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, Таблиця 2 великих і особливо великих розмірів психотропних речовин, Таблиця III великих і особливо великих розмірів прекурсорів. Невеликим розміром вважати розмір наркотичного засобу, психотропної речовини до великого розміру.

Щодо відповідальності – кримінальна чи адміністративна, яка має наступати за незаконне переміщення через митний кордон України «невеликого розміру» наркотичних засобів, то в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 лютого 1999 р. № 2 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил» в п. 12 було вказано, що «коли вирішується питання про те, містяться в діях особи ознаки злочину чи адміністративного правопорушення, судам слід виходити з положень Закону від 15 лютого 1995 р. «Про обіг...» [190], та враховувати роз'яснення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 1998 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними

речовинами та прекурсорами» [195]. Користуючись роз'ясненням цієї постанови, практичні працівники використовували його двояко, тому на практиці виникали непоодинокі випадки притягнення осіб до адміністративної відповідальності, коли розмір наркотиків є невеликим, а митні органи, подаючи аналітичні дані, вказували, що кількість виявлених фактів контрабанди наркотичних засобів вдвічі більше, ніж порушено кримінальних справ [95, с. 105]. А.А. Музика у дослідженні в рамках проекту «А» науково-дослідницької програми Академії правових наук України та Національного інституту юстиції США з актуальних проблем боротьби зі злочинністю констатує, що впродовж 1996–2000 рр. митними органами України зафіксовано 1555 випадків контрабанди наркотиків, а за ст. 70¹ КК УРСР 1960 р. порушено всього 632 кримінальні справи [139, с. 83]. Так, наведемо приклад із практики: 13 лютого 2002 р. гр. Г. з України до Республіки Польща намагався перевезти 1,38 г марихуани, яка була виявлена під час проведення митного контролю. Працівниками митниці в порушенні кримінальної справи щодо гр. Г. було відмовлено за п. 2 ст. 6 КПК України – за відсутністю в його діях складу злочину [12]. Іншим прикладом із практики є випадок 9 червня 2003 р., коли гр. Д., прямуючи з України в Республіку Польща, намагався перемістити через митний кордон України 1,37 г марихуани. Працівниками митниці в порушенні кримінальної справи щодо гр. Д. було відмовлено за п. 2 ст. 6 КПК України – за відсутністю в його діях складу злочину [13]. Адже, виходячи із положень ст. 11 «Обмеження обсягів виробництва, виготовлення, зберігання, ввезення та вивезення наркотичних засобів, психотропних речовин, включених до таблиць II і III Переліку», ст. 12 «Імпорт, експорт або транзит наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» Закону «Про обіг...» в редакції від 8 липня 1999 р. [191] та Постанови Кабінету Міністрів 3.02.97 р. № 146 «Про затвердження порядку видачі сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення з України наркотичних засобів, психотропних ре-

човин і прекурсорів» [185], то адміністративна відповідальність за незаконне переміщення наркотичних засобів через митний кордон України є неможливою. Більшість фахівців також вказують, що кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів настає незалежно від «невеликого розміру» наркотичного засобу чи психотропної речовини, які були предметом [95, с. 105; 137, с. 100; 143, с. 135] Тому в ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 12 вказується, що контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів утворює спеціальний склад злочину, відповідальність за який настає за ст. 305 КК України. Для наявності складу злочину, який передбачений ч. 1 ст. 305 КК України, розмір предмета контрабанди значення не має [196].

Отже, при затриманні особи за незаконне переміщення наркотичних засобів через митний кордон України незалежно від розміру в кожному випадку має бути порушена кримінальна справа.

Стосовно цього не можна не прислухатись і до позиції судді Апеляційного суду Київської області О.О. Кравченко, яка вказує, що не слід підходити формально до тлумачення закону під час притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 305 КК України. При розслідуванні кримінальних справ необхідно враховувати обставини справи, і тому О.О. Кравченко не виключає можливості закриття кримінальних справ за ч. 2 ст. 11 КК України, де вказується, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, що передбачає КК України, але через його малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заповдіяла і не могла заповдіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, при затриманні особи за контрабанду речовин з невеликою кількістю, але крім наркотичних засобів, психотропних речовин, щодо яких «невеликі розміри» не встановлено. Тобто такі, які, не застосовуються в медичній практиці та викликають швидку залежність організму, через що

їх «невеликі розміри» не можна визначити [97, с. 42–43]. Отже, під час досудового слідства при розслідуванні кримінальних справ цієї категорії до кожної має бути індивідуальний підхід з врахуванням особи злочинця і з'ясування обставин справи.

Під час досудового слідства та судового розгляду справ цієї категорії особливо важливим є правильне визначення предмета злочину, встановлення конкретного виду й назви наркотичних засобів. Для правильного визначення кількості вилученої речовини і її виду необхідні спеціальні знання, якими особи, що проводять досудове слідство або судовий розгляд, не володіють. Для ретельного дослідження потрібні спеціальні знання і обладнання, якими володіють тільки спеціалісти. До того ж деякі засоби і речовини вилучають з незаконного обігу у вигляді розчинів, сурогатів, тому вид і розмір вилученого засобу чи речовини мають визначатися тільки експертом науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, який володіє спеціальними науковими і технічними знаннями. Тому більшість науковців висловлює думку про необхідність висновку експерта у справах цієї категорії [82, с. 93; 174, с. 133; 211, с. 156], яку ми повністю підтримуємо. Цю позицію підтримують і практичні працівники.

Також, на нашу думку, слід розширити предмет злочину ст. 305 КК України, звузивши предмет контрабанди, передбачений ч. 1 ст. 201 КК України, а саме із ч. 1 ст. 201 КК України виключити слова «отруйні, сильнодіючі речовини» і включити їх до ст. 305 КК України, оскільки предмет контрабанди, передбачений ст. 201 КК України, дуже різноманітний. Предмет злочину має кримінально-правове значення. В нашому випадку предмет суспільного відношення за своєю соціальною природою визначає зміст самого суспільного відношення. Наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, фальсифіковані лікарські засоби, отруйні, сильнодіючі речовини – всі вони є джерелами підвищеної небезпеки, використання їх корисних

якостей для суспільства гарантовано тільки при наявності жорсткого контролю за їх обігом з боку держави, тому незаконне переміщення їх через митний кордон завдає шкоду порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення. Отже, на нашу думку, при вчиненні контрабанди вказаних речовин особа має нести відповідальність за ст. 305 КК України. Слід зазначити, що незаконне поводження з зазначеними речовинами закріплене в ст. 321 КК України, яка розміщена в Розділі XIII КК України. Також у зв'язку з прийняттям Наказу МОЗ України від 31 серпня 2007 року № 511 про затвердження Великих та особливо великих розмірів отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу, вважаємо доцільно диференціацію кримінальної відповідальності за контрабанду отруйних, сильнодіючих речовин з урахуванням їх розміру. Тому пропонуємо у ч. 1, 2, 3 ст. 305 КК України внести відповідні зміни:

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, – карається ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також, якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори, або фальсифіковані лікарські засоби, отруйні чи сильнодіючі речовини у великих розмірах, – караються...

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин, вчинена організованою групою, а також, якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські

засоби, отруйні чи сильнодіючі речовини в особливо великих розмірах, – карається

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що предмет злочину має важливе значення в структурі складу злочину. Без дослідження і встановлення властивостей предмета контрабанди обійтися не можна, що в кінцевому результаті дозволяє успішно вирішити завдання кваліфікації. Як неодноразово зазначалось, контрабанда належить до злочинів, предмет яких безпосередньо встановлений в самому законі, є необхідною ознакою складу злочину і впливає на його кваліфікацію. Отже, правильне встановлення предмета злочину, як і його безпосереднього об'єкта, в кінцевому результаті сприяє дотриманню законності при розгляді судами цієї категорії кримінальних справ.

2.2. Об'єктивна сторона складу контрабанди наркотичних засобів

Визначення факту вчинення будь-якого злочину завжди починається з встановлення об'єктивної його сторони. Питання про злочинне посягання виникає лише тоді, коли поведінка людини знайшла своє виявлення в об'єктивній реальності у вигляді вчинення передбачених законом суспільно небезпечних діянь або бездіяльності.

У теорії кримінального права загальновизнано, що кожний злочин становить єдність суб'єктивних і об'єктивних ознак певного суспільно небезпечного діяння.

Досліджуючи об'єктивну сторону злочину, В.М. Кудрявцев вказує, що в діяльності людини завжди необхідно розрізняти дві пов'язані між собою сторони, котрі знаходяться в єдності між собою: а) зовнішню, яка виражається в яких-небудь рухах, діях, операціях; б) внутрішню, яка проявляється в психічній активності [103, с. 7–9]. В.М. Кудрявцев охарактеризував об'єктивну сторону злочину, як сукупність дійсно існуючих і завчасно розгаданих законодавцем

обставин, які в своїй органічній єдності і взаємозв'язку складають і характеризують процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, який розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються із злочинного діяння (дії або бездіяльності) суб'єкта і закінчуються злочинним результатом [103, с. 9].

А.Н. Трайнін зазначає, що об'єктивна сторона складу злочину – це зовнішній прояв, який характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами і знаряддями вчинення злочину. Ознаки об'єктивної сторони закріплені у диспозиціях статей Особливої частини КК, і вони є обов'язковими і факультативними. До обов'язкових ознак відносять саме діяння (дію чи бездіяльність), злочинний наслідок та причинний зв'язок між діянням і наслідками; до факультативних – предмет посягання, спосіб, час, місце і обставини злочинного діяння [236, с. 132].

Настання певного шкідливого наслідку суспільно небезпечного діяння, хоча і відноситься дослідниками до обов'язкових ознак об'єктивної сторони, є необхідним лише для матеріальних злочинів, тобто таких, в яких настання злочинних наслідків є необхідною умовою кримінальної відповідальності. При формальному складі злочину, для якого достатнім є вчинення дії незалежно від наслідків, настання шкідливих наслідків не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Так само і причинний зв'язок між злочинним діянням та настанням суспільно небезпечного наслідку є необхідною ознакою лише для злочинів матеріального складу [36, с. 91, 93], хоча він не завжди відсутній у злочинах із формальним складом.

Якщо факультативна ознака прямо вказана у диспозиції статті Особливої частини КК, то вона набуває значен-

ня обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину і її встановлення в такому випадку є обов'язковим.

Для обґрунтування кримінального переслідування, визначення ступеня суспільної небезпеки злочину, моменту його закінчення, диференціації стадій вчинення умисного злочину та індивідуалізації покарання важко перебільшити значення об'єктивної сторони як об'єктивної підстави кримінальної відповідальності. Без об'єктивної сторони діяння не може бути посягання на об'єкт злочину, нема й суб'єктивної сторони як певного відображення об'єктивних ознак діяння у свідомості суб'єкта, відсутній і сам суб'єкт злочину [126, с. 7].

Діяння – це конкретний акт поведінки людини, що відбувається у певній обстановці, місці, часі і завжди виявляється в конкретній дії чи бездіяльності. Людина тільки при вчиненні певного діяння вступає до сфери, підвладної кримінальному закону. Об'єктом правової оцінки можуть бути вчинки людини у формі конкретної дії чи бездіяльності. Людина не вступає до сфери правового регулювання, поки не вчинила певного діяння. Тому думки, наміри, переконання не можуть розглядатися як злочинне діяння, а відтак не можуть тягти за собою кримінальну відповідальність. Кримінально караним є тільки суспільно небезпечне, протиправне діяння, вчинене винно суб'єктом злочину.

Отже, об'єктивній стороні складу злочину притаманні соціально-правові властивості в їх органічній єдності, оскільки вона є, з одного боку, елемент реально існуючої дії, а з іншого – її нормативне відображення, яке має закріплення законодавцем в усіх своїх істотних рисах в диспозиції закону, в цьому випадку в статтях 201 і 305 КК України.

На основі викладеного уявляється, що об'єктивна сторона контрабанди виражається в активних діях. Ознаки об'єктивної сторони контрабанди в кримінально-правовій нормі представлені характером дії, місцем і способом переміщення. Дія виражається в переміщенні через митний кордон предметів (речовин) контрабанди, місце – митний кор-

дон і спосіб переміщення: а) поза митним контролем; б) з приховуванням від митного контролю.

Видається, що для аналізу об'єктивної сторони контрабанди важливо з'ясувати поняття «митний кордон». В такому випадку митний кордон – це місце, де вчиняється злочин, яке безпосередньо вказано в диспозиції кримінальної норми статей 201 і 305 КК України, і воно є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих злочинів. Згідно зі ст. 10 МК України «межі митної території України є митним кордоном України. Митний кордон України збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України». В митному праві вказується, що «митний кордон» є юридичною дефініцією і навіть фікцією, а не реальністю, як державний кордон. Митний кордон стає реальністю лише тоді, коли він збігається з державним кордоном, що позначений реальною лінією на місцевості [63, с. 114].

З поняттям «митний кордон» пов'язане не менш важливе поняття «митна територія». Згідно зі ст. 9 МК України митною територією є територія України, яка зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води, повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, що створюються у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. При трактуванні поняття «митна територія» в митній справі мають місце два варіанти:

- 1) митна територія збігається з територією держави;
- 2) митна територія і територія держави не збігаються [63, с. 114]. Під митною територією мається на увазі територія, на якій в повному обсязі діє митне законодавство держави.

Крім цього, потрібно мати на увазі, що на території України в межах її державного кордону можуть знаходитися вільні (спеціальні) митні зони. Території вільних митних

зон, які розташовані в Україні, згідно зі ст. 9 МК України, вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України.

Відповідно до ст. 130 МК України вільна митна зона – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозяться на територію вільної митної зони та вивозяться з цієї території за межі митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а українські товари ввозяться на територію вільної митної зони із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання. На території вільної (спеціальної) економічної зони встановлюються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові й інші умови економічної діяльності національних і іноземних юридичних і фізичних осіб. Використання на певних територіях митних пільг у майбутньому призвело до необхідності встановлення окремого митного режиму «спеціальна митна зона». Зміст вказаного режиму зводиться до того, що іноземні товари розміщуються у відповідних територіальних рамках без обкладення митом, податків, а також без застосування до них заходів економічної політики (ліцензування, квотування), а вітчизняні товари розміщуються на умовах, які застосовуються до вивезення відповідно до митного режиму експорт. Сьогодні в Україні існує шість вільних (спеціальних) митних зон [31, с. 77]. Товари, ввезені на території вільних митних зон, для цілей оподаткування, розглядаються як такі, що знаходяться за межами митної території України. Для створення кожної вільної (спеціальної) митної зони приймається окремий закон відповідно до законодавства України про вільні (спеціальні) економічні зони, де визначається її статус, територія, строк, на який вона створюється, та особливості застосування законодавства України на її території.

Отже, видається, що митний кордон не зводиться до геометричної лінії, а становить межі митної території, а та-

кож периметри спеціальних митних зон, тому слід визнати, що точно визначене законом місце вчинення контрабанди («переміщення предметів») є обов'язковою об'єктивною ознакою цього злочину. Таким місцем є дільниця («точка») митного кордону держави.

Характеризуючи суть основного об'єктивного прояву посягання, яке нами розглядається, кримінальний закон насамперед вказує на «переміщення» перерахованих у ньому предметів через митний кордон держави. Переміщення – це опорна, визначальна ознака суспільно небезпечного і протиправного посягання на об'єкти кримінально-правової охорони, в яких би конкретно зовнішніх формах (способах), передбачених законом, вона не здійснювалася. Адже в науці кримінального права поняття «переміщення» немає. Роз'яснення цього поняття знаходиться в митній справі, де поняття «переміщення через митний кордон» означає дію, в результаті якої товар, предмети або транспортні засоби завозяться на митну територію, вивозяться з цієї території або переправляються транзитом через територію України будь-яким способом. Це переміщення може відбуватися у міжнародних поштових відправленнях, лініями електропередач та різними видами транспорту – автомобільним, авіаційним, залізничним, трубопровідним, річковим та морським [63, с. 114]. Поняття «переміщення через митний кордон» визнається ключовим поняттям митної справи.

За тлумачним словником української мови «переміщатися» означає змінювати своє місцезнаходження, займати інше місце, пересуватися кудись // Змінювати місце свого перебування, пересуватися з одного місця на інше [159, с. 585]. Це тлумачення повністю збігається з визначенням об'єктивної сторони складу злочину, сформульованому в диспозиціях кримінально-правових норм про контрабанду.

При визначенні контрабанди ми говоримо про незаконне переміщення наркотичних засобів через митний кордон України. Тому під контрабандним переміщенням слід розуміти незаконні дії з ввезення на митну територію Укра-

їни або вивезення з цієї території наркотичних засобів будь-яким способом, яке має включати фактичний перетин митного кордону України.

Відповідно з диспозицією статті 305 КК України переміщення наркотичних засобів через митний кордон утворює об'єктивну сторону складу контрабанди лише в тому випадку, якщо воно при вчиненні поєднане хоча б із одним із вказаних вище способів, а саме: поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

У теорії було проведено низку досліджень і визначень способу вчинення злочину. Так, І.Ш. Жорданія розуміє під ним систему взаємопов'язаних, цілеспрямованих актів поведінки, операцій, прийомів, рухів, які застосовує суб'єкт при вчиненні злочину [68, с. 12–18]. В одній із перших монографій, присвячених об'єктивній стороні злочину, її автор – В.М. Кудрявцев вказує, що спосіб – це певний порядок, послідовність рухів і прийомів, які застосовує особа при вчиненні злочину [103, с. 71–75]. Але найбільш повно, як уявляється, визначення способу вчинення злочину сформульовано М.І. Пановим, який вказує, що з об'єктивної сторони спосіб вчинення злочину представляє собою певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які застосовує особа в процесі здійснення суспільно небезпечного посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, які поєднуються з вибіркоким використанням засобів вчинення злочину [168, с. 44].

Кожний зі самостійних способів вчинення контрабанди, вказаних у диспозиції ст. 305 КК України, має свої особливості, які заслуговують на спеціальний розгляд. Але до цього необхідно розглянути питання про сам митний контроль щодо наркотичних засобів, які переміщуються через митний кордон.

Митний контроль – це сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм МК України, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної спра-

ви, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [43, с. 82]. У ст. 318 МК України вказується, що «митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України». Митний контроль товарів, предметів, речовин і транспортних засобів організується і здійснюється на всій митній території держави, насамперед у зонах митного контролю, а також у вільних зонах. Зона митного контролю визначається у пунктах пропуску через державний кордон або в інших місцях митної території, в межах здійснення митного контролю, а саме: в місцях оформлення пасажирів, транспортних засобів, вантажів, як правило, ними є приміщення митниці, купе вагона, борт літака, оглядова площадка автомобілів, борт річкового чи морського судна, спеціально відведені місця для проведення митного контролю, оглядові бокси та ін. [275, с. 23]. Зони митного контролю є безпосереднім місцем вчинення контрабанди.

Після аналізу загальних положень розглянемо способи вчинення контрабанди, що складає головний зміст об'єктивної сторони цього складу злочину. Згідно з поняттям способу вчинення контрабанди у диспозиції статей 201, 305 КК України передбачені лише два види незаконного переміщення предметів і речовин через митний кордон України – поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Деякі дослідники виділяють ще й змішані (комбіновані способи) контрабанди: контрабанда з використанням фіктивного транспорту; контрабанда за сприяння осіб, які здійснюють митний контроль; вчинення контрабанди за участю представників підприємницьких структур та інші [33, с. 53; 119, с. 88].

Слід зазначити, що чинний МК України також передбачає два способи вчинення контрабанди, як і КК України, але в ст. 482 МК України зміст способу вчинення контрабанди – переміщення або дії, спрямовані на переміщення предметів через митний кордон поза митним контролем,

тобто поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей законодавець розширив, передбачивши також у цій статті відповідальність за дії, пов'язані з використанням незаконного звільнення від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем працівниками митних органів.

Розглянемо два основні способи контрабанди, які безпосередньо вказані в кримінальному законодавстві.

1) *Переміщення через митний кордон України поза митним контролем.*

У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 4 вказується, що під незаконним переміщенням товарів, предметів поза митним контролем необхідно розуміти їх переміщення через митний кордон поза місцем розташування митниці (тобто поза зонами митного контролю), або поза часом здійснення митного оформлення, чи з використанням незаконного звільнення від митного контролю внаслідок зловживання посадовими особами митного органу своїм службовим становищем [196].

Спосіб переміщення через митний кордон поза митним контролем передбачає перетин митного кордону певними товарами, предметами, речовинами поза місцями розташування митних органів (митниці, митного поста) України, або хоча і в місцях їх дислокації, але минаючи митний контроль, тобто взагалі не пред'являючи до огляду вантаж, який переміщується через кордон і будь-які супроводжуючі його митні документи.

Аналіз кримінальної діяльності та узагальнення інформації, що надходять з митниці, свідчать, що злочинці, котрі спеціалізуються на зовнішньоекономічних операціях, постійно змінюють методи своєї діяльності. Найчастіше вони прагнуть скористатися можливістю переміщення контрабанди поза пунктами пропуску через митний кордон.

Також і нині «прозорість» митного кордону між державами СНД сприяє контрабандній активності. На цих на-

прямках не припиняються спроби переміщення товарів, предметів правопорушниками поза пунктами пропуску через митний кордон, що здійснюються з ретельною підготовкою, визначенням заздалегідь напрямків руху, детальним вивченням системи охорони кордону прикордонною службою. Так, у серпні 2006 р. громадянин РФ повертався додому пішки поблизу населеного пункту Свердловського р-ну Луганської обл. Пройти намагався поза пунктом пропуску через митний кордон. У руці ніс поліетиленовий пакет, де знаходилися подрібнені рослини сіро-зеленкуватого кольору вагою близько 300 г (марихуана), але був затриманий, наркотичний засіб у нього був виявлений і вилучений [261]. У вересні 2006 р. поблизу с. Власівка Луганської обл. громадянин РФ поза пунктом митного контролю намагався перевезти 5 мл екстракційного опію, але був затриманий, наркотичний засіб у нього був виявлений і вилучений [206].

Митним законодавством визначається не тільки місце, а також час перетину товарами, предметами і транспортними засобами митного кордону. Так, перетин товарами, предметами і транспортними засобами митного кордону допускається в місцях, обумовлених митними органами, і під час їх роботи. Водночас товари, предмети і транспортні засоби можуть перетинати митний кордон в інших місцях поза часом роботи митних органів, але тільки за погодженням з ними.

2) *Незаконне переміщення предметів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю* – це також достатньо розповсюджений спосіб контрабанди. В ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 5 вказується, що незаконне переміщення предметів із приховуванням від митного контролю – це їх переміщення через митний кордон України з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві дані [196].

Коли одним предметам надається вигляд інших предметів, то слід розуміти зміну їх зовнішніх ознак (форми та стану, упаковки, ярликів, етикеток тощо), що є способом, який утруднює виявлення цих предметів під час митного огляду.

У п. 53 ст. 4 МК України дається роз'яснення, що спеціально виготовлене сховище (тайник) – це сховище, яке виготовлене з метою незаконного переміщення товарів, предметів через митний кордон України, а також обладнані і пристосовані з цією ж метою конструктивні ємності та предмети, які попередньо піддавались розбиранню, монтажу тощо.

Використанням інших засобів чи способів, що утруднюють виявлення предметів, можуть визнаватися, зокрема, приховування останніх у валізах, одязі, взутті, головних уборах, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини, а також надання одним предметам вигляду інших.

Судово-слідча практика показує, що контрабандисти вдаються до різноманітних хитрощів, щоб незаконно провезти ті чи інші предмети з приховуванням від митного контролю. Узагальнення практики боротьби з цим різновидом контрабанди показує, що її предмети укриваються від митного контролю в спеціальних сховищах (тайниках), обладнаних, пристосованих або які знаходяться:

1) безпосередньо на самому контрабандисті, в його організмі або в його особистих речах, наприклад, гр. Уганди прорізав у себе в шкірі під пахвами декілька « кишень» до 7 см довжиною, що дозволяло йому переміщати через кордон до 100 г наркотиків за кожен поїздку [145]. В Одесі було затримано трьох чоловіків, які переховували наркотики, прив'язавши пакетики з героїном до статевих органів [167]. Досить поширеним серед наркокур'єрів є ковтання наркотиків, які упаковуються у спеціальні капсули, пристосовані для ковтання та їх перевезення у шлунку. Іноді це закінчується трагічно для наркокур'єрів. Так, у пасажирському по-

тязі «Сімферополь–Єкатеринбург» помер наркокур'єр, у шлунку якого під час розтину було знайдено 45 капсул із героїном загальною вагою 360 г [146].

2) В особистому багажі контрабандиста, який знаходиться при ньому, або слідує окремо, наприклад, на митному посту «Косіно» в Береговському р-ні Закарпатської обл. у гр. Угорщини серед особистих речей, в кульку, де знаходилась їжа, виявили 150 таблеток «екстазі», які знаходились усередині сирії курки [260]; в міжнародному аеропорту «Бориспіль» були затримані троє громадян України, які в одній з валіз перевозили більше 2 кг кокаїну, які були сховані серед особистих речей у двох великих упаковках чаю мате і калібасе (посудина для пиття чаю мате) [169].

3) У транспортних засобах, на яких контрабандист або його багаж перетинають митний кордон, наприклад, у пункті пропуску «Лужанка» Мукачівського р-ну Закарпатської обл. в автомобілі ВАЗ 2110 гр. України в бампері виявили 16 кг пакетів з пастоподібною речовиною рослинного походження – екстракт опію [278], при виїзді з України в Угорщину в автоцистерні «Вольво» була виявлена велика партія цигарок на суму 240 тисяч євро, тайник в автомобілі був обладнаний за принципом термоса [40]. У більшості ж випадків контрабандисти використовують автомобілі для перевезення контрабанди, тому перевезення контрабанди в транспортних засобах є найпоширенішим способом.

4) Для вчинення контрабанди перевізники використовують і залізничний транспорт, особливо для перевезення так званої «безхазяйної» контрабанди. У вагоні контрабандисти намагаються розмістити ці речовини так, щоб у разі виявлення представниками міліції на шляху прямування, чи представниками митних органів під час проведення митного контролю, було неможливо однозначно встановити приналежність предметів і речей. З цією метою вони залишають речі поряд з речами інших пасажирів або розміщують їх в інших купе. Вищезазначені способи переміщення наркотичних засобів характерні лише для тих

перевізників, хто займається її переміщенням не систематично. Професійні ж перевізники, як правило, провозять більш значну кількість наркосировини, для чого використовують інші способи, а саме: приховування наркотичних засобів у конструктивних порожнинах вагонів потягів (у міжстелевому просторі вбиралень неробочих тамбурів, коридорів та купе, а також в акумуляторних відсіках вагонів). Для цього контрабандисти використовують вагонні ключі та технічні засоби [120, с. 402–403]. Так, у серпні 2006 р. в потязі зі сполученням «Кишинів – Москва» українськими митниками і прикордонниками на митному пості «Хутір-Михайлівський» Глухівської митниці під час митного огляду за обшивкою третьої бічної полки (полиці) із допомогою службової собаки був виявлений пакет з рослинною речовиною (марихуаною) вагою 600 г. Власника встановити не вдалося [229].

5) Для перевезення наркотиків часто використовуються і водний транспорт. За даними Інтерполу, діє «Морський канал» для транспортування наркотиків у Європу: зі Стамбула до Одеси, а далі через Білорусь та Польщу на Західноєвропейські ринки. Морські і контейнерні перевезення, що здійснюються транзитом через територію кількох держав, завжди використовувалися наркоділками з метою приховати державу-відправника наркосировини. Так, 16 січня 2000 р. в чилійському порту Аріка місцева поліція затримала панамський теплохід «Натіва», на борту якого виявлено 9 т кокаїну, розфасованого у брикети. Серед 20 членів екіпажу 11 моряків – українці. Загальний гонорар, який визначив команді представник наркосиндикату за доставку вантажу в один із портів Західної Європи, становив 100 млн. доларів [74, с. 193].

Щоб уникнути викриття, контрабандисти постійно вдосконалюють способи приховування контрабанди. Для перевезення наркотиків, маскують їх під шкірзамінники, стельки для взуття тощо [147], розчиняють наркотики у плодах граната [54], сприскують наркотики та їх тару, щоб

собаки, яких митники застосовують для виявлення наркотиків, не почули запаху [269, с. 51].

Відповідно із законом немає ніякого значення, використував контрабандист чи ні спеціальне сховище або інші тайники для переміщення через митний кордон України товарів й інших предметів. Для наявності складу злочину достатньо, щоб предмети переміщувалися з приховуванням від митного контролю у будь-якій формі.

Приховування як ознака кримінально караної контрабанди характеризується двома моментами: це, по-перше, сам факт фізичного переміщення предметів, товарів через митний кордон України з порушенням встановленого законом порядку; по-друге, товари, предмети, що переміщуються через митний кордон, не пред'являються для митного контролю або замасковуються (приховуються) від митного контролю. Незамасковані речі, навіть якщо вони і не підлягають пропуску через митний кордон за тією чи іншою підставою, не можуть розглядатися як контрабанда [67, с. 85]. Винятком з цього є незаконне переміщення через митний кордон України історичних і культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боеприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боеприпасів до неї), наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Переміщення вказаних предметів через митний кордон України завжди визнається контрабандою, незалежно від способу вчинення злочину. Підставою для кваліфікації такої контрабанди за ст. 70 чи 70¹ КК УРСР 1960 р. є сам предмет, який незаконно переміщується через митний кордон України [161, с. 484].

Підставою для переміщення товарів, предметів або речовин через митний кордон України є документи, передбачені нормативними актами, без яких неможливо одержати дозвіл митниці на пропуск їх через митний кордон; зокрема, це можуть бути митна декларація, контракт, коносамент, ліцензія, квота, товаро-супровідні документи, дозвіл відповідних державних органів та інше.

У Законі «Про обіг...» в редакції від 22 грудня 2006 р. конкретно в ст. 24 визначено, що ввезення на територію України, вивезення з території України та транзит через територію України наркотичних засобів здійснюється за наявності дозволу на право ввезення (вивезення) чи транзиту цих засобів, який видає спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Порядок видачі такого дозволу на право ввезення на територію України, вивезення з території України або на право транзиту через територію України вказаних речовин та його форма встановлюються Кабінетом Міністрів. Копії дозволів, які мають бути завірені у встановленому порядку, додаються до кожної партії наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів і переміщуються разом з нею. Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я копії дозволів мають бути вислані ДМС. При перевезенні наркотичних засобів транзитом копія дозволу на їх вивезення надсилається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я урядові країни-імпортера. Ввезення на територію України, вивезення з території України або транзит через територію держави наркотичних засобів здійснюється тільки через митниці, визначені ДМС [192].

Постановою Кабінету Міністрів від 25 грудня 2002 р. № 1950 затверджено Перелік пунктів пропуску через митний кордон України, через які дозволяється переміщення наркотичних засобів. У цей перелік увійшли такі пункти:

Для автомобільного сполучення:

на кордоні з Республікою Польща: Ягодин, Шегині;

на кордоні зі Словацькою Республікою: Ужгород;

на кордоні з Угорською Республікою: Чоп;

на кордоні з Румунією: Порубне;

на кордоні з Республікою Молдова: Могилів-Подільський, Кучурган, Рені, Старокозаче;

на кордоні з Республікою Білорусь: Доманове, Нові Яриловичі;

на кордоні з РФ: Бачівськ, Гоптівка, Довжанський.

Для залізничного сполучення:

на кордоні з Республікою Польща: Ягодин, Мостиська-П;

на кордоні зі Словацькою Республікою: Павлове, Чоп;

на кордоні з Угорською Республікою: Чоп, Соловка;

на кордоні з Румунією: Вадул-Сірет;

на кордоні з Республікою Молдова: Могилів-Подільський, Кучурган, Рені;

на кордоні з Республікою Білорусь: Заболоття, Горностаївка;

на кордоні з РФ: Квашене, Тополі, Зернове, Червона могила.

Для морського сполучення:

Іллічівський морський торговельний порт, Маріупольський морський торговельний порт, Одеський морський торговельний порт, Ренійський морський торговельний порт, Севастопольський морський рибний порт, Ізмаїльський морський торговельний порт, Миколаївський морський торговельний порт.

Для повітряного сполучення: Бориспіль, Гостомель, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Київ, Кривий Ріг, Львів, Миколаїв, Одеса, Сімферополь, Ужгород, Харків [184, с. 123].

Отже, ДМС визначила вищевказані митниці, через які здійснюється імпорт, експорт або транзит наркотичних засобів. Порушення цього порядку переміщення вказаних речовин через митний кордон України утворює контрабанду. Встановлений перелік пунктів пропуску, через які дозволяється ввезення, вивезення, транзит через територію України наркотичних засобів, є обов'язковим для усіх осіб, навіть при наявності у них передбачених законом (або необхідних) документів.

При перевезенні на морських суднах або літаках міжнародного сполучення обмеженої кількості наркотичних засобів, необхідних для надання невідкладної медичної допомоги, а також у випадках, коли літак, що перевозить по-

вітряним шляхом партію наркотичних засобів, пролітає над територією держави без посадки, то такі випадки контрабандою не визнаються [136, с. 69].

Поширеною є контрабанда, яка вчиняється шляхом використання фальшивих або підроблених митних та інших документів. Так, у січні 1998 р. прикордонники затримали на українсько-словацькому кордоні в Ужгороді велику партію наркотиків – 6 т 141 кг гашишу, що знаходився в контейнері вантажного чеського автомобіля LIAZ. Як з'ясувалося, гашиш спочатку потрапив морським шляхом з Уганди до Одеси, а потім перевозився на захід. Транспортування наркотиків маскувалося супроводжувальними документами, в яких зазначалося про перевезення для однієї з чеських фірм меблів і паркету [284].

У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 6 вказується, що підробленими слід вважати як фальшиві документи, так і справжні, до яких були внесені неправдиві відомості чи окремі зміни, які перекручують зміст інформації щодо фактів, які ними посвідчуються, а також документи з підробленими відбитками печаток, штампів, підписами тощо [196].

Якщо особа отримала документи за відсутності законних підстав чи з порушенням встановленого порядку, то вони вважаються одержаними незаконно.

У випадку вчинення контрабанди наркотичних засобів, пов'язаної з підробленням документів, штампів та бланків або використанням завідомо підроблених документів, в п. 11 ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 вказано, що ці дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів [196]. Іншої точки зору дотримуються науковці Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош, які вказують, що використання завідомо підроблених документів при переміщенні прекурсорів через митний кордон України охоплюється ст. 305 КК України і додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 358 КК України не потребує [30, с. 91]. Автори одного з Науково-практичних коментарів до КК України також вказують, що при вчиненні контрабанди використання підробленого документа охоплюється по-

няттям «приховування від митного контролю» і додаткової кваліфікації за ч. 3 ст. 358 КК України не потребує [151, с. 472]. Проте з останньою думкою погодитися не можна, оскільки вказане не відповідає правилам кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм, а саме при конкуренції частини і цілого. Як зазначає О.К. Марін, у нормі про ціле обов'язково повинна міститися чітка вказівка на наявність іншого складу злочину – частини, або така наявність повинна прямо впливати зі змісту закону [127, с. 194]. Тому, на нашу думку, при вчиненні контрабанди наркотичних засобів, пов'язаної з підробленням документів, штампів та бланків або використанням завідомо підроблених документів, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів.

У теорії і практиці велике значення має правильне вирішення питання про визначення моменту закінченого злочину контрабанди або замаху на контрабанду. В теорії з цього приводу є різні думки. Більшість науковців цей злочин вважає закінченим з моменту фактичного незаконного переміщення предметів через митний кордон України [137], такої ж думки дотримуються автори Науково-практичних коментарів до КК України [150, с. 262; 151, с. 474], так само роз'яснює і п. 8 ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 [196]. Виходячи з вищенаведеного положення, цей злочин може вважатися закінченим тільки тоді, коли в наявності є незаконне переміщення через митний кордон. Тому при незаконному перетині митного кордону в Україну питань не виникає, і злочин вважається закінченим, коли особу затримали на території України з предметами контрабанди. А щодо моменту закінчення злочину при вчиненні контрабанди при виїзді з території України, то в літературі є різні думки. Одні автори вважають, що контрабанда визнається закінченим злочином з моменту фактичного виявлення предметів, товарів у винного при митному контролі [150, с. 573; 151, с. 474]. А.А. Музика також пропонує спробу переміщення предметів контрабанди вважати закінченим злочи-

ном [142, с. 391]. У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 8 вказується: «замах на контрабанду має місце, якщо її предмети виявлено до переміщення через митний кордон України (під час огляду чи переогляду товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу або особистого огляду тощо)» [196]. Такої ж думки дотримуються й інші фахівці [101, с. 162; 149, с. 414, 703; 151, с. 716]. Суди при розгляді цієї категорії кримінальних справ дотримуються позиції ППВС від 3 червня 2005 р. № 8. Так, дії гр. А. суд кваліфікував за ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 305 КК України за те, що 9 жовтня 2004 р. гр. А., перебуваючи в м. Варшава, з метою власного вживання придбав 10 г порошкоподібної речовини сірокоричневого кольору, яка згідно з висновком судово-хімічної експертизи містить у собі: морфін, ацетилдигідрокодеїн, моноацетилморфін та героїн (діацетилморфін). Героїн є особливо небезпечним наркотичним засобом, вага його становить 5,45 г, що є великим розміром. Морфін, ацетилдигідрокодеїн, моноацетилморфін є наркотичним засобом, загальна їх вага становить 4,55 г. 13 жовтня 2004 р. гр. А. вищевказаний наркотичний засіб перемістив з приховуванням від митного контролю через митний кордон в Україну. На Рава-Руській митниці під час митного огляду наркотичну речовину в нього було виявлено і вилучено [18].

Інший приклад: 19 серпня 2006 р. приблизно о 14 годині, гр. В. у м. Виноградів для власного вживання придбав подрібнену рослинну речовину зеленого кольору вагою 39,5 г, яка згідно з висновком судово-хімічної експертизи є канабісом (марихуаною) і належить до особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено. Вказану речовину гр. В. сховав у поліетиленовий пакет, поклав у кишеню штанів і мав намір перевезти потягом зі сполученням Ужгород – Москва до м. Москви, тобто через митний кордон України, з приховуванням від митного контролю. Для цього він придбав квиток на вказаний потяг, але умисел свій до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі, оскільки о 19-ій годині він був затриманий працівниками

міліції на пероні вокзалу ст. Виноградів і у нього було вилучено вищевказаний наркотичний засіб. Судом дії В. були кваліфіковані за ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 305, ч. 1 ст. 309 КК України [14]. Іншим прикладом є: 22 травня 2004 р. Приблизно о 12 годині гр. Я. в м. Львові придбав для власного вживання три пляшечки з рідиною, яка згідно з висновком судово-хімічної експертизи є розчином опію ацетильованого, об'єм якого становить 34,8 мл, який в перерахунку на суху речовину становить 2,54 г і є особливо небезпечним наркотичним засобом. Вказані пляшечки з речовиною він сховав у кишеню куртки і мав намір перемістити в Республіку Польща. Цього ж дня о 19-й годині гр. Я. намагався перемістити через митний кордон України через контрольно-пропускний пункт Рава-Руської митниці вищевказану наркотичну речовину, однак свого умислу до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі, оскільки вказаний наркотичний засіб у нього було виявлено і вилучено працівниками митниці, тобто гр. Я. вчинив замах на контрабанду. Дії гр. Я. суд кваліфікував за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 305, ч. 1 ст. 309 КК України [16].

Ознайомившись з вищенаведеними точками зору, на нашу думку, контрабанду слід вважати закінченим злочином з моменту фактичного незаконного переміщення наркотичних засобів через митний кордон України. У випадку затримання особи з вказаними засобами на території України (тобто після ввезення їх в Україну) вважати злочин закінченим. Затримання особи з наркотичними засобами під час проходження митного контролю, або в межах митного кордону при спробі перетнути його в невстановленому місці, до незаконного переміщення даних засобів через митний кордон України (тобто під час їх вивезення з України) кваліфікувати як замах на цей злочин [220, с. 488–489]. Також, на нашу думку, заслуговує розгляду питання щодо моменту закінчення злочину при вчиненні контрабанди наркотичних засобів у складі організованих груп і злочинних організацій. Як вже нами зазначалось, сьогодні в Україні спосте-

рігається поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, яка набуває усе більших масштабів і стає серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей. Впродовж останнього часу Україна сформувалася як країна-споживач, виробник наркотичних засобів та увійшла у мережу транзитних маршрутів міжнародної наркомафії. Одним із основних джерел наповнення вітчизняного «чорного» ринку наркотиками є їх контрабанда, а деякі форми сучасної контрабанди все тісніше зливаються зі структурами організованої злочинності, набуваючи рис типового зовнішнього прояву кримінальних форм національної і транснаціональної організованої злочинності. Дії організованих злочинних угруповань з контрабанди наркотиків, які характеризуються спеціалізацією наркобізнесу з організованими зв'язками, мають транснаціональний характер і чітку монополізацію та нині становлять надзвичайну небезпеку. Вчинення контрабанди в складі організованих груп, як і злочинних організацій, ми розглядаємо з позиції гострої необхідності рішучого підвищення ефективності боротьби з цією вкрай небезпечною асоціальною діяльністю. Цьому видові злочинної діяльності властива виняткова висока суспільна небезпека вже на стадії готування. На відміну від інших форм співучасті у злочині вчинення контрабанди організованою групою та злочинною організацією характеризується більш високим рівнем зорганізованості і стійкістю групи. Вважаємо, що вчинення контрабанди наркотичних засобів у складі організованої групи, як і злочинної організації, має бути віднесено до злочинів з усіченим складом, і слід вважати його закінченим з моменту створення такої групи. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ст. 305 КК України і доповнити її ч. 5 такого змісту:

ч. 5. Створення організованої групи для вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів,

отруйних або сильнодіючих речовин, керівництво такою групою або участь у ній, – карається...

П. 12 ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 доповнити абзацами 5, 6, 7 і викласти їх у такій редакції:

«Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів визнається вчиненою злочинною організацією відповідно до положень ч. 4 ст. 28 КК, тобто, якщо вона вчинена стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення цього злочину учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

При вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у складі злочинної організації, дії особи потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів – ч. 1 ст. 255 КК та відповідною частиною ст. 305 КК.

При вчиненні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів організованою групою або злочинною організацією вважати злочин закінченим з моменту створення такої групи чи організації».

При затриманні особи за вчинення контрабанди наркотичних засобів у кожному конкретному випадку слід вирішувати питання про незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання для власного вживання чи з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів і при наявності ознак злочину додатково кваліфікувати за відповідними статтями КК України. Так, дії гр. П. суд кваліфікував за ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 305 КК України, за те, що гр. П. на початку червня 2006 р., перебуваючи в Республіці Польща з метою збуту, придбав порошкоподібну речовину білого кольору, яка згідно з висновком судово-хімічної експертизи містить у собі психотропну речовину – амфетамін

вагою 23,29 г, що є особливо великим розміром. 27 червня 2006 р. гр. П. купив квиток на автобус зі сполученням «Перемишль-Львів», вказану речовину сховав у буханці хліба, попередньо вибравши з неї м'якоть і поклав у валізу, яку мав при собі, тобто з приховуванням від митного контролю перемістив в Україну. На митному пості Шегині Мостиської митниці під час митного огляду психотропна речовина у нього була виявлена і вилучена [23].

Іншим прикладом є дії гр. У., які судом були кваліфіковані за ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 305 КК України за те, що 20 серпня 2006 р. гр. У., перебуваючи у м. Амстердамі, з метою збуту придбав 1087 таблеток «екстазі», вагою 333,05 г, які згідно з висновком судово-хімічної експертизи містять у собі особливо небезпечну психотропну речовину – метилендіоксиметамфетамін і є в особливо великому розмірі. 31 серпня 2006 р. гр. У. з приховуванням від митного контролю таблетки «екстазі» перемістив через митний кордон України. Однак під час проведення поглибленого митного огляду таблетки «екстазі» були виявлені і вилучені [21].

Згідно зі ст. 17 КК України «добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця».

О.М. Омельчук вказує, що добровільною відмовою від вчинення контрабанди слід вважати і випадки, коли після заповнення декларації, а також після опитування громадян щодо наявності не задекларованих товарів, громадяни зізналися про їх наявність і пред'явили зі схованих місць, тобто добровільно відмовилися від злочину [161, с. 486].

О.О. Кравченко наголошує, що при добровільній відмові від вчинення контрабанди вирішальним є момент заповнення та подання митної декларації. Добровільна відмова від вчинення цього злочину після прийняття митної декларації працівником митної служби вже є неможливою. Якщо в особи під час митного контролю буде знайдено певні предмети, то такі дії слід вважати закінченим замахом на

злочин, який не доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі [98, с. 26].

В.П. Кузьменко також вказує, що добровільна відмова можлива лише на стадії готування або замаху при вчиненні контрабанди, коли особа усвідомлювала, що злочин можливо довести до кінця, але з власної ініціативи відмовилася від його вчинення [104, с. 91].

У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 8 роз'яснюється, що добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації [196]. В.В. Сіленко також зазначає, що добровільна відмова від вчинення контрабанди можлива лише до заповнення громадянином митної декларації [212, с. 10].

На нашу думку, добровільною відмовою від вчинення контрабанди не можна визнавати випадки, коли особа видає предмети контрабанди під час проведення митного контролю після подачі митному органу митної декларації або після опитування громадян щодо наявності не задекларованих товарів. Декларування – це повідомлення митним органам точних відомостей про переміщувані предмети, необхідних для здійснення митного контролю і митного оформлення. Відповідно до ст. 248 МК митне оформлення розпочинається з моменту подання митному органу декларантом або уповноваженою ним особою митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, а також документів, які необхідні для митного оформлення, а в разі електронного декларування – з моменту отримання митним органом від декларанта або уповноваженої ним особи електронної митної декларації або електронного документа, який відповідно до законодавства замінює митну декларацію. У п. 4 ст. 255 МК України зазначається, що митне оформлення вважається завершеним після виконання всіх митних формальностей, визначених МК України відповідно до заявленого митного режиму і засвідчується митним органом шляхом проставлення відповідних митних

забезпечень (у тому числі за допомогою інформаційних технологій), інших відміток на митній декларації або документі, який відповідно до законодавства її замінює, а також на товаросупровідних та товарно-транспортних документах у разі їх подання на паперовому носії. З моменту прийняття митним органом митної декларації вона є документом, що засвідчує факти, які мають юридичне значення, а за подання недостовірних відомостей, наведених у цій декларації, декларант або уповноважена ним особа несе відповідальність (п. 8 ст. 264 МК України). Внесення змін до митної декларації, що вже прийнята митним органом, допускається до моменту завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення відповідно до заявленого митного режиму, а також протягом трьох років з дня завершення їх митного оформлення (п. 2 ст. 269 МК України). Відкликання митної декларації допускається лише до моменту завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення відповідно до заявленого митного режиму (п. 5 ст. 269 МК України).

Отже, якщо наркотичні засоби були виявлені після подання митному органу митної декларації або опитування громадян щодо наявності не задекларованих товарів, то, розглядаючи об'єктивну сторону контрабанди, можна вказати, що особа вказала усно або в митній декларації недостовірні дані, почала виконувати об'єктивну сторону злочину, тобто вчинила дії, направлені на незаконне переміщення вказаних засобів через митний кордон держави, і коли під час огляду виникає загроза, що працівники митного органу можуть виявити ці засоби, і особа їх пред'являє, то це свідчить не про добровільну відмову від вчинення контрабанди, а побоювання реального викриття і розуміння неможливості доведення злочину до кінця.

Тому, ми вважаємо, гр. Л. було правильно притягнуто до відповідальності який, перебуваючи в Республіці Польща, 6 листопада 2005 р. з метою збуту придбав 40 г порошкоподібної речовини світло-коричневого кольору, яка згідно

з висновком судово-хімічної експертизи містить у собі героїн (діацетилморфін), який є особливо небезпечним наркотичним засобом у особливо великому розмірі. Наркотичний засіб він загорнув у фольгу і сховав у своєму одязі. Під час митного контролю на Рава-Руській митниці про переміщення наркотичного засобу через митний кордон України у митній декларації не вказав, однак на пропозицію працівника митниці викласти усі наявні у нього речі в кишнях одягу, він одразу ж виклав серед інших речей і пакет з наркотичним засобом. Отже, хоча наркотичний засіб і був гр. Л. виданий добровільно, щодо нього було порушено кримінальну справу і суд його дії кваліфікував за ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 305 КК України [20].

А дії, які виконуються особою до моменту подання митному органу митної декларації, а також до опитування громадян щодо наявності не задекларованих товарів, слід вважати готуванням до контрабанди. Готування до контрабанди можливо не тільки під час здійснення митного контролю (наприклад, заповнення митної декларації, підготовки багажу до митного контролю), але і значно швидше (наприклад, придбання контрабандних товарів, підбір співучасників). Тобто добровільна відмова від вчинення контрабанди можлива і до подання митної декларації працівникам митної служби. Адже, на нашу думку, добровільною відмовою від вчинення контрабанди слід визнавати також випадки, коли особа пройшла митний контроль і мала реальну можливість довести злочин до кінця, а саме: перемістити предмети контрабанди через митний кордон, але добровільно від цього відмовилась і передала митним органам предмети контрабанди. Цей висновок підтверджує неможливість визнання злочину закінченим до фактичного перетину митного кордону. Пройшовши митний контроль, але фактично не перетнувши митний кордон України, особа виконує тільки частину об'єктивної сторони контрабанди.

Тому пропонуємо абзац 3 п. 8 ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 викласти у такій редакції:

«Добровільна відмова від вчинення контрабанди (як і порушення митних правил) можлива до моменту фактичного незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України, а саме: під час готування до контрабанди до митного контролю, під час здійснення митного контролю до прийняття митним органом митної декларації, а також після проходження митного контролю, але до фактичного перетину митного кордону України».

Науково обґрунтоване визначення стадії вчинення контрабанди дозволяє правильно застосовувати у справах цієї категорії інститут добровільної відмови від вчинення злочину.

2.3. Суб'єкт складу контрабанди наркотичних засобів

Проблема суб'єкта злочину привертає увагу вчених-юристів, психологів, психіатрів, педагогів і представників інших наук не тільки в Україні, а й багатьох зарубіжних держав світу. Необхідність повного і всебічного дослідження цього питання зумовлена тим, що як у теорії, так і в судовій практиці є спірні питання, пов'язані з поняттям суб'єкта злочину. Своєю чергою, вчення про суб'єкт злочину в кримінальному законодавстві, і зокрема питання відповідальності, покарання, співучасті у злочинах із спеціальним суб'єктом, осудності і таке ін. дає можливість глибше зрозуміти сутність складу злочину.

Дослідження поняття суб'єкта злочину має важливе методологічне значення для науки кримінального права і вдосконалення судово-слідчої практики.

КК України суб'єктом злочину визнає фізичну, осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт злочину як елемент складу злочину має сукупність ознак, передбачених законом (фізична особа, осудність, вік). Саме КК Украї-

ни визначив фізичну особу як ознаку суб'єкта злочину, що є однією з умов кримінальної відповідальності (ст. 18 КК України). У КК УРСР 1960 р. ця ознака не називалась, а тільки припускалась, і тільки чинний КК вирішив це питання на законодавчому рівні і визначив не лише поняття суб'єкта злочину, а й передбачив у Загальній частині КК України окремий Розділ IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)», де врегульовані всі основні питання щодо цього поняття, тим самим відмовився від визнання юридичної особи суб'єктом злочину. Водночас, у зарубіжному кримінальному законодавстві (Англія, США, Італія, Канада, Нідерланди, ФРН, Франція) допускається кримінальна відповідальність юридичних осіб, які визнаються суб'єктом злочину [165, с. 70]. Визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності не відповідає принципам кримінального права України – особистості (індивідуальної) відповідальності за вчинений злочин та наявності вини [151, с. 62]. Тобто при вчиненні злочину представником юридичної особи кримінальну відповідальність має нести не юридична особа, а фізична особа, яка є виконавцем злочину, за певною статтею Особливої частини КК України. Юридичні ж особи мають нести майнову відповідальність у рамках цивільного законодавства. Також у ст.ст. 6, 7, 8 КК України вказується, що кримінальну відповідальність за вчинення злочинів на території України несуть громадяни України, іноземці і особи без громадянства.

Отже, за КК України суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, яка має нести кримінальну відповідальність за свої суспільно небезпечні дії, вчинені нею умисно або з необережності за певною статтею КК України. При цьому ця обставина дозволяє відповідно до одного з основоположних принципів кримінального права, яким є принцип індивідуальної відповідальності особи за вчинений злочин, нести особисту кримінальну відповідальність при встановленні винності особи за вчинені нею злочинні дії.

Разом з тим не виключається і постановка питання про проведення необхідних досліджень з вивчення проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб у сучасних умовах боротьби зі злочинністю, оскільки ця проблема залишається дискусійною і має своїх прихильників. Так, робочою групою під керівництвом В. Смітєнка при розробленні проекту КК України вперше в історії вітчизняного кримінального права було запропоновано ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб [129, с. 42]. В.К. Гришук зазначає, що проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб є однією серед найважливіших сучасних проблем удосконалення КК України [57, с. 5]. Однак, не всі науковці позитивно ставляться до вирішення цієї проблеми. Так, О. Кальман зазначає, що практично реалізувати таку ідею за сучасних умов у нашій державі неможливо й недоцільно, оскільки принципи індивідуальної і винної відповідальності є важливими досягненнями людської цивілізації [75, с. 11]. Враховуючи вищезазначені позиції вчених, на нашу думку, суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа – людина. Це твердження ґрунтується на єдності об'єктивного і суб'єктивного в природі виникнення злочину як юридичного факту.

Необхідною теоретичною основою у дослідженні суб'єкта злочину є його вік, який встановлюється в законі як обставина, яка визначає настання кримінальної відповідальності за вчинення злочинного діяння. Якщо говорити умовно, то фактично суспільно небезпечне діяння при певних обставинах може вчинити будь-яка особа, але до кримінальної відповідальності може бути притягнута як суб'єкт злочину тільки особа, яка має ознаки, котрі встановлені законом – осудністю і віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, кримінальне законодавство повно і чітко визначило ознаки суб'єкта злочину, при наявності яких особа, що вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності, а при відсутності хоча б однієї з них (осудності або віку) фізична особа, що вчинила суспільно небез-

печне діяння, не може бути суб'єктом злочину і не може бути притягнутою до кримінальної відповідальності.

За КК України загальним віком, з якого особа може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, визнається шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України). Частина 2 цієї ж статті передбачає також кримінальну відповідальність з чотирнадцяти років за окремі злочини, які безпосередньо вказані законодавцем. Перелік цих злочинів є вичерпним. Зважаючи на особливі ознаки суб'єкта або особливості їх об'єктивної сторони, деякі злочини можуть бути вчинені особою після досягнення 18-ти річного віку.

Отже, вік, як ознака суб'єкта злочину, є не тільки невід'ємною частиною цього поняття, але й безпосередньо впливає на кримінальну відповідальність осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння.

Поряд з розглянутими ознаками суб'єкт злочину має володіти ще однією – станом осудності. Осудність і вік особи, що вчинила злочин, які встановлені законом як ознаки суб'єкта злочину, тісно пов'язані між собою, та взаємно обумовлюють і доповнюють одна одну в складі злочину. Відомо, що склад злочину має місце тільки тоді, коли є сукупність його елементів: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину. Тому, якщо суспільно небезпечне діяння вчинюється осудною особою, яка на момент вчинення злочину досягла певного віку, то ми можемо говорити про суб'єкт злочину.

Осудність і вік як кримінально-правові поняття мають важливе значення для визначення не тільки суб'єкта злочину, але і складу злочину.

Здатність правильно розуміти і оцінювати фактичний бік і значимість своїх вчинків і при цьому свідомо керувати своєю волею і діями відрізняє осудну особу від неосудної. Людина, яка здатна мислити, має здорову психіку, може не тільки правильно оцінювати свої дії, але і вибирати найрізноманітніші варіанти поведінки, які відповідають мотивам, потребам, цілям і завданням, які вона собі визначила.

Вплив навколишнього середовища на поведінку людини, що поряд з внутрішніми процесами, які відбуваються в ньому, завжди проходить через її свідомість. Отже, свідома, вольова поведінка особи дає можливість їй під впливом зовнішніх чинників навколишнього світу правильно обрати спосіб дій в тій чи іншій конкретній ситуації, а також при вчиненні суспільно небезпечного діяння.

Відповідно до КК України кримінальній відповідальності підлягає тільки осудна особа. КК України на відміну від КК УРСР 1960 р. вперше дає і визначення поняття осудності. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. В ч. 2 цієї статті вказується, що неосудна особа не підлягає кримінальній відповідальності. Неосудна особа – це така особа, яка під час вчинення злочину не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Згідно з рішенням суду до такої особи можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Також КК України уперше на законодавчому рівні визначив поняття «обмеженої осудності». За ст. 20 КК України обмежено осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. У разі визнання особи обмежено осудною вона не звільняється від кримінальної відповідальності, але ця обставина враховується судом при призначенні покарання, що також може бути підставою для застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

Отже, суб'єктом контрабанди може бути фізична осудна особа, яка до вчинення злочину досягла певного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. За вчинення контрабанди наркотичних засобів відповідальність настає за загальним правилом, тобто з шістнадцяти

років. Це може бути громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства. Суб'єкт злочину своїми діями безпосередньо вчиняє суспільно небезпечне діяння, що утворює склад контрабанди. Також потрібно зазначити, що особа є суб'єктом і в тому випадку, коли вона залучає для здійснення контрабанди малолітніх осіб і громадян, які не усвідомлюють дійсне значення вчинюваних ними дій, або використовує тварин. Суб'єктом контрабанди визнаються як виконавці, так і інші співучасники злочину (організатори, пособники, підбурювачі).

Досліджуючи суб'єкт контрабанди, ми дослідили загальний суб'єкт контрабанди, коли злочин вчиняється фізичною особою, але, враховуючи специфіку цього складу злочину, слід зазначити, що він може бути вчинений і спеціальним суб'єктом.

Спеціальний суб'єкт злочину – це фізична особа, яка поряд з осудністю і віком кримінальної відповідальності наділена ще й іншою, додатковою юридичною ознакою, однією, або декількома. Ці ознаки передбачені в кримінальному законі або прямо впливають з нього та вказують на обмеження кола осіб, які можуть нести кримінальну відповідальність за цим законом [263 с. 23].

Також контрабанда може бути вчинена службовою особою з використанням свого службового становища, хоча ні КК УРСР 1960 р. (ст.ст. 70, 70¹), а також КК України (ст.ст. 201, 305 КК) не передбачають такої кваліфікуючої ознаки.

У ППВС від 3 червня 2005 р. № 8 в п. 11 роз'яснюється, що вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища потрібно додатково кваліфікувати за певною статтею КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинений службовий злочин [196]. Такої ж думки дотримуються більшість авторів Науково-практичних коментарів до КК України [150, с. 262; 151, с. 474]. Науковці ж, які безпосередньо займалися вивченням проблеми суб'єкта контрабанди, дотримуються ін-

шої точки зору. Зокрема С.А. Гадойбоев вніс пропозицію про необхідність доповнення складу контрабанди наркотиків ознакою «вчинення контрабанди наркотиків службовою особою з використанням службового становища» [49, с. 9]. О.М. Омельчук вважає, що було б доцільно у встановленому законом порядку виділити як кваліфікуючу ознаку ст. 201 КК України таку ознаку, як «вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища» [160, с. 14], такої самої думки дотримуються О.В. Процюк [200, с. 97], В.В. Сіленко [212, с. 11].

Поняття службової особи в розгорнутому виді подано в примітці до ст. 364 КК України. Це загальне поняття службової особи, яке в цілому не викликає розходжень у теорії і на практиці та дозволяє дати достатньо розгорнуту характеристику ознак цього спеціального суб'єкта. Певні складнощі виникають при визначенні, чи кожна службова особа, яка використовує своє службове становище для незаконного переміщення предметів (речовин) через митний кордон держави, має нести відповідальність за вчинення контрабанди. В.Д. Меньшагін вважає, що такими службовими особами є працівники митних установ, а також особи прикордонної охорони, працівники потягів, морських суден і літаків, які здійснюють закордонні рейси й ін. Тобто ця ознака є в тих випадках, коли службова особа використала своє службове становище для незаконного переміщення предметів або товарів через митний кордон. Наприклад, начальник пасажирського поїзду використовує своє службове становище і перевозить через кордон у поштовому вагоні куплені за межами держави товари [108, с. 267]. Вужче поняття службової особи, яка використовує своє службове становище при вчиненні контрабанди, трактує М.П. Карпушин, який вказує, що службовою особою, котра вчиняє контрабанду з використанням свого службового становища, можуть бути такі особи, службове становище яких дає їм право провозити вантаж без митного огляду або здійснювати митний контроль. Практично, ними можуть бути працівники митниць (на-

приклад, інспектор, контролери), службові особи прикордонних військ (в основному працівники контрольно-пропускних пунктів), посадові особи дипломатичних представництв, різних делегацій і т. ін. [67, с. 166]. Поділяє таку думку й Ю.І. Сучков, який стверджує, що не буде використанням службовою особою свого службового становища як ознаки кримінально караного контрабанди, якщо ті або інші особи незаконно перевозять через кордон товари, сподіваючись, що митні працівники їх не оглядатимуть у зв'язку зі службовим становищем, яке вони обіймають. До таких службових осіб належать, наприклад, капітани морських і команди повітряних суден, начальники потягів, які здійснюють рейси за кордон [227]. Позиція М.П. Карпушина і Ю.І. Сучкова, на наш погляд, є більш доцільною, бо вона не дозволяє тлумачити кримінальний закон більш розширено.

Отже, на нашу думку, службовими особами, які вчиняють контрабанду з використанням свого службового становища, слід вважати таких службових осіб ДМС, якими безпосередньо здійснюється митний контроль, а також особами, які здійснюють контроль за переміщенням предметів (речовин) через митний кордон держави, службових осіб ДПС, які заступають на охорону державного кордону і здійснюють контроль за несенням служби, а також службових осіб, які звільнені МК України, іншими законами України, а також міжнародними договорами, укладеними у встановленому законом порядку, від окремих форм митного контролю, що скористалися цим для вчинення контрабанди. Отже, в їх діях є явне використання службовою особою свого службового становища для вчинення саме контрабанди.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство деяких зарубіжних держав у складі контрабанди також передбачає кваліфікуючу ознаку «використання службовою особою свого службового становища». Так, у Кримінальних кодексах пострадянських держав, а саме у КК РФ, в ч. 3 п. б ст. 188 Контрабанда, яка розташована в розділі VIII «Злочини в сфері економіки» [84], у КК Республіки Білорусь в

Главі 25 «Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності» ч. 3 ст. 228 [250], у КК Грузії в Главі XXVIII «Злочини у сфері фінансової діяльності» ч. 5 ст. 214, ч. 2 ст. 262 Глави XXXIII «Злочини, пов'язані з наркотиками» [245], у КК Азербайджанської республіки в Розділі IX «Злочини в сфері економіки» Глави 24 «Злочини в сфері економічної діяльності» в ч. 3 ст. 206 [243], у КК Киргизької Республіки в Главі 22 «Злочини в сфері економічної діяльності» ч. 3 ст. 204 [246], у КК Республіки Таджикистан у Розділі XI «Злочини в сфері економіки» Глави 27 «Злочини в сфері економічної діяльності» ч. 3 ст. 289 [255], у КК Республіки Казахстан Глави 7 «Злочини в сфері економічної діяльності» в ч. 2 ст. 209, в ч. 2 ст. 250 Глави 9 «Злочини проти суспільної небезпеки і суспільного порядку» [252] передбачається вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища, також у Кримінальних кодексах інших держав, а саме: у розділі III «Злочини проти митного режиму» в ст. 242 КК Республіки Болгарія вказується, що, хто перемістить через кордон країни товари без відома та дозволу митних органів, то в п. (в) чітко вказується на посадову особу, безпосередньо пов'язану з митною службою [251].

Вчинення службовою особою контрабанди наркотичних засобів з використанням свого службового становища становить більш високий ступінь суспільної небезпеки, ніж вчинення її загальним суб'єктом. Наявність цієї обставини робить контрабанду більш суспільно небезпечною, тому що вона значно полегшує як вчинення, так і приховування контрабанди. Останніми роками в Україні спостерігається зростання організованої злочинності, і саме цей, найбільш дохідний вид кримінального бізнесу, підпадаючи під контроль кримінальних структур, набуває загрозливого масштабу. Матеріали ж кримінальних справ все більше свідчать про спроби втягування до протиправної діяльності впливових посадових осіб та співробітників правоохоронних органів, а у службової особи, яка використовує для контрабанд-

них операцій своє службове становище, складаються великі можливості вчинення саме контрабанди у великих і особливо великих розмірах, яка безперешкодно переправляється через митний кордон, реалізується і перетворюється на джерело постійного незаконного прибутку.

При вчиненні контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища зводиться нанівець зусилля державних органів щодо протидії злочинності, зокрема контрабанді наркотичних засобів. Така злочинна діяльність має тенденцію до поширення і характеризується високим рівнем латентності. Але слід зазначити, якщо контрабанда вчинена службовою особою, але без використання свого службового становища, то вона визнається вчиненою загальним суб'єктом (наприклад, працівником митного органу під час виїзду за кордон як туриста).

Отже, підсумовуючи викладене, а також враховуючи досвід зарубіжних держав, слід зазначити про доцільність доповнення ч. 2 ст. 305 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів службовою особою з використанням свого службового становища».

2.4. Суб'єктивна сторона складу контрабанди наркотичних засобів

Суб'єктивна сторона злочину – це його внутрішня сторона, процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, що пов'язані з вчиненням суспільно небезпечного діяння.

Суб'єктивна сторона складу злочину – це сукупність необхідних і достатніх ознак, які характеризують внутрішню сторону конкретного злочину. Характерними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину є вина, мотив та мета вчинення злочину. Тому при кваліфікації злочинного діяння

ня виняткове значення має встановлення зв'язку зовнішнього прояву поведінки людини з її психічним станом. Намири, почуття, мислення, мета, воля – це внутрішній, духовний світ людини, її сутність. Усі вони в своїй єдності та взаємозв'язку створюють психіку людини, її інтелект (пізнання). Це дає людині змогу сприймати і розуміти зовнішній світ, особисті блага і поведінку інших людей, діяльність колективу, суспільства і держави, ставити мету, формувати свою волю і діяти відповідним чином не лише при вчиненні, як правило, правомірних дій, але і при вчиненні суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законом.

Суб'єктивна сторона складу злочину – психологічний зміст злочину, його внутрішня (у відношенні до об'єктивної сторони) сторона. Вона нерозривно пов'язана з іншими елементами складу злочину, оскільки в психіці суб'єкта знаходять відображення усі об'єктивні якості злочинного діяння. І у будь-якому разі сутність визначення цього елемента складу злочину пов'язується із психічним ставленням суб'єкта, яке розглядається та враховується лише щодо суспільно небезпечного діяння та його наслідків і повинно характеризуватися конкретною формою вини.

Ст. 23 КК України передбачає, що вина – це психічне ставлення особи до злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Лише за наявності вини особи щодо вчиненої нею дії (бездіяльності) можна говорити про склад злочину як підстави кримінальної відповідальності.

У Конституції України на законодавчому рівні сформульований принцип кримінальної відповідальності за наявності вини, який закріплений в ст. 62, де вказується, що при вчиненні злочину особа вважається невинуватою і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Цей принцип уособлює в собі презумпцію невинуватості, що є демократичним принципом правосуддя. Вказане конституційне положення конкретизу-

ється у ст. 24, 25 Загальної частини, а також у статтях Особливої частини КК України. Воно свідчить про недопустимість у вітчизняному кримінальному праві відповідальності без вини, відповідальності тільки за заподіяні суспільно небезпечні наслідки. Вина – основна і обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого злочину. До ознак, які утворюють суб'єктивну сторону складу злочину, віднесені також мотив і мета, що є факультативними ознаками суб'єктивної сторони. Вони вимагають свого встановлення лише у тих випадках, коли це прямо зазначено у законі [99, с. 142].

У літературі, яка присвячена аналізу контрабанди, не піддається сумніву, що цей злочин може бути вчинений не інакше як з прямим умислом. Більшість авторів у юридичній літературі саме так і вказують, що контрабанда вчиняється тільки з прямим умислом [47, с. 169; 67, с. 168; 101, с. 163, 322; 121, с. 306; 132, с. 399; 151, с. 514, 770; 160, с. 14; 268, с. 192;]. Отже, контрабанда не може бути вчинена не тільки з необережності, але навіть і з непрямим умислом.

У кримінальному праві враховуються не всі ознаки психіки людини, а в основному дві з них – інтелектуальна і вольова, які використовуються при визначенні форми вини – умислу і необережності. Інтелектуальна ознака характеризує обсяг і характер знань і уявлень суб'єкта про вчинене діяння, вольова ознака – ставлення суб'єкта до обставин, події, дії, знання про які є змістом інтелектуального моменту.

Відповідно зі ст. 24 КК України умисел поділяється на два види – прямий і непрямий. Законодавець визначив три ознаки прямого і непрямиго умислу, які характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і суспільно небезпечних наслідків.

Інтелектуальний момент складається з двох ознак:

- 1) особа, що вчиняє діяння, усвідомлює його суспільну небезпечність;
- 2) особа, що вчиняє діяння, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків.

Вольовий момент:

1) особа бажає настання таких наслідків (прямий умисел) або хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання (непрямий умисел).

Отже, обидві ознаки інтелектуального моменту прямого і непрямого умислу однакові, а їх відмінність – у змісті ознаки вольового моменту.

Законодавча конструкція умислу фактично розрахована на матеріальні склади злочинів. Злочини з матеріальним складом – це злочини, в яких суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, тобто визнаються закінченими при настанні суспільно небезпечних наслідків. Ця категорія злочинів може бути вчинена як з прямим, так і з непрямим умислом [151, с. 73].

Злочини з формальним складом вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння (дії, бездіяльності), і суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, тобто змістом прямого умислу при вчиненні цієї категорії злочинів є усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру своєї дії (бездіяльності) і бажання її вчинення. Психічне ставлення суб'єкта до наслідків у таких злочинах не визначається, а переноситься на саме діяння, вчинення якого є моментом закінчення злочину.

Контрабанда вважається закінченим злочином з моменту фактичного незаконного переміщення через митний кордон наркотичних засобів. Кримінальна відповідальність настає за сам факт незаконного переміщення цих засобів через митний кордон, незалежно від того, чи міг винний розпорядитися ними, чи ні. Отже, контрабанда наркотичних засобів є злочином з формальним складом.

Злочини з формальним складом можуть вчинятися лише з прямим умислом. Цей висновок підтверджує думку про те, що форма і вид вини визначаються ставленням суб'єкта лише до тих ознак, які перебувають у межах складу злочину [151, с. 73].

У теорії ж кримінального права існують різні погляди на те, чи можливий непрямий умисел у злочинах з формальним складом. Деякі вчені стверджують, що непрямий умисел можливий як у злочинах з матеріальним, так і з формальним складом. При цьому в злочинах з формальним складом вольове ставлення винного передбачається або до наслідків, що перебувають поза межами складу злочину, або не до наслідків, а до соціальних властивостей вчинюваного діяння, тобто до його суспільної небезпеки.

Однак, як зауважив П.С. Дагель, питання про бажання чи свідоме допущення наслідків має значення для розмежування форм вини лише стосовно наслідків, що є ознаками об'єктивної сторони складу злочину. Ставлення ж до наслідків, що не мають юридичного значення, і тому не включені до кола ознак складу злочину, не можуть визначати зміст та форму вини складів [59, с. 75]. Не включаючи наслідки в коло ознак складу злочину, законодавець тим самим не вимагає встановлення характеру їх передбачення. Наслідки при вчиненні злочину, передбаченого ст. 305 КК України, полягають у заподіянні шкоди об'єкту посягання – встановленому кримінальним законом порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується внаслідок незаконного поводження з наркотичними засобами під час протиправного переміщення зазначених засобів через митний кордон України. Ці наслідки перебувають поза межами складу злочину, і їх не можна зафіксувати способами, звичними для нас. Але такі наслідки завжди існують. Про те, що вони настали, свідчить вчинене винне суспільно небезпечне діяння, оскільки ці наслідки органічно і нерозривно пов'язані з діянням. П.С. Дагель слушно підкреслював, що особливістю злочинів із формальним складом є те, що форма вини в таких випадках визначається психічним ставленням до діяння, а не до наслідків [59, с. 74]. Тому форму вини злочину, передбаченого ст. 305 КК України, ми повинні визначати за ставленням суб'єкта до вчинення, пе-

редбаченого статтею кримінального закону діяння. У зв'язку з цим контрабанда наркотичних засобів, як і будь-який інший злочин з формальним складом, не може бути вчинено з непрямим умислом, оскільки вольова ознака непрямого умислу передбачає ставлення у вигляді «не бажав, але свідомо припускав», що можливе лише для наслідків і в жодних формах не може бути застосоване до діяння. Такі злочини, пише О.І. Рарог, не можуть вчинятися з непрямим умислом, вольовий зміст якого у вигляді свідомого припущення законом пов'язано виключно із суспільно небезпечними наслідками, які входять в об'єктивну сторону тільки матеріальних складів [204, с. 26].

Зміст прямого умислу при вчиненні злочину, передбаченого ст. 305 КК, може полягати в тому, що винний усвідомлює суспільну небезпечність і фактичні обставини незаконного переміщення наркотичних засобів через митний кордон держави і бажає вчинити передбачене ст. 305 КК України діяння. При цьому бажання як ознака умислу стосується виключно діяння, тобто незаконного переміщення наркотичних засобів через митний кордон держави поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння визначає процеси, що мають перебіг у сфері свідомості, тому вони становлять інтелектуальну ознаку прямого умислу. Бажання вчинити діяння зумовлюють вольову сторону психічної діяльності, тому воно утворює вольову ознаку прямого умислу. Інтелектуальні і вольові ознаки умислу глибоко пов'язані між собою, вони взаємодіють, утворюючи форму вини. Адже їм притаманні й специфічні особливості. Так, А.Ш. Якупов зазначає, що коли інтелектуальні ознаки умислу відповідають на запитання, які фактичні обставини, що належать до складу конкретного злочину, були усвідомлені винним, то вольові ознаки відповідають на запитання про те, як ставилась особа до того, що нею усвідомлювалось [240, с. 118]. Предметом свідомості

як ознаки прямого умислу в злочинах з формальним складом є суспільна небезпека діяння та ті фактичні обставини, з яких воно складається. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 305 КК, винний повинен усвідомлювати факт незаконного переміщення саме наркотичних засобів, що він їх незаконно переміщує через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Тим самим винний усвідомлює, що він порушує встановлений порядок переміщення цих речовин через митний кордон держави, тобто завдає шкоди об'єкту злочину, передбаченому ст. 305 КК України. П.С. Дагель зазначав, що за ставленням суб'єкта до діяння завжди криється ставлення до об'єкта злочину [59, с. 29]. Оскільки особа, що вчиняє злочин, усвідомлює, що її дії посягають на об'єкт кримінально-правової охорони, вона усвідомлює їх суспільну небезпеку, оскільки усвідомлення суспільної небезпеки – це усвідомлення того, що діяння заподіює чи ставить під загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам. О.І. Рарог вказує, що спрямованість діяння на конкретний об'єкт є одним із критеріїв його суспільної небезпеки і, безумовно, повинна охоплюватися свідомістю особи, яка діє умисно [204, с. 28].

Якщо людина свідомо прийняла рішення вчинити такого роду дії, в цьому випадку – контрабанду, отже, вона і бажає їх вчинити заради досягнення певної мети. При відсутності вольового бажання дії не були б вчинені. Більшість науковців заперечують можливість непрямого умислу у злочинах з формальним складом. Приєднуючись до цього однозначно правильного положення, необхідно зазначити, що вчинити контрабанду з непрямим умислом ні практично, ні теоретично неможливо через конструктивні особливості її складу злочину. Отже, контрабанду наркотичних засобів можливо вчинити тільки з прямим умислом.

Про мотив і мету вчинення контрабанди в диспозиції статті нічого не сказано. Мотив вчинення злочину – це ус-

відомлена спонука особи, яка викликала у неї намір вчинити злочин. Мета злочину – це бажання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків, вона є характерною ознакою злочинів, що вчиняються з прямим умислом. Мотив і мета є обов'язковими ознаками складу злочину лише тоді, коли вони прямо передбачені у диспозиції кримінального закону.

Однак, Ю.І. Сучков наполягає на тому, що контрабанді властива суворо визначена і яскраво виражена мета, яка спрямована не тільки на незаконне переміщення товару чи інших предметів через митний кордон, але і обов'язкове їх вивезення на територію іноземної держави для реалізації на зовнішньому ринку (продажу, обміну і т. ін.), або таке саме ввезення з території іноземної держави на митну територію своєї держави для реалізації на її внутрішньому ринку. При відсутності такої мети як проміжної ланки між моментом переміщення предметів через митний кордон і досягненням кінцевого злочинного наслідку, наприклад, здобуття їх особистої вигоди, вказане діяння не підпадає під ознаки суб'єктивної сторони складу контрабанди [228, с. 72–73].

На нашу думку, це твердження є спірним. Як було вказано вище, контрабанда є злочином із формальним складом і закінченим він є з моменту фактичного незаконного переміщення товарів або предметів (речовин) через митний кордон України. Мотив і мета перебувають поза межами цього складу злочину і для кваліфікації діяння, передбаченого ст. 305 КК України значення не мають. Тому для суб'єктивної сторони контрабанди достатньо, щоб особа усвідомлювала, що вона незаконно переміщує заборонені предмети або речовини через митний кордон держави поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю і бажала вчинити ці дії.

Н.В. Качев при кримінологічному дослідженні контрабанди вказує, що з суб'єктивної сторони однією із характерних особливостей контрабанди є те, що насамперед вона

вчиняється з практично однорідною мотивацією: статистично на 97% контрабанда – корисний злочин, розрахований на прибуток [76, с. 59]. Такої ж думки, що мотивом вчинення контрабанди є користь, матеріальна зацікавленість, дотримується більшість науковців [42, с. 19; 47, с. 169; 67, с. 168; 96, с. 52], до якої ми також приєднуємося. Серед досліджених кримінальних справ у більшості випадків метою було придбання і переміщення через митний кордон держави наркотичних засобів з метою їх збуту, тобто незаконної наживи, а також придбання і переміщення через митний кордон держави наркотичних засобів з метою власного вживання.

Корисна зацікавленість присутня і в діях винного, який з допомогою хитрощів провозить предмети контрабанди тільки для того, щоб ухилитися від сплати митних платежів, тому можна зробити висновок, що винний має на меті протиправне збагачення майже в кожному випадку при вчиненні контрабанди. Адже трапляються випадки, коли особа провозить предмети контрабанди без корисної зацікавленості (як пам'ятка про перебування за кордоном, подарунок і т. ін) [47, с. 169]. Не може бути притягнуеною до кримінальної відповідальності за контрабанду особа, яка добросовісно помилялася щодо того, чи є ця речовина наркотичним засобом, якщо вона була вільно придбана нею в крамниці іншої держави, без зазначення, що ця речовина є наркотичним засобом або має його вміст (упаковка з чаєм з домішками наркотичних засобів).

Отже, мотив і мета не входять як обов'язкові в суб'єктивну сторону контрабанди, не є необхідними і не впливають на кваліфікацію вчиненого, але встановлення істинних мотивів і мети контрабанди має велике значення, оскільки вони повинні враховуватись при призначенні покарання в суді.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

3.1. Запобігання контрабанді наркотичних засобів

На рубежі ХХ–ХХІ ст.ст. світова спільнота почала усвідомлювати, що людство дійшло таких меж, за якими постають досить реальні загрози самознищення. При цьому одним із найнебезпечніших засобів цього самознищення стала наркоманія, у стимулюванні якої провідна роль належить наркобізнесу. Саме з його викорінення повинна розпочатися боротьба проти загрози суспільному буттю [233, с. 10].

У ст. 3 Конвенції 1988 р. поняття наркобізнесу визначається більш загально – як діяльність, що передбачає умисне виготовлення, виробництво, поширення, продаж, посередництво, транспортування, експорт або імпорт будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини, що є порушенням згідно з Конвенцією ООН [207, с. 414].

Узагальнену характеристику транснаціонального наркобізнесу кінця ХХ ст. дали фахівці США Бюро по боротьбі з міжнародним поширенням наркотиків, які мають досвід боротьби з цим явищем. Вони вважають, що після закінчення «холодної війни» наркотрафік продовжує залишатися однією з основних загроз міжнародній стабільності. Він добре організований, безжалісно вдається до насильства, володіє безпрецедентними в історії багатствами. Наркосиндикатами вже створена витончена мережа каналів постачання та розподілу, відпрацьований механізм відмивання грошей і що можливо найбільш небезпечно, – налагоджені впливові контакти в урядових колах у багатьох державах, в яких виробляються наркотики і через території яких вони переправляються транзитом [286].

В Україні єдиного визначення наркобізнесу також не має. Так, М. Хруппа та О. Вінс розглядають наркобізнес як самостійну галузь підпільного підприємства, що паразитує на такому людському пороку, як зловживання наркотичними засобами. Цю діяльність, вказують автори, можна віднести до підприємницької, яка характеризується: створенням так званого «підприємництва», тобто започаткованою однією чи кількома особами справи (заняття), спрямованої на одержання незаконних доходів від нелегального виробництва і торгівлі наркотиками; утворенням злочинного угруповання (сім'ї) – для виконання відповідних «технічних» операцій, необхідних для цієї справи; спрямуванням всіх видів діяльності з виробництва, доставки та реалізації наркотиків у єдиний «технологічний» ланцюг і контроль над цим; організацією мережі збуту («завоювання» чорного ринку чи створення його шляхом втягнення осіб у немедичну наркотизацію); тривалістю заняття такою злочинною діяльністю у вигляді промислу; одержання надприбутків; захистом від конкуруючих злочинних угруповань та правоохоронних органів; проникненням у законний бізнес, тобто «відмивання брудних» грошей шляхом вкладення злочинно одержаних доходів у діяльність різного роду фірм, компаній і підприємств з метою створення уявлення про законний характер одержання цих доходів» [46, с. 25].

Інші автори під наркобізнесом розуміють незаконну корисливу діяльність у сфері незаконного обігу наркотиків у вигляді промислу, що полягає у різного роду злочинних, взаємопов'язаних діях фізичних чи юридичних осіб з наркотиками з метою отримання від операцій з ними, в основному від їх поширення, значних прибутків. Наркобізнес як діяльність охоплює низку взаємопов'язаних дій щодо незаконного культивування наркотиковмісних рослин, виготовлення з них наркотичної сировини, її транспортування, зберігання, виготовлення наркотичних засобів з подальшою оптовою і роздрібною торгівлею ними та отриманням стало-го прибутку, в чому й полягає бізнес з наркотиками. Остан-

нім часом з метою наркобізнесу має місце оптове переправлення через кордон, перепродаж, можливо неодноразовий, крупними та дрібними партіями наркотичних засобів чи психотропних речовин [34, с. 139–140].

Ю.В. Баулін зазначає, що організований наркобізнес – це передбачена КК України попередньо обумовлена взаємна діяльність двох або більше осіб, що пов'язана з виробництвом, переміщенням та збутом наркотиків з метою одержання та легалізації злочинних доходів [30, с. 14]. З цих визначень можна зробити висновок, що наркобізнес – це діяльність тільки в середині держави. На нашу думку, це діяльність ширшого масштабу як на міжрегіональному, так і міжнародному рівні з високим рівнем зорганізованості і стійкістю груп. Тому вважаємо, що під наркобізнесом слід розуміти діяльність на міжрегіональному і міжнародному рівнях зі створення організованих груп і злочинних організацій із розвинутими ієрархічною структурою по вертикалі і функціональною структурою по горизонталі, яка спрямована на незаконне виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, в тому числі і шляхом контрабанди, з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, для отримання незаконних прибутків із подальшою їх легалізацією.

Отже, наркобізнес – це різновид організованої злочинної діяльності, що приносить надприбутки тіньовій економіці, яка створює загрозу національним інтересам держав усього світу. Можливість отримання надприбутків є визначальною умовою виникнення такого роду діяльності, яка забезпечує особам, що її здійснюють, швидке збагачення.

Як зазначає В.Л. Грохольський, однією з основних причин виникнення наркобізнесу і поширення наркоманії в Україні стало загострення кризи різних сфер суспільного життя. На тлі кризи соціальної сфери має місце втрата соціальних орієнтирів. Соціалістична система цінностей, що існувала впродовж десятиліть, самоліквідувалася, а нова й

досі не сформувалася. Держава, церква, інші суспільні інститути мають украй незначний вплив на формування системи суспільних поглядів основної частини населення. Особливо це стосується молоді та неповнолітніх. Опинившись без уваги держави та суспільства, вони відчують себе «зайвими людьми», втраченим поколінням. Тому наркоманія сприймається багатьма з них як спосіб «суспільного самогубства», відхід від суспільства, яке їх не потребує і для якого вони є зайвими, не витребуваними [58, с. 7].

Аналіз структури наркобізнесу показує, що отриманий прибуток від збуту наркотичних засобів обумовлений дією економічного закону попиту і пропозиції. У зв'язку з тим, що є люди, які вживають наркотики, це створює попит на вказані речовини. А існує попит, то є і пропозиція. Якщо підвищується попит на наркотики, то, відповідно, збільшується і пропозиція, і прибуток стає більше. Своєю чергою, чим вища пропозиція, тим менше ціна на наркотичні засоби і більше можливостей для їх придбання. Так, 1995 року ціна 1 г героїну становила 200 доларів США, 1 г кокаїну 260 доларів, 1 г ефедрину – 6–8 доларів, 1 таблетка «екстазі» – до 25 доларів США. Високі ціни на героїн, кокаїн, амфетаміни є поки що стримуючим фактором переходу українських споживачів «ширки» (ацетильованого опію) на імпортні наркотики. Щоправда, міжнародні наркоділки пішли шляхом зниження цін свого товару, який поставлявся на український чорний ринок. Сьогодні 1 г героїну коштує 25–30 доларів, 1 г кокаїну – 40–60 доларів, 1 таблетка «екстазі» – 20 доларів США [80, с. 44].

Підвищення рівня попиту на наркотичні засоби забезпечується культивуванням способу життя, пов'язаного з їх вживанням, розповсюдженням або розширенням сфери збуту, спонуканням до вживання, а також організацією або утриманням місць для незаконного вживання наркотичних засобів. Добре відомі і методи спонукання, для чого використовуються умови, коли особа перебуває у стані афекту і під виглядом відведення від побутових проблем, що її пригні-

чують, пропонується спробувати наркотики. Також наркотики пропонуються і для підвищення гостроти відчуття юнаків і дівчат, що відпочивають на дискотеках, концертах, інших місцях, де збирається молодь. У таких випадках, як правило, наркотики пропонуються безкоштовно, однак їх безоплатна передача припиняється в той момент, коли у споживача встановлюється психофізична або фізична залежність від останніх [267, с. 10].

Протиправний характер наркобізнесу примушує злочинців діяти таємно, організовано, встановлювати корумповані зв'язки з представниками правоохоронних органів, маскувати окремі етапи своєї діяльності під легальне виробництво. Побудова чіткої ієрархічної структури злочинної організації, сувора дисципліна, жорсткі корпоративні правила поведінки і щира винагорода її учасників забезпечує надійне функціонування цього виду суспільно небезпечної діяльності.

Групи, що займаються наркобізнесом, відрізняються від інших організованих груп наступним: більш високим ступенем організованості; суворою ієрархією і чітким розподілом ролей (функціональних обов'язків); відокремленістю від інших злочинних угруповань; регіональним розподілом сфери діяльності; суворою конспіративністю; добре налагодженою охоронно-контррозвідувальною діяльністю; мають великі грошові і валютні ресурси; відрізняються високим рівнем забезпеченості вогнепальною зброєю, засобами зв'язку і транспортом; при прийомі нових членів здійснюється суворий відбір кандидатів, їх перевірка. Як зазначає Г.В. Федоров, щоб успішно протидіяти наркобізнесу, його необхідно розглядати як складне соціально-правове явище, що має свою структуру і виражені закономірні зв'язки між її елементами, які умовно можливо представити у вигляді такої схеми: виготовлення або переробка – перевезення або пересилання – збереження – організація або утримання місць для незаконного вживання – збут наркотичних засобів і т. ін. [267, с. 9].

Отже, як бачимо, наркобізнес включає в себе не один склад злочину, а декілька. Вчинення злочинів починається на території однієї держави, а закінчується на території іншої, а закінчення одного злочину, наприклад, вирощування і виготовлення наркотичних засобів на території однієї держави, не означає закінчення інших – контрабанда наркотичних засобів, збут, легалізація незаконних прибутків. Отже, контрабанда наркотичних засобів є складовою наркобізнесу.

Як вже було наведено вище, основними виробниками і нелегальними експортерами наркотиків є держави Центральної, Південно-Східної та Південно-Західної Азії, Латинської Америки. Наркотики, що виробляються в цих державах, не можуть бути повністю реалізовані у цьому регіоні. Найпривабливішими місцями збуту наркотиків завжди залишатимуться регіони з високим рівнем життя, де споживач спроможний заплатити велику суму грошей за цей продукт. На сьогодні такими є Західна Європа та Північна Америка. За даними голови слідчого відділу британського митного відомства Діка Келлауея, якщо простежити за рухом героїну на Захід ціни збільшуються так: якщо в Пакистані 1 кг героїну коштує півтори тисячі доларів, то в Туреччині його ціна збільшується до 10 тисяч, в Голландії ця сума подвоюється, а в Англії збільшується до 40 тисяч доларів. Адже це оптові ціни, роздрібна ціна героїну доходить до 120 тисяч доларів за кілограм [287, р. 126]. Тому для наркоділків існує нагальна потреба в забезпеченні каналів доставки наркотиків з держав, де вони вирощуються і виробляються до Західної Європи і Північної Америки, що можливо здійснити тільки шляхом контрабанди.

Отже, Європа стала пріоритетним ринком для представників наркобізнесу. Чільне місце в їх планах посідає і Україна. Як було зазначено в Програмі на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877, в Україні постійно збільшуються обсяги контрабандного надходження наркотичних засобів. Відбувається інтенсивна перебудова нелегального наркоринку – висококонцентрований опій, кокаїн, героїн, син-

тетичні наркотичні засоби поступово витісняють традиційні для України опійну макову соломку і марихуану [186, с. 179]. Цьому певною мірою сприяє дуже вигідне географічне становище України серед багатьох держав, розгалужена мережа автомобільних та залізничних шляхів, великі можливості морських, річкових та авіасполучень приваблюють контрабандистів.

Особливу небезпеку викликає те, що деякі форми сучасної контрабанди все тісніше зливаються зі структурами організованої злочинності. Як зазначає А.А. Музика, канали контрабанди наркотиків досить законспіровані. Деякі з них контролюються структурно розгалуженими організованими злочинними угрупованнями, які діють на інтернаціональній основі, мають власні служби розвідки і контррозвідки, мережу наркокур'єрів, сучасне технічне устаткування, фінансове забезпечення та озброєння [135, с. 21].

Ще на Конгресі ООН з проблем запобігання злочинності, який відбувся у серпні-вересні 1990 р. у Гавані, організовану злочинність охарактеризовано як складні види кримінальної діяльності, що здійснюються у широких масштабах організаціями та іншими групами, які мають внутрішню структуру, отримують фінансовий прибуток і одержують владу шляхом створення і експлуатації ринків незаконних товарів та послуг [128, с. 55].

У Законі України від 30 червня 1993 р. «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» в ст. 1 організована злочинність визначається як «сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань» [193]. О.М. Костенко, вказує, що у буквальному розумінні організована злочинність – це сукупність злочинів, вчинених злочинними групами на певній території або у певній галузі людської діяльності [90, с. 72]. О.О. Кваша пропонує таке визначення організованої злочинності: «це якісно нова форма групової злочинності, яку утворює діяльність злочинних організацій, що мають ієрархічну структуру, спеціально

пристосовану для вчинення злочинів» [77, с. 95]. На нашу думку, найбільш вдале визначення організованої злочинності подано О.О. Квашею. Однак, як видається, його слід розширити, вказавши, що це діяльність не тільки злочинних організацій, а й організованих груп. О.О. Кваша також зазначає, що організована злочинність характеризується як соціальне явище, чи соціально-негативне явище, чи найбільш небезпечна форма соціального зла, чи форма соціальної патології [77, с. 86]. Це одне з найбільших деструктивних явищ, що негативно впливають на соціальний, економічний і культурний розвиток будь-якої держави, котре втягує у свою орбіту різні прошарки населення. Це, зокрема, стосується й України, в якій зараз відбувається реформування та розбудова державної правової системи. Несформованість такої системи є сприятливою умовою для організованої злочинності та загрожує її проникненням практично в усі сфери суспільних відносин, галузі господарювання і управління. За своєю суттю – це надзвичайно негативне явище, величезна руйнівна сила для держави, що виникла в процесі розвитку самої злочинності.

О.М. Литвак, досліджуючи питання організованої злочинності, вказує, що «необхідно відрізнити три рівні організованих злочинних груп: 1) низовий, утворений з великої кількості згай, які діють у межах міста або району і, як правило, не мають корумпованих зв'язків у владних інстанціях; 2) середній (регіональний) – відносно великий, значно більший, ніж з трьох учасників, банди та інші злочинні угруповання, з чітко визначеною структурною побудовою. Можливі іноді корумповані зв'язки з владою та їх кримінальний вплив у межах області і суміжних областей; 3) вищий, міжрегіональний і міжнародний рівень складається зі злочинних організацій з розвинутою вертикальною (ієрархічною) і горизонтальною (функціональною) структурами. Без проникнення у владні структури злочинна діяльність таких об'єднань неможлива» [116, с. 104].

Отже, наркобізнес, а також контрабанду наркотичних засобів як його складову, слід віднести до третього вищого

рівня організованих злочинних груп, який не може існувати, а тим більше розвиватись, як не щільний, а часом і відкритий зв'язок між політичними діячами і злочинним елементом. Це зумовлює наявність корумпованих зв'язків в апараті влади і управління, а також у митних і правоохоронних органах, оскільки без них неможлива злагоджена діяльність організованих злочинних формувань. Корупція, як вказує Е.А. Буркова, дезорганізує суспільство, створює ситуацію відчуження особистості від держави, люди втрачають надію на мудру, чесну і відповідальну державну владу. Метою корупції у сфері державної служби виступає насамперед збагачення окремих осіб за рахунок взаємодії зі злочинним елементом, у тому числі з наркомафією [38, с. 367].

Деякі автори не без підстав вважають, що «доки існує корупція, збережеться і організована злочинність». Тут слід також відзначити, що наявність організованої злочинності зумовлює наявність корупції. Існує прямий взаємозв'язок виникнення та існування цих явищ. Корупція є однією з ознак організованої злочинності. Будучи проблемою не тільки криміналістичною, правовою, а в основному соціально-політичною, корупція приховує в собі страшну руйнівну силу, в тому числі і для органів, покликаних боротися з цим явищем [11, с. 99]. Тому корумпованість і хабарництво людей, що обіймають відповідні пости в державі, є однією з головних проблем на шляху протидії наркобізнесу, тому що неможливо говорити про протидію незаконному обігу наркотиків, коли сама ж держава, яка повинна займатися цим, діє на користь наркоринку. Держава не може боротися з таким злом, як наркобізнес, поки проблема підкупу і хабарництва не буде вирішена. Явище корупції стосується всіх службовців органів влади, управління, правосуддя, правоохоронної системи. Тому успішно протидіяти організованій злочинності взагалі і незаконному обігу наркотиків зокрема може тільки сильна держава, представники правлячої еліти якої володіють політичною волею у вирішенні цих питань і ставлять перед собою відповідні цілі, які мають бути досягнутими.

Досліджуючи питання протидії корупції і організованій злочинності, науковці дотримуються різних поглядів. Так, О.М. Литвак підтримує науковців Міжвідомчого науково-дослідного центру щодо побажання обмежити депутатську недоторканність депутатів Верховної Ради, а також рад усіх рівнів; пропозицію скорочення управлінського апарату та його повноважень у сфері дозвільно-розпорядчих функцій; погоджується з прийняттям Кодексу поведінки державних службовців, який має стосуватися і працівників правоохоронних органів; вважає слушною пропозицію авторів стосовно встановлення обмеження щодо обіймання посад в органах державної влади і місцевого самоврядування особами, які були притягнуті до кримінальної відповідальності або вчинили корупційні правопорушення, а також вказує, що аналогічні обмеження було б доцільно внести до Закону «Про вибори народних депутатів України» та у законопроект «Про Кабінет Міністрів України» [116, с.106]. Екс-президентом України В. Ющенком 31 серпня 2007 р. на координаційній нараді керівників правоохоронних органів було висунуто низку антикорупційних ініціатив: скасувати недоторканність депутатів і суддів, публічно декларувати не тільки доходи, а й витрати, зазначивши, що це стосується посадовців органів державної влади, державних службовців, працівників правоохоронних органів, податкових та митних органів, суддів та членів сімей цих посадовців; відокремити бізнес від влади; створити єдиний антикорупційний державний орган; розв'язати проблеми доброчесності в органах виконавчої влади, виборних органах та органах судової влади; законодавчо врегулювати процедуру оприлюднення в ЗМІ даних про притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення; створити єдиний державний реєстр осіб, які були притягнуті до відповідальності за корупційні правопорушення; привести чинне антикорупційне законодавство України у відповідність із світовими стандартами попередження та боротьби з корупцією; надати широкі права громадськості щодо участі у заходах протидії корупції; формувати у населення негативне ставлення до корупції [134,

с. 57–58]. На думку, В. Пшонки, для підвищення ефективності боротьби з корупцією необхідно законодавчо встановити відповідальність посадових осіб органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування за прийняття незаконних колегіальних рішень, скасувати інститут недоторканності народних депутатів, а також спростити процедуру проведення окремих слідчих дій стосовно суддів, які притягаються до кримінальної відповідальності, на законодавчому рівні встановити безумовне звільнення з посад державних службовців, які вчинили корупційні діяння [203, с. 9]. Крім зазначених заходів протидії корупції і організованій злочинності, науковцями зазначається необхідність забезпечення належного життєвого рівня та соціального захисту працівників митних і правоохоронних органів, який би виключав потребу в пошуках додаткового заробітку [203, с. 9; 224, с. 138]; поліпшення матеріально-технічного забезпечення діяльності державних службовців [120, с. 403; 164, с. 64; 173, с. 175; 93, с. 48]; формування високого морального клімату шляхом детальної перевірки способу життя кандидатів на державну службу і відбір тільки тих, поведінка яких вказує на їх орієнтацію на позитивні цінності суспільства [153, с. 79]. Результати проведеного анкетування працівників прокуратури, митних і правоохоронних органів показують, що 80% респондентів зазначають, що забезпечення належного життєвого рівня та соціального захисту працівників митних і правоохоронних органів може сприяти покращенню стану боротьби з контрабандою наркотичних засобів; 85% респондентів вважають недостатнім рівень матеріально-технічного забезпечення митних і правоохоронних органів.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що ефективність протидії корупції і організованій злочинності має бути скоординована у наступних напрямках:

– формування належної нормативно-правової бази антикорупційного спрямування, яка б відповідала вимогам міжнародного стандарту, а також ефективного і повного її застосування;

- організаційно-управлінського забезпечення антикорупційної діяльності;
- розвитку системи громадського контролю та формування антикорупційної громадської свідомості;
- розширення взаємодії зі ЗМІ;
- використання міжнародного досвіду протидії корупції і організованій злочинності;
- забезпечення належного життєвого рівня та соціального захисту працівників, підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення, а також особливого підході до підбору кандидатів на державну службу.

З викладеного вище слід зазначити, що протидія корупції і організованій злочинності має бути зорієнтована на їх комплексне запобігання і ґрунтуватися на усвідомленні того, що ці явища є соціальною, політичною, економічною проблемою суспільства та держави, а не лише окремого органу.

Як вже нами зазначалось, у протидії незаконному обігу наркотичних засобів у державі, безперечно, ефективною є робота, спрямована на відвернення вчинення конкретних діянь. Проте вона стає можливою тільки за умови попереднього одержання даних про такі загрози, а це вдається здійснити далеко не завжди, оскільки наркоструктури ретельно маскують свою протиправну діяльність. Організації, які займаються забороненою торгівлею наркотиками, вирізняються винахідливістю та гнучкістю. У відповідь на різні нові форми протидії, спрямовані на зменшення реалізації наркотиків, вони миттєво і ефективно змінюють технологію їх виробництва та способи поширення останніх.

У такій ситуації для протидії наркобізнесу, зокрема контрабанді наркотичних засобів, науковці та практики все частіше пропонують переходити до комплексного застосування можливостей держави і суспільства, передусім на основі пріоритетності здійснення системних запобіжних заходів. Ця робота має поєднуватися з нейтралізацією конкретних особливо небезпечних загроз шляхом усунення джерел їх появи. Безперечно, що запобігання наркобізнесу, як і

розкриття його проявів, виходячи із глобальності загроз для людства, потребує скоординованих дій світової спільноти [34, с. 64]. Втім, зазначає В.А. Тимошенко, це не применшує ролі та значення і самостійної участі України у протидії наркобізнесу [234, с. 92].

Органам державної влади для недопущення існування та розвитку наркоманії необхідно вжити низку заходів саме на перших етапах прояву цього соціального зла із застосуванням до причетних у цьому осіб поміркованих профілактичних засобів впливу, які дозволяли б одночасно запобігати розвитку наркоманії у суспільстві та істотно послабити жорсткі правові заходи впливу щодо особи. Адже на кожну особу треба впливати по-різному, оскільки таким способом держава може встановити межі та альтернативи вжиття необхідних заходів. Не викликає заперечень, що застосування кримінального покарання є крайнім заходом, а загроза притягнення наркозалежної особи до кримінальної відповідальності не стримуватиме її від вживання наркотичних засобів.

Значну роль у попередженні злочинності відіграють превентивні заходи. Як вказує В.Г. Пшеничний, роль превентивних заходів буде набагато вагомішою, ніж застосування кримінальних покарань, оскільки останні спричиняють соціальний негатив і впливають частіше на осіб, які займаються виробництвом та збутом наркотиків. У названій проблемі треба визначати головний ланцюг – причини й умови, які породжують наркотизм. Держава має спрямовувати велику увагу на людину, яка є і може стати потенційним споживачем наркотичних засобів [201, с. 94]. Згідно з канонами класичної школи людина сама контролює свою долю відповідно до свободи волі. Суспільство повинно реагувати на злочин так, щоб змусити особу за власною волею відмовитися від злочинної поведінки та обрати незлочинну, аби не бути покараним.

Досліджуючи проблеми наркоманії, О.М. Костенко вказує, що людина вживає наркотики заради досягнення задоволення. А обирає саме наркотики заради досягнення задоволення, бо: 1) вона має комплекс сваволі й ілюзій,

який соціопатизує особистість; 2) є умови для прояву комплексу сваволі й ілюзій саме у виборі вживання наркотику. Звідси й виявляється роль соціопатизуючого особистість комплексу сваволі й ілюзій у механізмі наркотизму [87, с. 94]. Науковець, аналізуючи закон «злочинної насиченості», сформульований Є. Феррі, доповнює його поняттям «норми насиченості». «Норма насиченості» встановлює, що при даному числі осіб, що мають комплекс сваволі й ілюзій, і за даних умов для того або іншого прояву цього комплексу насиченість суспільства буде досягнута при певному числі проявів того або іншого виду. Намагатися знизити число проявів наркоманії, якщо «норма насиченості» суспільства наркоманією залишається високою, за допомогою репресивних заходів, – зазначає вчений, – це волонтаризм й утопізм. Ефективною може бути лише діяльність, спрямована на зниження «норми насиченості» суспільства наркоманією, тобто на: 1) зменшення числа осіб, що мають комплекс сваволі й ілюзій; 2) усунення умов, що сприяють прояву такого комплексу у вигляді наркоманії» [87, с. 224].

Як слушно зазначає В.Г. Пшеничний, практика проведення антинаркотичної кампанії, яка базувалась на жорсткій адміністративній спрямованості всіх її заходів, призвела до того, що особи, які вживали наркотики, робили все, щоб приховувати свої проблеми. Усе це призвело до ускладнення взаємодії наркологічних, адміністративних та правоохоронних служб, з одного боку, та особою, яка вживала наркотики, – з іншого. І як результат – споживачі наркотиків потрапляли до лікарів чи правоохоронних органів уже на пізніх стадіях захворювання – часто-густо повністю деградованими і соціально дезадаптованими [201, с. 94].

На думку О.М. Костенка, «основним у протидії наркоманії має бути те, що зменшувало б число осіб, що мають комплекс сваволі й ілюзій, – тобто мають бути створені умови для залучення як можна більшої кількості людей у підприємство, яке у нормі має властивість окультурювати людей, тобто формувати у них соціальну (політичну, еконо-

мічну, правову, моральну) культуру, яка і створює імунітет проти соціопатії особистості, що проявляється, зокрема, у вигляді наркоманії. Всі інші засоби й способи протидії наркоманії будуть тим більше фіктивними, чим більше вони будуть сполучатися зі створенням умов для залучення людей у підприємництво» [87, с. 225].

Не слід зменшувати значення сім'ї, церкви й інших чинників щодо впливу на злочинців і злочинність в цілому. Надзвичайно важливе місце в становленні особи посідає сім'я. Як зазначає В.Д. Гвоздецький, перші елементи соціалізації людина, звичайно, здобуває в сім'ї як у первинній соціальній групі. Чим тісніший взаємозв'язок цієї групи і суспільства, тим більше загальнолюдських звичок засвоює в сім'ї громадянин, що підростає [51, с. 66]. Отже, у випадку, коли особа, яка росте і виховується в «неблагополучній» сім'ї, то ймовірність формування в неї комплексу сваволі і ілюзій багатократно зростає. На думку О.М. Костенка, «...причина будь-якого злочину – індивідуалістські обставини соціального середовища, з яким взаємодіє людина. Ніякий злочин не вчиняється без індивідуалістського модусу особистості» [91, с. 37].

Церква також є значним соціальним інститутом. Вона впливає на структуру потреб людей, мотивуючи їх поведінку в сферах праці, побуту, моралі. В.І. Шакур слухно зазначає у монографії «Суспільство і злочинність», що церква як духовна сім'я здатна сприяти духовному вдосконаленню людини, її законослухняності та порядності. Отже, вона може відігравати позитивну роль у протидії злочинності [237, с. 135]. Релігія завжди ставить питання моральності чи аморальності наркоманії. Християнство твердо стоїть на чіткій ідейній позиції – наркоманія, наркотики сьогодні не можуть домінувати в житті людини, зокрема молоді [32, с. 423]. У християнській педагогіці, як зазначав галицький педагог і священник Юліян Дзерович, є три чинники виховання: сім'я, Церква й держава. Сім'я здійснює індивідуальне виховання; Церква – моральне і релігійне, а держава, зокрема школа, – національне й громадське. Сім'я реалізує

таке виховання за природним правом, Церква – за Божим, а держава – за історичним [32, с. 421]. Враховуючи викладене, вважаємо, що основним напрямом протидії наркозлочинності має бути рання профілактика наркоманії. Тільки та профілактика буде ефективною, яка буде спрямовуватиметься на зменшення кількості осіб, які схильні до вживання наркотичних засобів, що призведе до зниження попиту на наркотики, а зменшення попиту, у свою чергу, призведе до зниження і пропозиції. Отже, потребують розширення і удосконалення заходи превентивного характеру щодо запобігання незаконному вживанню наркотичних засобів і психотропних речовин інформуванням, вихованням, освітою, шляхом залучення їх до підприємництва, раннім втручанням, консультуванням. Профілактичні заходи мають бути скеровані на підвищення рівня соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури молоді. Основні зусилля із запобігання і поширення наркоманії мають бути сконцентровані на місцях, об'єднавши співпрацю правоохоронних органів, місцевих органів самоврядування із обов'язковим залученням громадських організацій. У ході проведеного у 2010 р. опитування працівників прокуратури, митних і правоохоронних органів щодо основних напрямів у протидії наркоманії 50% респондентів зазначили як основний напрям протидії ранню профілактику наркоманії; 27% зазначили ранню профілактику і притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів; 13% – тільки притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів; 10% зазначили три напрями: ранню профілактику, ефективне лікування наркоманів, а також притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів.

Досліджуючи це питання, варто звернутися до зарубіжного досвіду в цій сфері, проаналізувавши який, слід визначити можливість застосування у вітчизняній практиці певних методів з урахуванням духовності та ментальності нашого народу.

Так, наприклад, у США, де протидія незаконному обігу наркотичних засобів має довгу історію і є фінансово забезпеченою, вона виявляється у таких трьох основних напрямках:

1. Розвиток і застосування заходів, пов'язаних з притягненням до відповідальності осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів (застосовуються методи таємних операцій з використанням агентів і провокаторів, технічні засоби, підслуховування, прослуховування телефонів, відеозапис, введення «імунітету» свідків; контроль за банківським рухом капіталу; судами використовуються свідчення анонімних свідків, у тому числі і про факти, почуті від третіх осіб, інші подібні докази, які не можуть прийматися з інших категорій кримінальних справ; посилення каральної політики щодо осіб, що збувають наркотики, які засуджуються на тривалі строки і утримуються у в'язницях з посиленням тюремним режимом тощо).

2. Рання профілактика наркоманії як основного чинника існування наркотичної злочинності (широке використання засобів масової інформації, популярної літератури, розробка спеціальних загальноосвітніх і шкільних програм тощо).

3. Ефективне лікування наркоманів (засноване на превентивних програмах) [273, с. 282–283].

Щорічно у США витрачається 10–11 млрд доларів (90% приватні пожертвування) на антинаркотичну освіту молоді. Одна з перших моделей профілактики немедичного вживання наркотичних засобів була поширена у США в 1930–1940 рр. [114, с. 97]. Це заборонна модель. Суть її проста: якщо немає вживання наркотиків, то немає і самої проблеми. Заборонна модель базується на двох основних принципах: заборона доступності і утримання від вживання наркотиків. Так, наприклад, однією з останніх програм є програма «Нульової толерантності до наркотиків». Зміст її полягає у виробленні нульової терпимості до будь-якого наркотику, в будь-якій кількості, в будь-якому місці, в будь-який час. Вона спрямована на припинення розповсюдження наркотиків і цим намагається зробити самих наркоманів відповіда-

льними за їх поширення. За останнє десятиліття уперше кількість наркоманів у США зменшилася удвічі [114, с. 96].

Отже, як бачимо, значна частина заходів протидії наркотичній злочинності у США – це заходи, які спрямовані на її недопущення і мають лише правове підґрунтя (у вигляді спеціальних урядових програм), однак за своєю суттю є заходами організаційного, просвітницького, медичного чи іншого характеру. Водночас і правові заходи посідають належне місце у протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Як вже зазначалось, у США розробка і реалізація програм і практичних заходів профілактики зі скорочення попиту і пропозиції на наркотики здійснюється за рахунок приватних пожертвувань (90% від всієї суми, що затрачається державою). Генеральна Асамблея ООН для організації роботи з контролю за наркотиками заснувала Фонд Міноллі, який фінансується за рахунок добровільних внесків держав, суспільних організацій і окремих громадян. Його завдання – розробка короткотермінових і довготривалих планів у боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами, підвищення ефективності лікування наркоманів, повернення їх у суспільство. Як видається, було б доцільно запозичити зарубіжний досвід, і створити в Україні Фонд добровільних пожертвувань, гроші від якого могли б бути використані для підвищення ефективності запобігання і лікування наркозалежних осіб.

Протидія злочинності в усі часи була однією з основних функцій держави. Власне кажучи, наявність цієї функції та необхідність її ефективного здійснення і стала одним із чинників формування державності. Особливо важливою ця функція стає в ті періоди, коли в державі на фоні тих або інших суспільних, політичних чи економічних процесів значно підвищується кількість вчинюваних злочинів. Перед нашою державою стоїть важливе завдання ефективного здійснення функції протидії злочинності, і тим самим забезпечення і утвердження непорушності прав своїх громадян, соціального миру і спокою, та й зрештою, власної безпеки і незалежності.

Одним із висновків, зроблених кримінологами, є те, що протидія злочинності ведеться на трьох етапах. Перший етап протидії злочинності – це її превенція. Значення цього етапу полягає у тому, щоб не дати злочину вчинитися, утримати особу від його вчинення. Другий етап – це припинення злочину. Його змістом є припинення злочинної поведінки, що вже розпочата суб'єктом, але ще ним не завершена. Нарешті, третій етап – це вирішення питання про відповідальність особи за вчинення нею злочину. У цьому разі злочин особою вже вчинено, а тому метою даного етапу є не його застереження чи недопущення, а попередження нових злочинів як цією особою, так і іншими людьми.

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів належить до числа завдань першорядної важливості для всього людства. При цьому, як показує досвід, не можна вдаватися винятково до заборонувальних заходів. Тому, як вказує В. Ущатовський, щоб протидія злочинності була більш ефективною, у законодавстві слід поєднати гуманізм із заходами щодо посилення боротьби зі злочинністю [266, с. 119].

В Україні, як і в багатьох інших державах, серед правових заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів чільне місце відводиться кримінально-правовим заходам. КК України криміналізовано практично всі дії, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, і встановлено досить суворі покарання за їх вчинення. Кримінально-правові засоби протидії незаконному обігу наркотиків є складовими всієї системи засобів протидії загальної злочинності. Однак, як відомо, серед правових засобів протидії злочинності кримінально-правові засоби відіграють субсидіарну, допоміжну роль. Цілковито погоджуємося з професором Є.Л. Стрельцовим у тому, що кримінальна відповідальність завжди повинна розглядатись як «ultima ratio» (останній засіб) серед інших форм правової відповідальності, як найбільш суворий і крайній захід реагування на правопорушення [225, с. 24],

Водночас, КК України передбачає й можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме іс-

нування у вітчизняному кримінальному законодавстві цитованих приписів вже дає підставу для висновку, що держава має на меті протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів не лише шляхом репресивного впливу на осіб, які його вчиняють, а й шляхом їх кримінально-правового заохочення. Йдеться про заохочувальні норми, що містяться як у Загальній, так і Особливій частині КК України. Їх призначення, зазначає А.А. Музика, – стимулювати суспільно-корисну поведінку з метою припинення розпочатої злочинної дії, зменшення шкідливих наслідків злочину, усунення заподіяної ним шкоди [135, с. 226]. В.В. Стапис слушно стверджує, що розвиток інституту заохочення в Особливій частині, безумовно, відповідає ідеї гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність та має перспективу щодо його поширення [223, с. 10].

О.В. Наден зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності є другим, поруч із покладенням кримінальної відповідальності, кримінально-правовим засобом протидії злочинності, у тому числі злочинності у сфері обігу наркотичних засобів. Багаторічна практика застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, вказує автор, підтвердила його важливу роль і соціальну цінність. Індивідуальний підхід до застосування відповідних норм про звільнення від кримінальної відповідальності і покарання не лише не перешкоджає охороні правопорядку від злочинних посягань, а навпаки, сприяє досягненню одного з основних завдань протидії злочинності – попередження вчинення нових злочинів [144, с. 19]. Також автор зазначає, що не викликає заперечень те, що держава повинна бути зацікавлена в наймасштабнішому переведенні наркотичних засобів з нелегального доступу під контроль публічної влади, у зв'язку з цим повинні бути суттєво розширені підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів [144, с. 195].

Ми також вважаємо, що сьогодні цей інститут реалізується дуже вузько і не охоплює повною мірою всі можливості

його застосування. 65% опитаних респондентів дотримуються такої ж думки. Як було зазначено, злочини у сфері обігу наркотичних засобів мають стійку тенденцію до зростання. Приводом до порушення кримінальної справи з цієї категорії злочинів є безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину (п. 5 ст. 94 КПК України), тобто виявлення й розкриття їх покладається на правоохоронні органи. В більшості випадків вони розкриваються в ході проведення оперативно-розшукових заходів (ОРЗ). Держава має бути зацікавлена у тому, щоб більшість наркотичних засобів була вилучена і не дійшла до споживача. Звільнення ж від кримінальної відповідальності сьогодні передбачено тільки при незаконному поводженні з наркотичними засобами до великого розміру і не за всі діяння. Також, як зазначає П. Хряпінський, встановлення обмеження при добровільній здачі наркотичних засобів залежно від того, яким чином вони були отримані особою – шляхом виробництва, виготовлення, придбання чи розкрадання, значно знижує стимулюючий потенціал норм про звільнення від кримінальної відповідальності. В такому випадку це не сприяє добровільному здаванню наркотичних засобів особами, які заволоділи ними шляхом розкрадання [272, с. 111]. Це стосується і розміру наркотичного засобу. Тому, на нашу думку, було б доцільним розширити коло заохочувальних приписів і доповнити ст. 305 частинами 6 і 7 такого змісту:

6. Звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених частинами першою, другою, третьою, четвертою статті 305, статтями 307, 309, 311, 310, 321 КК України, особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, фальсифіковані лікарські засоби, отруйні або сильнодіючі речовини і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом.

7. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною п'ятою цієї статті, крім орга-

нізатора і керівника організованої групи, особа, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про таку групу, сприяла припиненню її діяльності або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи.

Не можна обійтись без розгляду в монографії і питання щодо легалізації наркотичних засобів. Це питання є одним із найбільш важливих і дискусійних. Тому слід визначитись, з яких позицій варто підходити до аналізу чинного антинаркотичного законодавства, оскільки останнім часом вченими, окремими політиками, працівниками засобів масової інформації і громадськими діячами усе частіше обговорюється питання легалізації продажу та вживання деяких наркотиків. Це пов'язано з розподілом наркотичних засобів на так звані «легкі» і «важкі» наркотики, що обумовлено уявленням про їх різний ступінь шкоди. Наприклад, марихуану, звикання до якої може настати після 3–6 місяців вживання, відносять до легких наркотиків і порівнюють із цигарками або спиртними напоями, а героїн, звикання до якого може наступити після декількох ін'єкцій, – до важкого. Дискусія про можливість легалізації продовжується на Заході вже не перше десятиліття. Вважається, що легалізація на перших порах не знизить кількості наркоманів, адже значно зменшить суспільні витрати та завдасть удару по могутності наркомафії.

В офіційній доповіді Комітету 1990 року було висловлене негативне ставлення до легалізації вживання наркотичних засобів, адже передбачене вивчення в рамках Глобальної програми боротьби зі СНІДом правових аспектів, пов'язаних з контрольованим розповсюдженням голок і шприців, країнам запропоновано на власний розсуд оцінити можливість декриміналізації незаконних операцій з наркотичними засобами без мети їх збуту [285]. Тому на сьогодні не існує абсолютно дієвих заходів у протистоянні наркотизму: запропоновані та вже здійснені, на противагу кримінально-правовим, вони не забезпечують стійкого результату. Аналіз законодавства багатьох держав виявив

різні підходи до вирішення проблеми протистояння розповсюдженню наркотичних засобів. Уряди Німеччини, Швейцарії, Польщі обрали ліберальний метод протидії наркоманії. Голландія є першою країною у світі, яка на законодавчому рівні дозволила населенню вживати наркотичні засоби у визначених дозах. Проте проведення такої політики не стримало поширення наркотизму, а навпаки – різко збільшилася кількість злочинів, і Голландія перетворилася на наркоцентр Європи. Тому серед урядовців цієї країни вже постає питання про передчасне прийняття такого закону і введення заборон та державного контролю щодо обігу наркотиків. Франція та США обрали інший шлях, проводячи так звану «жорстку політику» щодо порушників антинаркотичного законодавства і, як наслідок, у США за останнє десятиріччя кількість осіб, які вживають наркотики, зменшилася удвічі. Одна з головних причин полягає у тому, що боротьба з наркоманією стала загальнонаціональною на рівні як урядових органів країни, так і неурядових організацій, наприклад, «За Америку, вільну від наркотиків».

Нещодавно і в пострадянських державах розпочалося обговорення питання про введення закону про легалізацію легких наркотиків.

Так, російський науковець Л.М. Тімофеев, досліджуючи вказану проблему, зробив висновок, що для Росії сьогодні дійсно є тільки одна можливість не потрапити під повний вплив господарів наркобізнесу: для цього, вказує автор, слід зняти заборону з ринку наркотиків і взяти його під свій, державний контроль, самому стати його повним господарем. Такий напрямок у політиці, зазначає автор, не означав би легалізації наркобізнесу, як це розуміється західними лібералами. Йдеться тільки про зняття заборони з права купувати і вживати наркотики, а монопольне право виробляти і продавати цей «товар» країна має залишити за собою. Однак, Л.М. Тімофеев наголошує, що йдеться не про легалізацію наркотиків як такої, а про комплексну програму заходів, в яку мають увійти: 1) легалізація прав на при-

дбання і вживання будь-яких наркотиків (включаючи героїн, кокаїн та ін.); 2) введення державної монополії на виробництво і продаж наркотичних засобів; 3) посилення санкцій проти незаконного обігу наркотиків; 4) розширення і зміцнення підрозділів правоохоронних органів, які займаються боротьбою з незаконним обігом наркотиків; 5) рішуча активізація антинаркотичної пропаганди з широким залученням громадськості; 6) створення і підтримка лікувальних і реабілітаційних установ для наркоманів; 7) активізація наукових досліджень з метою пошуку лікарських й інших медичних засобів для боротьби з наркоманією; 8) організація досліджень соціальних причин і наслідків наркоманії. Гроші для реалізації цієї програми якраз і повинен дати державний контроль над ринком наркотиків, державна монополія [231, с. 121–122].

В Україні також є прихильники різних позицій. Так, В.Б. Каліновський вважає, що подальший розвиток боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів неухильно призведе тільки до їх легалізації з належним державним контролем попиту на ринку збуту, має плануватися і використання в медичних цілях [73, с. 86].

А.А. Музика, розглядаючи проблему легалізації вживання наркотичних засобів, у цілому не заперечує проти її втілення в життя, але вказує, на одне важливе застереження – програми легалізації вживання наркотиків необхідно розглядати як один із напрямів державної політики в галузі соціальної реабілітації наркологічних хворих. Потрібно чітко усвідомлювати, зазначає автор, що легалізація вживання наркотиків і відсутність відповідальності за їх немедичне вживання (чи декриміналізація таких дій) – це різні, хоча й близькі, тісно пов'язані питання (ці питання є спорідненими, хоча в той же час мають різну юридичну природу). У зв'язку з цим наголошується на тому, що скасування відповідальності за вживання наркотичних засобів без призначення лікаря не означає легалізацію немедичного вживання наркотиків. Останнє передбачає втілення в життя

комплексу державних заходів щодо забезпечення хворих на наркоманію відповідною опікою і контролем [140, с. 24].

Д.О. Штанько вказує, що одним із можливих шляхів подолання наркоманії на території України є декриміналізація вживання наркотичних засобів і можлива, але дуже обережна і контрольована легалізація немедичного вживання наркотиків [279, с. 165].

Інші автори, вивчаючи вказану проблему, розглядають позитивні і негативні сторони легалізації наркотиків, вказують, що для вирішення цієї проблеми необхідне вивчення досвіду зарубіжних держав, а також проведення аналізу можливості і доцільності його впровадження в Україні. Ці науковці схильні до того, що легалізація наркотиків є неприйнятна для України [2, с. 154; 107, с. 169, 166, с. 81].

Виходячи із ситуації, яка склалася із незаконним вживанням наркотиків як у світі, так і в Україні, вирішення цієї проблеми в державі потребує прийняття негайних рішень. На нашу думку, легалізація наркотиків у нашій країні є недоцільною. Вважаємо, що легалізація наркотиків призведе до скасування моральної заборони на їх вживання, і мільйони людей, які раніше не зважувалися спробувати навіть легкі наркотики, тепер зроблять це. Не можна вирішувати державні проблеми, такі, як наповнення державного бюджету, за рахунок здоров'я населення, оскільки наркоманія є хворобою, яка практично невилковується. На нашу думку, на державному рівні має бути проведена заборона пропаганди наркотиків, тобто мусить бути чітка позиція держави, спрямована проти їх легалізації. В ході проведеного опитування працівників прокуратури, митних і правоохоронних органів 70% респондентів вказали, що легалізація наркотичних засобів в Україні не сприятиме стриманню поширення наркотизму.

Отже, вважаємо, що стратегічним напрямом протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, зокрема їх контрабанді, є запобігання їм. Комплексні профілактичні заходи – це шлях, який може зменшити обсяг поширення наркоманії і його негативного впливу на суспільство.

3.2. Напрями діяльності митних і правоохоронних органів щодо протидії контрабанді наркотичних засобів

Відповідно до вимог ст. 3 Закону «Про заходи протидії незаконному обігу...» боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів здійснюють у межах наданих їм повноважень відповідні органи МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України, Державного митного комітету України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, а заходи протидії зловживання ними – МОЗ та інші відповідні органи і установи [187].

У п. 4 ст. 7 МК України закріплено, що безпосереднє керівництво здійсненням державної митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи. Діяльність митної служби має досить різноплановий характер, про що свідчить велика кількість заходів, перелічених у п. 1 ст. 7 МК України. Серед них – встановлення порядку і умов переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил та ін.

У ст. 94 КПК України зазначені приводи до порушення кримінальної справи. Особливістю такого злочину, як контрабанда, є те, що приводом до порушення кримінальної справи про цей злочин є безпосереднє виявлення органом дізнання ознак злочину (п. 5 ст. 94 КПК України). Тому виявлення контрабанди наркотиків повною мірою покладається на митні органи під час здійснення їх професійної діяльності. Узагальнення практики також показало, що більшість фактів вчинення митних злочинів, особливо контрабанди, виявляють працівники митної служби під час здійснення митного контролю – саме в результаті митного огляду та під час перевірки

документів. Найпоширеніші прийоми виявлення ознак контрабанди під час здійснення митного контролю – це митний огляд, перевірка митних та інших документів, експрес-аналіз речовин, матеріалів, предметів тощо.

В.М. Шевчук зазначає, що суть митного огляду полягає в оперативно-пошуковій діяльності працівників митниці з метою виявити предмети контрабанди. У процесі митного огляду ознаки контрабанди можуть бути виявлені трьома способами – візуальним, технічним (інструментальним) і кінологічним.

Візуальний огляд полягає в тому, що оперативними працівниками митниці перевіряються об'єкти митного контролю органолептичним методом, тобто за допомогою органів чуття людини, результатом чого є сприйняття ознак, які вірогідно вказують на вчинення контрабанди.

Технічний огляд – проведення перевірки об'єкта, який оглядають за допомогою технічних засобів митного контролю, оглядової рентгенівської техніки, ендоскопів, металодетекторів, щупів тощо. Цей комплекс спеціальних технічних засобів застосовують митні органи безпосередньо у процесі оперативного контролю всіх видів переміщуваних через митний кордон [276, с. 25].

Кінологічний огляд передбачає використання службових собак, спеціально підготовлених для розшукування предметів контрабанди за запаховими слідами [276, с. 25]. Тому суттєву допомогу працівникам у процесі проведення негласних заходів з розкриття злочинів, пов'язаних з наркотиками, можуть надати інспектори-кінологи зі спеціально підготовленими собаками-детекторами. Необхідно зазначити, що 50 г опію-сирцю займає об'єм, менший за сирникову коробку, і злочинці мають змогу так заховати наркотик, що працівники не можуть знайти такі схованки, і тільки добре підготовлений собака-детектор може виявити наркотик у важкодоступному місці [29, с. 121]. Адже дресирування собак, їх підготовка на пошук наркотиків, підтримка у відповідній професійній формі і утримання – досить

дорога і клопітлива справа. Їх використання для пошуку наркотиків ефективно з двох причин:

– службовий собака, підготовлений на пошук наркотичних засобів, є незамінним при огляді вантажів, які не супроводжуються, громадського транспорту і труднодоступних місць;

– якщо навіть службовий собака не підготовлений для пошуку того чи іншого наркотику, психологічно сама його присутність служить каталізатором стресового стану для перевізника наркотиків, що дозволяє інспектору-кінологу виявити із загального потоку пасажирів контрабандиста наркотиків [205, с. 75]. Отже, необхідно брати до уваги і психологічний чинник, оскільки контрабандисти, готуючись до вчинення контрабанди на конкретній митниці, дізнаються, чи працюють там службові собаки, що також є фактором втримання від вчинення контрабанди саме на цій митниці. Ніс собаки може і повинен стати надійною зброєю проти так званої «безхазяйної» контрабанди. Адже, як підкреслює О.О. Лобер, є і проблеми, які стоять перед кінологічними підрозділами митниць. Це, насамперед, відсутність навчального матеріалу для дресирування службових собак. Ніяким чином не вирішується питання про забезпечення службових собак навчальним матеріалом з тих обсягів наркотичних матеріалів, які вилучаються як митними, так і правоохоронними органами [120, с. 405]. А використання добре підготовлених службових собак, зазначає автор, дає позитивні результати. Так, 11 січня 1996 р. на митному пості Яготин Волинської митниці, де при митному контролі вантажного автомобіля «Мерседес», керуванням громадянина Ірану, в каркасній трубі даху причепа, яка була закрита клаптиками тканини з харчовими спеціями, виявили 5007 г опію-сирцю [120, с. 401].

Як вже нами зазначалося, особливістю виявлення контрабанди є те, що це здійснюється в процесі діяльності уповноважених на це органів. Як вказує В.А. Щербань, виявлення наркотичних засобів здійснюється переважно в результаті рутинної перевірки транспортних засобів, багажу

пасажирів. Але тотальний митний огляд навпомацки і в обмежений термін, наприклад, всіх пасажирських, вантажних потягів, літаків та ін., на предмет виявлення місць схову наркотичних засобів є малоефективним, важко здійсненим та економічно не виправданим. Такий підхід може бути виправданим тільки при митному огляді міжнародних поштових відправлень, несупроводжуваного багажу, ручної поклажі, що зумовлено їх незначною кількістю, розмірами, вагою та запасом часу. З контрабандою за таких умов можливо ефективно боротися, лише використовуючи інформацію стосовно окремих об'єктів [280, с. 394]. Тому, важливою проблемою у протидії контрабанді наркотиків залишається питання отримання митниками від правоохоронних органів інформації стосовно осіб та злочинних груп, що займаються контрабандою наркотиків.

О.О. Лобер зазначає, що відсутність надходження оперативної інформації до митних органів про можливу контрабанду наркотиків від місцевих правоохоронних органів зумовлено тим, що:

- таких оперативних даних правоохоронні органи не мають;

- має місце бажання кожного відомства, міністерства в цьому напрямку боротьби зі злочинністю відзначитися самостійно;

- можлива недовіра до митних органів, оскільки вони не мають належного статусу правоохоронних [120, с. 404].

Щоб виявляти і розкривати такі злочини, слушно зазначають В. Ченцов, К. Антонов, В. Варава, необхідне використання випереджувальної інформації, що передбачає проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, без яких неможливо говорити про ефективну протидію контрабанді [9, с. 141]. Слід зазначити, що згідно з чинними нормативно-правовими актами митні органи фактично здійснюють правоохоронні і оперативно-розшукові функції:

- 1) Відповідно до п. 4 ст. 101 КПК України митні органи визначені як органи дізнання в справах про контрабанду. Згідно ж зі ст. 103 КПК України «на органи дізнання

покладається вжиття необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили».

2) У чинному МК України зафіксована низка правоохоронних норм, котрі визначають саме правоохоронний характер діяльності митних органів України «огляд та переогляд товарів і транспортних засобів» (ст. 338), «огляд та переогляд ручної поклажі, багажу» (ст. 339), «особистий огляд» (ст. 340), «контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» (ст. 456), «переміщення товарів під негласним контролем» (ст. 457) та ін. Отже, законодавцем надано митним органам право здійснювати широке коло оперативних і правоохоронних заходів: від особистого огляду громадян України та іноземців до права здійснення дізнання.

3) Відповідно до п. 3 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» митні органи віднесено до «державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю». Згідно п. 3 ст. 18 цього Закону митні органи зобов'язуються:

- надавати необхідну допомогу при проведенні ОРЗ у зоні митного контролю;

- за дорученням спеціальних органів по боротьбі зі злочинністю проводити перевірку законності дій організацій і громадян, пов'язаних з переміщенням предметів і речовин через митний кордон, і комплексний контроль разом з Національним банком України за їх валютними операціями;

- за дорученням спеціальних органів по боротьбі зі злочинністю забезпечувати контрольовані поставки наркотичних засобів, а також зброї та інших предметів, що використовуються організованими злочинними угрупованнями з метою вчинення контрабанди [193].

4) Принципово важливі правоохоронні та оперативні функції покладено на ДМС Указом Президента України від 23 березня 1998 р. № 216/98. Одним із основних завдань ДМС Указом визначається «боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил» [164, с. 63]. Запобігання та протидія контрабанді є одним із заходів, спрямованим на

реалізацію державної політики у сфері державної митної справи – це положення закріплене в п. 1 ст. 7 МК України.

Зрозуміло, зазначає А. Павлов, що жодна з цих законодавчих та інших згаданих нормативно-правових функцій не може виконуватися в повному обсязі без здійснення оперативно-розшукової діяльності (ОРД). При цьому, як зазначає автор, важливо підкреслити, що йдеться про надання згаданого права не всім працівникам, а лише співробітникам спеціальних підрозділів митних органів по боротьбі з контрабандою і порушенням митних правил. Автор наголошує про необхідність прийняття законодавчого акта про надання митним органам статусу правоохоронної служби, а також права на здійснення ОРД [164, с. 62–63].

Слід також зазначити, що проведення ОРД проводиться з метою максимального пришвидшення процесу встановлення винної особи та збирання належних доказів. Це дозволяє на початковому етапі при виявленні злочину «по гарячих слідах» вести активну роботу з розкриття злочину з використанням всього арсеналу засобів правоохоронних органів. На жаль, зазначає Л.М. Дорофеева, митні органи України не мають права провадження ОРД. У процесі здійснення невідкладних слідчих дій у справах про контрабанду на митні органи покладається відповідальність за своєчасне і повне вжиття заходів щодо виявлення та закріплення слідів злочину, отримання доказів, встановлення осіб, причетних до злочину. Не маючи права самостійно вживати ОРЗ, митниці втрачають дорогоцінний час на процедуру залучення до участі у справі працівників спеціально уповноважених структурних підрозділів СБУ, МВС, що зменшує ймовірність встановлення всіх обставин, які належать до предмета доказування в кримінальних справах [62, с. 81].

В.А. Щербань також наголошує, що потрібно чітко розуміти, що значне посилення боротьби з контрабандою неможливе без використання сучасних форм збирання інформації. Найефективнішою з них є проведення ОРД. Саме вона є засадовою стосовно діяльності митних структур провід-

них держав світу. Цей досвід активно використовується США, Англією, Францією, ФРН, Австрією, Швецією та іншими країнами, в тому числі східноєвропейськими державами, де право митних органів займатися цією діяльністю закріплене законодавчо. Сім–вісім років тому це право отримали і держави СНД (крім України). Крім того, відповідні розвідувальні та оперативні підрозділи митних служб інших держав при проведенні багатогодових міжнародних операцій, посилаючись на відсутність такого права у нашій митній системі, відмовляються надавати необхідну інформацію українській стороні. Це значно знижує ефективність нашої міжнародної взаємодії [280, с. 396].

В.М. Шевчук дотримується такої ж точки зору, що і вищевказані науковці, і наголошує, що у МК України доцільно було б передбачити надання права митним органам проводити ОРД, зокрема право проводити візуальне спостереження в зонах митного контролю й інших місцях вчинення митних злочинів або підготовки до їх вчинення із застосуванням фото-, кіно-, відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів [276, с. 29]. Генеральна Прокуратура займає у цьому питанні аналогічну позицію [130, с. 6]. Так само бачать вирішення цієї проблеми й інші науковці [9, с. 145; 28, с. 67; 105, с. 38; 180, с. 16; 274, с. 85; 283, с. 59].

Отже, ми приєднуємось до думок вищевказаних науковців і вважаємо, що було б доцільним надати митним органам права на проведення ОРД, без якої неможливо говорити про ефективну протидію контрабанді. Така практика відповідає сучасним міжнародним стандартам і спроможна суттєво підвищити ефективність правоохоронної та профілактичної діяльності. Щодо цього необхідно внести відповідні зміни до МК України і Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», дані пропозиції вже були розроблені вищевказаними науковцями і висвітлені в юридичній літературі. Не змінилася позиція законодавця щодо вирішення цього питання і після прийняття МК України 2012 р.

Відповідно до Конвенції 1988 р., Законів України митні органи з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу

наркотичних засобів, осіб які беруть участь у цьому, разом з іншими державними органами (підрозділами), що мають право здійснювати ОРД, можуть використовувати метод контрольованої поставки вказаних засобів (ст. 456 МК України), тобто допускають під контролем і оперативним наглядом даних органів ввезення в Україну, вивезення із України чи транзит через її територію наркотичних засобів [265, с. 209]. Порядок проведення контрольованої поставки визначається МК України і відповідним нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері фінансів, МВС України, СБУ, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту державного кордону, погодженим із Генеральною Прокуратурою України та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України.

Використання методу «контрольованої поставки» є специфічною формою ОРД, яка проводиться з метою припинення міжнародного незаконного обігу наркотичних засобів та виявлення осіб, які беруть участь у ньому, і арешті не тільки вуличних торговців, але і ключових фігур у сфері наркобізнесу, каналів та маршрутів транспортування, способів їх маскування. У кожному такому випадку митні органи нашої держави діють за домовленістю з митними та іншими відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів України. Рішення про використання методу «контрольованої поставки» приймається ДМС [265, с. 209]. Так, згідно даних МВС України у 2010 році проведено контрольованих поставок – 251, у 2011 – 263 [71, с. 3].

Контрольовані поставки проводяться, як правило, в рамках тактичної операції, під якою слід розуміти комплекс узгоджених між собою однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних і превентивних заходів, що спрямовані на вирішення окремих тактичних завдань розслідування в цій слідчій ситуації, які не можуть бути вирішені окремими або навіть декількома діями (заходами), що проводяться за єдиним пла-

ном уповноваженими особами [283, с. 61]. Отже, підкреслює В.М. Шевчук, планування і проведення тактичних операцій при розслідуванні контрабанди, а тим більше їх комплексу, суттєво оптимізує процес розслідування, виступає однією з найефективніших форм протидії контрабанді наркотиків в Україні [277, с. 25]. Успіх у використанні зазначеного методу забезпечується активною плановою взаємодією митних органів з іншими правоохоронними органами, у тому числі з управлінням по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС, яким розроблена Інструкція про контрольовану поставку, що затверджена Міністерством юстиції України. Проведене у 2010 р. анкетування працівників прокуратури, митних і правоохоронних органів показало, що 76% респондентів вважають контрольовану поставку ефективним методом протидії контрабанді наркотичних засобів.

Необхідність здійснення контрольованих поставок щодо протидії з обігом наркотичних засобів визнає і світове товариство. У типовій Настанові з проблем підготовки працівників антинаркотичних підрозділів вказано, що «контрольовані поставки є ефективним методом забезпечення виконання законів про наркотики, що дозволяє правоохоронним органам різних держав виявляти членів міжнародних організацій, які здійснюють поставки наркотичних засобів крізь національні кордони». Цей метод потребує тісного співробітництва правоохоронних органів, а також ретельного планування і точного виконання [80, с. 43].

Вважаємо, що контрольована поставка – це один із основних методів вирішенні завдань, поставлених державою щодо протидії контрабанді наркотичних засобів.

Під час здійснення своїх функцій митні органи України можуть співпрацювати з митними та іншими органами іноземних держав та з міжнародними організаціями. Узгодження зусиль митних органів особливо необхідно на міждержавному рівні. Досягнути ефективності протидії контрабанді можна тільки спільними зусиллями. Міжнародна співпраця здійснюється на різних рівнях і в різних формах.

Так, в процесі однієї операції митники України разом із працівниками СБУ, за сприяння правоохоронних органів Німеччини, США та Еквадору, вилучили 224 кг кокаїнової пасти. Південноамериканському наркосиндикату, який займався виробництвом, транспортуванням і збутом цієї партії наркотиків, було завдано відчутного оперативного удару – заарештовано близько 20 активних наркоділків і кур'єрів, ліквідовано дві нарколабораторії. Вилучено понад 430 кг кокаїнової пасти, а також хімічне устаткування, засоби транспорту і зв'язку [164, с. 61]. 92% опитаних у 2010 р. працівників прокуратури, митних і правоохоронних органів вважають, що розширення міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з правоохоронними органами інших держав може позитивно вплинути на ефективність протидії контрабанді наркотичних засобів. Отже, міжнародна співпраця є одним з ефективних засобів при розкритті злочинів, пов'язаних з незаконним обігом та контрабандою наркотичних засобів.

Слід зазначити, що важливе значення має взаємодія митних з іншими правоохоронними органами і на внутрідержавному рівні, особливо при запобіганні контрабанді.

С.О. Баранов визначає такі основні напрямки взаємодії із запобігання контрабанді:

1) розробка планування та здійснення узгоджених заходів щодо попередження, виявлення та розкриття контрабанди на митному кордоні;

2) розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються на кордоні, розшук та затримання злочинців, здійснення судочинства у справах;

3) проведення спільного аналізу причин та умов, що викликають вчинення контрабанди, а також розробка на його основі попереджувальних заходів;

4) обмін інформацією про джерела придбання і канали незаконного переміщення контрабанди через митний кордон держави [27, с. 76].

Підтримуючи загалом думку С.О. Баранова, видається, що для більш ефективної взаємодії митних і правоохо-

ронних органів було б доцільним розробити спільну інформаційно-комп'ютерну базу, з'єднати у єдину електронну мережу підрозділи силових відомств, які здійснюють протидію контрабанді наркотиків. 75% опитаних респондентів вказали, що створення такої бази сприятиме більш ефективній взаємодії митних і правоохоронних органів у протидії цьому злочину. Створення також постійно діючих мобільних оперативно-пошукових груп у складі працівників МВС, ДПС, СБУ та ДМС дасть можливість виявлення контрабанди товарів, незаконного обігу наркотиків та зброї, а також осіб, причетних до цього. Тому сьогодні організація взаємодії у боротьбі з контрабандою митних і правоохоронних органів мала б бути на більш високому рівні. На нашу думку, для досягнення високих результатів у взаємодії цих органів має бути створений єдиний міжвідомчий центр, де повинні бути представники всіх органів, який узяв би на себе координацію спільних дій. Координаційне управління у правоохоронній системі застосовується на найважливіших ланках боротьби зі злочинністю, зокрема для посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Так, з метою посилення боротьби з цими найбільш небезпечними формами злочинної діяльності Указом Президента України від 26.11.1993 р. № 561/93 було створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю [178, с. 75]. Діяльність такого Координаційного комітету має скоординувати діяльність митних і правоохоронних органів і сприяти підвищенню ефективності їх роботи у протидії злочинності. Така спільна праця необхідна і тому, що темпи об'єднання організованих злочинних угруповань значно випереджають координаційні зусилля й результати державних органів, що протидіють злочинності. Відсутність належного рівня координації і взаємодії у питаннях надання допомоги оперативними засобами, прагнення власними силами провести оперативний заступ призводить до зниження результатів вжитих заходів. Це означає, що кожна зі служб вболіває за власні показники роботи, а не за успішну взаємодію у протидії контрабанді.

Адже, хоча і є певні проблеми у взаємодії між митними й іншими правоохоронними органами, але своєчасна взаємодія дає позитивні результати. Як зазначає В.А. Тимошенко, в умовах дії КК України у тактику діяльності відповідних підрозділів МВС та СБУ активно впроваджуються передбачені чинним законодавством ефективні наступальні методи протидії наркобізнесу. Зокрема у 2005 р. порівняно із 2002 р. удвічі зросла кількість контрольованих поставок. Більш помітною стала також координація зусиль правоохоронних органів України у цій роботі. Зокрема, СБУ у 2005 р. у порівнянні з 2002 р. провела у 2,4 рази більше спільних операцій з МВС України; у 4,7 рази – з ДМС; у 4,6 рази – з ДПС. Одним із позитивних результатів цього стало зростання удвічі числа викритих міжнародних каналів надходження в Україну наркозасобів та у 2,5 рази – виявлених фактів контрабанди наркотичних засобів [234, с. 91].

Ще одним напрямком взаємодії митних і правоохоронних органів є організація розкриття злочинів та проведення розслідування у кримінальних справах, прийняття судових рішень у справах. Сьогодні, відповідно до ст. 112 КПК, справи про контрабанду віднесені до компетенції слідчих органів СБУ. Як свідчить практика, підрозділи МВС під час розслідування інших злочинів, а також у результаті здійснення ОРЗ також виявляють факти контрабандної діяльності. Зібрані оперативні матеріали або порушені кримінальні справи передають в органи СБУ. Останні, отримавши вказані матеріали, знову відпрацьовують ті самі питання [276, с. 29]. А буває, що в ході розслідування частину з них СБУ з різних причин передає знову для розслідування до органів МВС, податкової міліції та прокуратури, що у практичній діяльності призводить до тяганини у розслідуванні кримінальних справ й продовження термінів розслідування. А органи і служби МВС щодо боротьби з контрабандою не мають кінцевого результату роботи, як наслідок – суб'єктивне небажання співробітників органів внутрішніх справ спрямовувати зусилля на якісне документування таких злочинів. Викладе-

не свідчить про доцільність передбачити в ч. 1 ст. 112 КПК положення про те, що досудове слідство у справах про контрабанду має провадити слідчий СБУ або МВС залежно від того, у результаті чийх оперативних розробок порушено справу [276, с. 29]. Про необхідність зміни підслідності дотримуються й інші науковці [27, с. 78; 64, с. 98].

Отже, вирішення проблем взаємодії митних і правоохоронних органів та судової системи визначеними шляхами дозволить активізувати їх спільну профілактичну діяльність та підвищить ефективність протидії контрабанді наркотичних засобів на митному кордоні.

Для досягнення успіху в протидії незаконному обігу наркотичних засобів важливе значення має й інформаційне забезпечення митних і правоохоронних органів. 4 червня 2003 р. постановою Кабінету Міністрів була затверджена Програма на 2003–2010 рр. № 877, де передбачене здійснення низки запобіжних заходів спеціально-кримінологічного характеру, а також підкреслено необхідність розвитку в Україні ще одного напрямку спеціальної антинаркотичної діяльності загального масштабу. Йдеться про створення системи її інформаційного забезпечення.

Кінець ХХ ст. вніс значні зміни у сприйняття самого поняття інформації та її соціального значення в суспільстві. Це пов'язано з процесом формування так званого інформаційного суспільства, тобто суспільства, основною характеристикою якого є стрімко зростаюча всеохоплююча інформація про всі сторони життєдіяльності [69, с. 4].

Законом України «Про інформацію» закладено правові основи інформаційної діяльності, а термін «інформація» визначено як «... документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі...» [188].

Під кримінологічною інформацією розуміється сукупність відомостей про злочинність, її причини і умови, особистість злочинця, діяльність у сфері протидії злочинності. Як і будь-яка інформація, кримінологічна інформація має від-

повідати таким вимогам: повнота, точність, достовірність, корисність, порівнюваність, своєчасність.

Кримінологічна інформація як певна соціальна форма руху матерії в усіх її різновидах має використовуватися як цілісна інформаційна система, як засіб забезпечення потреб кримінологічної практики, правоохоронної, судової та законодавчої діяльності. Удосконалення систем збирання, зберігання, обробки та використання названої інформації, її комплексного функціонування у соціальній сфері, відкритості, доступності та достовірності є актуальним засобом оздоровлення суспільного життя і одержання довіри громадян до владних структур, а також оперативного її використання компетентними органами за фахом і призначенням [53, с. 65].

Тому слід погодитися з В.А. Тимошенком, що однією з вирішальних складових успіху щодо запобігання наркобізнесу має стати глибоке вивчення криміногенної ситуації на цьому важливому і гострому напрямі боротьби з організованою злочинністю. Всебічне, об'єктивне дослідження усіх складових кримінологічної характеристики наркобізнесу, його причин і сприятливих умов в Україні та особистості наркозлочинців дозволить зосереджувати увагу на цілеспрямованому, плановому вирішенні завдань, спрямованих передусім на руйнування економічного підґрунтя наркобізнесу та його інфраструктури [234, с. 93]. Тобто кримінологічний аналіз злочинності дає можливість розробляти конкретні заходи, спрямовані на боротьбу з нею, будувати цю роботу цілеспрямовано і планомірно, правильно координувати діяльність правоохоронних органів і громадських організацій [106, с. 172].

На нашу думку, важливим у протидії наркобізнесу має бути взаємодія митних і правоохоронних органів із ЗМІ. Концентруючи увагу на механізмах запобігання наркозлочинності в Україні, у рамках спільної діяльності митної, правоохоронної і масово-комунікативної систем, на нашу думку, слід виділити два основні напрямки їх функціонування:

- 1) інформування населення через ЗМІ;

2) збирання митними і правоохоронними органами відомостей, що їх цікавлять, переданих через ЗМІ, які становлять інтерес у сфері протидії злочинності, зокрема наркозлочинності.

Взаємодія митних і правоохоронних органів та інформаційно-телекомунікаційної системи держави здійснюється у процесі управління шляхом впливу на об'єкт – правосвідомість населення. Ключовим видом зв'язку митних, правоохоронних органів зі ЗМІ є інформаційний обмін. Адже, на нашу думку, інформаційний обмін неможливий без управління. Інформаційні потоки, що поєднують митні, правоохоронні органи зі ЗМІ, мають двоєдиний характер. З одного боку, зазначені потоки, виходячи від ЗМІ, мають бути опрацьовані митними і правоохоронними органами у процесі безперервного моніторингу ЗМІ, з іншого – генеруються цими органами і адресуються ЗМІ.

Проблема інформаційного обміну набуває особливої значимості стосовно діяльності митних і правоохоронних органів у протидії наркозлочинності в умовах, коли основна кількість носіїв потенційної інформації розповсюджена у зовнішньому середовищі. Пошук об'єктів, що несуть у собі потенційну інформацію, є одним з етапів протидії наркозлочинності, різновидом інформаційного обміну як на пряму взаємодії правоохоронної та інформаційно-телекомунікаційної систем.

З метою інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів у боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС, СБУ, ДМС, ДПС, узагальнення й аналізу оперативних та легалізованих даних щодо наркоситуації та стану протидії наркобізнесу і незаконному обігу наркотичних засобів, підготовки інформації для державних органів з цих питань, інтеграції у відповідні міжнародні інформаційні системи постановою Кабінету Міністрів була затверджена Програма на 2003–2010 рр. від 4 червня 2003 р. № 877, де передбачено створення в Україні за міжнародними стандартами об'єднаної бази «Наркобізнес» (Міжвідом-

чий автоматизований банк даних про незаконний обіг наркотичних засобів та причетних до нього осіб) [34, с. 123].

Центральний комплекс технічних засобів та організаційних підрозділів з експлуатації Міжвідомчого автоматизованого банку даних про незаконний обіг наркотичних засобів розташовується в МВС, якому підпорядковується і яке забезпечує його функціонування через своє інформаційне бюро та Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків [265, с. 204].

Основою інформаційного фонду Міжвідомчого банку «Наркобізнес» є дані, які надаються відомствами та їх структурними підрозділами і стосуються незаконного обігу наркотичних засобів та поширення наркоманії в державі про:

- осіб, які причетні до незаконного обігу наркотичних засобів (вироблення, виготовлення, зберігання, розподіл, торгівля, використання, збут, переміщення на території України та за її межами наркотичних засобів, дії, пов'язані з культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, посередництво у наркобізнесі, «відмивання» коштів, здобутих від торгівлі наркотиками тощо), у тому числі з міжрегіональними і міжнародними зв'язками;

- осіб, які взяті на облік як хворі на наркоманію чи допускають немедичне вживання наркотичних засобів;

- організацію або утримання будинків для немедичного вживання наркотичних засобів;

- шляхи транспортування наркотичних засобів;

- законспіровані організовані злочинні угруповання наркоділків (їх лідери, склад, регіони та зв'язки, злочинні дії, наявний транспорт, зброя і т.п.);

- вилучені, викрадені, безгосподарні наркотичні засоби рослинного та синтетичного походження;

- розкрадання, незаконне виготовлення, придбання, зберігання, передача чи продаж обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів;

- транспортні засоби, які використовувалися для перевезення наркотичних засобів і знаходяться у корис-

туванні наркоділків, або стосовно яких є оперативні дані щодо цього;

- номери телефонів, які опинилися в полі зору правоохоронних органів як такі, що використовуються для переведення незаконних операцій з наркотичними засобами;

- оперативні джерела інформації та їх можливості;

- оперативну інформацію про осіб, події, об'єкти та зв'язки; об'єкти вироблення, виготовлення, перероблення, зберігання і використання наркотичних засобів (підприємства хіміко-фармацевтичної промисловості, бази, склади, аптеки та ін.) [265, с. 205–206].

На нашу думку, в Міжвідомчому банку «Наркобізнес» було б доцільним мати і таку інформацію:

- кількість проведених контрольованих поставок, кількість викритих міжнародних каналів надходження в Україну наркозасобів і їх маршрути;

- загальний аналіз наркозлочинності в державі за поданими даними МВС, СБУ, ДМС, ДПС, тобто облік злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, які мають бути подані всіма службами, які здійснюють протидію щодо вказаної категорії злочинів;

- створення єдиної уніфікованої звітності щодо спільно проведених операцій з метою уникнення повторного врахування їх результатів різними відомствами при підведенні підсумків;

- відомості щодо організації і розкриття злочинів у сфері обігу наркотичних засобів спільно з правоохоронними органами зарубіжних держав;

- відомості судів про кількість розглянутих кримінальних справ цієї категорії злочинів (постатейно і щодо осіб, які вчинили злочини);

- матеріали кримінологічних і соціологічних досліджень щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів (особливо її латентності);

- відомості про сили та засоби, використані у протидії незаконному обігу наркотичних засобів;

– звітні дані про профілактичні заходи, здійснені працівниками правоохоронних органів із запобігання незаконного обігу наркотичних засобів;

– матеріали інших різноманітних джерел інформації, зокрема дані демографічної, економічної, медичної статистики, повідомлення ЗМІ, заяви громадян, інформація з Інтернету, матеріали журналістських розслідувань тощо для проведення загального аналізу.

Дані Міжвідомчого банку «Наркобізнес» мають оновлюватися щороку.

Інформація Міжвідомчого банку «Наркобізнес» використовується для проведення оперативно-аналітичної роботи з виявлення організованих злочинних формувань наркобізнесу; розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом; встановлення осіб, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та їх немедичне вживання; попередження та профілактики злочинності у сфері наркобізнесу [265, с. 206].

Отже, до найважливіших умов удосконалення роботи митних і правоохоронних органів належить зміцнення інформаційних зв'язків між вказаними органами, які через специфіку здійснюваної ними діяльності здатні одержувати та накопичувати значні масиви потрібної інформації. А наркоманія, токсикоманія має бути предметом пильної уваги під час інформаційної роботи. Така інформація необхідна для аналізу виконаного, оцінки ефективності профілактичної діяльності, для своєчасного вжиття заходів, у тому числі управлінського характеру, або в бік їх розширення, посилення, чи для налагодження та регулювання виконуваних рішень.

На думку І.Г. Андрущенка, серед напрямів інформаційно-технічної протидії сучасній злочинності необхідно виділити комплекс заходів аналітичної та комп'ютерної розвідки. Сутність аналітичної розвідки можна визначити як «розвідку в інформаційному середовищі», як отримання нових знань про розвідувальний об'єкт або явище на під-

ставі аналітичного опрацювання наявної розвідувальної інформації і зведень про відомі факти.

Аналітична розвідка передбачає не лише вивчення матеріалів прихованого спостереження, оперативних установок, повідомлень негласних співробітників, даних перехоплення з різних каналів зв'язку (що є прогалиною ОРД), а також аналіз повідомлень, публікацій і виступів у засобах масової інформації, статистичних даних, зведень, які містяться у державних і недержавних автоматизованих банках даних й інформаційних системах.

За І.Г. Андрущенко, інформаційно-аналітична діяльність (аналітична розвідка) виходить за традиційні межі ОРД, відкриваючи якісно нові можливості для вирішення оперативних завдань щодо боротьби з організованою злочинністю [7, с. 94, 96].

Отже, очевидною є необхідність широкого використання можливостей інформаційно-аналітичної роботи у діяльності митних і правоохоронних органів, і, в першу чергу, стосовно протидії організованій злочинності у сфері наркобізнесу, зокрема контрабанді наркотичних засобів. В Указі Президента України від 20 жовтня 2005 р. № 1497/2005 «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» зазначається, що одним із пріоритетних напрямів державної політики є розвиток в Україні інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [189, с. 94, 96].

Видається актуальним подальше удосконалення практики застосування у роботі митних і правоохоронних органів відомчих баз даних, запровадження новітніх інформаційних технологій. Крім того, задля створення належної наукової основи такої діяльності слід інтенсифікувати весь комплекс наукових досліджень проблематики організованої злочинності, удосконалити практику використання у практичній роботі результатів наукових досліджень, одержаних у різних галузях науки.

ВИСНОВКИ

У монографії окреслено сучасну постановку проблеми, з'ясовано нові ідеї та тенденції стосовно протидії незаконному обігу наркотичних засобів, зокрема їх контрабанді. На основі положень вітчизняного і зарубіжного законодавства всебічно проаналізовано теоретичний та практичний матеріал, що стосується тематики дослідження. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню кола проблем, які мають важливе наукове і практичне значення. У результаті проведеного дослідження зроблено низку висновків, які лягли в основу рекомендацій та пропозицій щодо правозастосовної практики та вдосконалення кримінального законодавства.

Нами проаналізовано процес становлення кримінальної відповідальності за контрабанду впродовж XVII–XX ст.ст. На підставі такого аналізу визначено низку чинників, що впливають на розвиток законодавчої бази щодо протидії контрабанді наркотичних засобів.

У ході проведеного дослідження обґрунтовано, що контрабанда наркотичних засобів не може посягати на порядок суспільних відносин у сфері господарської діяльності, а завдає шкоду порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, тому цілком доцільним є виділення відповідальності за контрабанду наркотичних засобів в окрему статтю і розміщення її в розділі XIII КК України. Законодавець, виділивши контрабанду наркотичних засобів окремою нормою, тим самим сприяв диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням виду і розміру наркотичних засобів, що неможливо було б зробити, виділивши контрабанду наркотичних засобів як кваліфікуючу ознаку ст. 201 КК України.

Кримінально каране визначення контрабанди містить тільки КК України (ст. 201, 305). Під контрабандою розуміється переміщення предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного

контролю. Поняття контрабанди, яке містить КК України, є вдалим, оскільки воно дає більш розширене тлумачення контрабанди, а також цим поняттям охоплюються всі способи її вчинення. Видається недоречним у санкції ст. 305 КК України передбачення обов'язкової конфіскації предметів контрабанди, оскільки наркотичні засоби є речовими доказами. Вирішення питання щодо речових доказів регулюється ст. 81 КПК України.

Контрабанда наркотичних засобів є злочином із високим ступенем суспільної небезпечності, яка полягає в тому, що цим злочином завдаються збитки національним інтересам держави, оскільки йдеться про руйнування фізичного і морального здоров'я нації, її генофонду, інтелектуального потенціалу суспільства. Цей злочин сприяє поширенню такого негативного явища, як наркотизм. Завдається істотна шкода економічно-господарській діяльності держави. Деякі форми сучасної контрабанди дедалі тісніше зливаються зі структурами організованої злочинності, набуваючи рис національної й інтернаціональної організованої злочинності. Вона вчиняється з метою незаконного (протиправного) збагачення. Крім того, контрабанда часто сприяє розширенню тіншового сектора економіки, а в окремих випадках поєднується із вчиненням інших тяжких злочинів.

Під час проведення порівняльно-правового аналізу зарубіжного кримінального законодавства щодо відповідальності за контрабанду наркотичних засобів запропоновано виділити чотири підходи до встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду наркотичних засобів: 1) відповідальність передбачена окремою статтею Кримінального кодексу (КК Грузії); 2) відповідальність за контрабанду наркотичних засобів виділена в кваліфікованому складі злочину контрабанда (КК РФ, Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки); 3) контрабанда наркотичних засобів є альтернативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину щодо вчинення незаконних дій з наркотичними засобами (КК Франції, Республіки Сан-

Марино, Данії, Норвегії); 4) відповідальність передбачається не в Кримінальному кодексі, а в інших кримінально-правових законах, що встановлюють відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів взагалі і контрабанди зокрема (КК Австрії, Республіки Польща, Голландії, ФРН, Італії). В деяких зарубіжних державах за вчинення контрабанди несе відповідальність і юридична особа (КК Франції, КК Литовської Республіки). Проте, для України введення такого інституту вважаємо передчасним. Щоб це питання було вирішено позитивно, має бути проведена серйозна підготовлювальна робота, а також необхідно зробити реформування іншого законодавства, що регулює діяльність юридичних осіб.

Безпосереднім об'єктом контрабанди наркотичних засобів є встановлений кримінальним законом порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується під час незаконного переміщення зазначених засобів через митний кордон України, додатковим безпосереднім об'єктом – порядок суспільних відносин у сфері економічно-господарської діяльності держави.

Контрабанда отруйних, сильнодіючих речовин не може посягати на порядок суспільних відносин у сфері господарської діяльності, а завдає шкоду порядку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, тому запропоновано розширити предмет злочину ст. 305 КК України, звузивши предмет контрабанди, передбачений ст. 201 КК України, шляхом виключення слів «отруйні, сильнодіючі речовини» із ч. 1 ст. 201 КК України і включення їх у ст. 305 КК України, диференціювавши відповідальність залежно від їх розміру.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок про доцільність диференціації відповідальності за незаконні дії з особливо небезпечними наркотичними засобами, психотропними речовинами з урахуванням їх розміру (великий, особливо великий), передбачивши посилення відповідальності як за кваліфікований і особливо квалі-

фікований склад відповідного злочину. У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні зміни до ст.ст. 305, 307, 309 КК України.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо:

І. внести зміни до ст. 307 КК України і викласти у наступній редакції:

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, – караються ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308–310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, – караються ...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини у великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього, – караються...

4. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут особливо небезпечних наркотичних

засобів, психотропних речовин в особливо великих розмірах, – караються ...

5. Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 цього Кодексу).

11. При розгляді питання щодо предмета контрабанди наркотичних засобів аргументовано положення про необхідність пом'якшення кримінальної відповідальності за незаконні дії з наркотичними засобами і психотропними речовинами без мети збуту. Видається доцільним встановити кримінальну відповідальність за вказані дії лише тоді, якщо їх предметом будуть наркотичні засоби чи психотропні речовини у великому і особливо великому розмірі. У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні зміни до ст. 309 КК України і Таблиць невеликих, великих і особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо:

I. Статтю 309 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту у великих розмірах, – караються...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 317 цього Кодексу, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги в особливо великих розмірах або особливо небезпечні нар-

кортичні засоби чи психотропні речовини у великих розмірах, – караються...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього, або якщо предметом таких дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини в особливо великих розмірах, – караються ...

4. Особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті.

Контрабанду слід вважати закінченим злочином із моменту фактичного незаконного переміщення наркотичних засобів через митний кордон України. У випадку затримання особи з указаними засобами на території України (тобто після їх ввезення в Україну) вважати злочин закінченим. Затримання особи з наркотичними засобами під час проходження митного контролю, або в межах митного кордону при спробі перетнути його в невстановленому місці, до незаконного переміщення цих засобів через митний кордон України (тобто під час їх вивезення з України) кваліфікувати як замах на цей злочин.

Вчинення контрабанди наркотичних засобів у складі організованої групи, як і злочинної організації, має бути віднесено до злочинів з усіченим складом, тому що контрабанда наркотичних засобів, вчинена організованою групою, характеризується високим ступенем суспільної небезпечності, оскільки їй властиві більш високий рівень зорганізованості і стійкість групи. З огляду на це та зважаючи на досвід зарубіжних країн, пропонується вважати його закінченим із моменту створення такої групи. У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні зміни до ст. 305 КК України і доповнити її частиною п'ятою.

Добровільна відмова від вчинення контрабанди (як і порушення митних правил) можлива до моменту фактичного незаконного переміщення предметів контрабанди через митний кордон України.

При вчиненні контрабанди наркотичних засобів службовою особою з використанням службової діяльності владні повноваження, якими наділені посадові особи, дають їм можливість більш легко вчиняти контрабанду в особливо великих і великих розмірах, що вказує на підвищений ступінь суспільної небезпечності. З огляду на це та зважаючи на зарубіжний досвід, зроблено висновок про доцільність доповнення ч. 2 ст. 305 КК України кваліфікуючою ознакою «вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів службовою особою з використанням свого службового становища».

Одним із основних завдань державної митної служби визначається боротьба з контрабандою. Для того, щоб робота митних органів проводилася на належному рівні, необхідне використання випереджувальної інформації, що передбачає проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, без яких неможливо говорити про ефективну протидію контрабанді. Відсутність у митних органах повноважень на проведення оперативно-розшукових заходів значно знижує ефективність нашої міжнародної взаємодії. Відтак, вважаємо, що було б доцільно надати митним органам права здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Контрольована поставка є одним із ефективних засобів під час розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним обігом, у тому числі контрабандою наркотичних засобів.

Профілактика є пріоритетним напрямом у протидії поширення наркоманії. Тільки та профілактика буде ефективною, яка спрямовуватиметься на зменшення кількості осіб, які схильні до вживання наркотичних засобів, що призведе до зниження попиту на наркотики, а зменшення попиту, у свою чергу, – призведе до зниження і пропозиції. Досягти ж цього можна шляхом підвищення рівня соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури молоді.

Легалізація «легких» наркотиків для України є неприйнятною. На державному рівні має бути проведена за-

борона пропаганди наркотиків, тобто має бути чітка позиція держави, спрямована проти їх легалізації.

Нині інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів реалізується занадто вузько і не охоплює повною мірою всі можливості його застосування. Щоб протидія злочинності була більш ефективною, у законодавстві слід поєднати гуманізм із заходами щодо посилення боротьби зі злочинністю. У зв'язку з цим висловлено думку про доцільність розширення кола заохочувальних приписів і внести відповідні зміни до ст. 305 КК України.

Отже, ст. 305 після запропонованих змін набула б такого вигляду.

«Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин

1. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, – карається...

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або службовою особою з використанням свого службового становища, а також якщо предметом цих дій були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, отруйні чи сильнодіючі речовини у великих розмірах або особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, – караються ...

3. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин в особливо великих розмірах, або особливо небезпечних наркотичних засобів чи психотропних речовин у великих розмірах, – карається ...

4. Контрабанда особливо небезпечних наркотичних засобів чи психотропних речовин в особливо великих розмірах, – карається...

5. Створення організованої групи для вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, отруйних чи сильнодіючих речовин, керівництво такою групою або участь у ній, – карається...

6. Звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених частинами першою, другою, третьою, четвертою статті 305, статтями 307, 309, 311, 310, 321 КК України, особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, отруйні чи сильнодіючі речовини і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом.

7. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною п'ятою цієї статті, крім організатора і керівника організованої групи, особа, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про таку групу, сприяла припиненню її діяльності або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи.

Примітка. Поняття великий та особливо великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або фальсифікованих лікарських засобів, а також Перелік особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин, що застосовується в цьому розділі, визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеев Ю.И. Основные тенденции современного терроризма. Современный терроризм: состояние и перспективы / Ю.И. Авдеев; под ред. Е.И. Степанова. – М., 2000. – С. 137–175.
2. Александров Ю.В. Кримінологія: курс лекцій / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
3. Аналіз розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами або злочинними організаціями (за даними судової статистики) // Відомості Верховного Суду України. – 2004. – № 8 (48). – С. 29–32.
4. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 6 (142). – С. 28–42.
5. Аналіз роботи суддів загальної юрисдикції в 2004 р. (за даними судової статистики) // Відомості Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 23–34.
6. Андреев М. Боротися потрібно не з наркоманами, а з наркозлочинністю / М. Андреев // Іменем закону. – 2006. – № 2. – С. 4–5.
7. Андрущенко І.Г. Проблеми виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються в офшорних зонах / І.Г. Андрущенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (Теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 92–98.
8. Анисимов Л.Н. Наркотики: правовой режим. Международ.-правовые и внутригос. проблемы регулирования производства, применения и распространения наркот. и психотропных веществ / Л.Н. Анисимов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 144 с.
9. Антонов К. Перебудова правоохоронної діяльності митних органів України в контексті Європейських стандартів: оперативно-розшукові аспекти / К. Антонов, В. Варав, В. Ченцов // Право України. – 2008. – № 7. – С. 141–146.
10. Апеляційної суд м. Києва. – Справа №1-4 / 2007 р.

11. Аркуша Л.І. Риси та ознаки організованої злочинної діяльності за наявності корумпованих зв'язків / Л.І. Аркуша // Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. «Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення». Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / Керівники авторського колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.
12. Архів Рава-Руської митниці у Львівській області. – 2002 р.
13. Архів Рава-Руської митниці у Львівській області. – 2003 р.
14. Архів Виноградівського районного суду Закарпатської області. – Справа №1-16 / 2007 р.
15. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-267 / 2003 р.
16. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-69 / 2004 р.
17. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-50 / 2005 р.
18. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-71 / 2005 р.
19. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-30 / 2006 р.
20. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-38 / 2006 р.
21. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 1-40 / 2006 р.
22. Архів Жовківського районного суду Львівської області. – Справа № 11а-522 / 2007 р.
23. Архів Мостиського районного суду Львівської області. – Справа № 1-62 / 2006 р.
24. Архів Мостиського районного суду Львівської області. – Справа № 1-10 / 2007 р.
25. Аршеневский Ю. Признак белой смерти / Ю. Аршеневский // Преступление и наказание. – 1996. – июль.

26. Багрій-Шахматов Л.В. Історія митної справи в Україні / Л.В. Багрій-Шахматов, В.М. Бойко, Г.В. Попов. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2002. – 52 с.

27. Баранов С.О. Взаємодія правоохоронних органів на державному кордоні по попередженню порушень митних правил та контрабанди / С.О. Баранов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С.75–79.

28. Баранов С.О. Чи потрібна оперативно-розшукова діяльність митним органам? / С.О. Баранов // Митна справа. – 2001. – № 5. – С. 67–69.

29. Басай В.Д. Проблеми підготовки позалабораторних собак-детекторів для пошуку і виявлення наркотиків / В.Д. Басай, О.К. Сергієчко // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

30. Баулін Ю.В. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. – Х.: Право, 2005. – 256 с.

31. Безкоровайная И.В. Соотношение специальных экономической и таможенной зон / И.В. Безкоровайная // Митна справа. – 2004. – № 4 (34). – С.75–78.

32. Бичко З.М. Релігія і проблема наркоманії / З.М. Бичко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, ДДУВС, 3–4 листопада 2006 р.). – Дн.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 472 с.

33. Білецька Л. Особливості обвинувального висновку у кримінальних справах про контрабанду / Л. Білецька // Вісник прокуратури. – 2001. – № 6 (12). – С. 50–57.

34. Бова А.А. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практич. посібник / А.А. Бова, В.І. Женунгій, А.П. Закалок; за заг. ред. А.П. Закалока. – К., 2006. – 296 с.

35. Борьба с преступностью в Украинской ССР. – К., 1966. – Т. 1. – 437 с.

36. Брайнин Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнин. – К.: Вид-во Київського університету, 1964. – 188 с.

37. Бульба В. Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні / В. Бульба // Підприємництво. Господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 121–123.

38. Буркова Е.А. Проблеми взаимодействия коррупции и наркобизнеса / Е.А. Буркова // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия: сб. научных трудов; под ред. проф. Н.А. Лопашенко. – Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005. – С. 367–368.

39. В Крыму задержаны подозреваемые в контрабанде наркотиков милиционеры. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sanaris.com.ua/narcostop/v_krymu_zaderzhany_p_2964.html.

40. В тайнике, оборудованном в автомобильной цистерне, направлявшейся в Венгрию, контрабандисты спрятали партию сигарет на четверть миллиона евро // Факты и комментарии. – 2005. – 21 октября.

41. Василевич В. Конвенційний механізм протидії транснаціональному незаконному обігу наркотиків / В. Василевич, Е. Расюк // Підприємництво. Господарство і право. – 2004. – № 11. – С. 148–152.

42. Василина М.М. Соціально-психологічний портрет особи контрабандиста / М.М. Василина // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією: матеріали наук.-практ. конф. (4–5 квітня 2000 р., м. Київ). – К.: РВВ МВС України, 2001. – 149 с.

43. Вивчаємо митне законодавство. Тематичні завдання. Тести: посібник / за заг. ред. О.Б. Єгорова. – Одеса: ЗАТ «ПЛАСКЕ», 2004. – 272 с.

44. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24 (11.06.91). – Ст. 277.

45. Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 16. – Ст. 203.
46. Вінс О. Кримінологічне поняття наркобізнесу / О. Вінс, М. Хрушпа // Право України. – 1993. – № 4. – С. 25–27.
47. Владимиров В.А. Государственные преступления: учеб. пособие по советскому уголовному праву / В.А. Владимиров; под ред. М.И. Якубовича и В.А. Владимирова. – М.: Высш. школа, 1961. – 228 с.
48. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К., 2002. – 636 с.
49. Гадойбоев С.А. Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения контрабанды наркотиков: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С.А. Гадойбоев. – К., 2002. – 21 с.
50. Гарницкий С.П. Наркомания: уголовно-правовые и медицинские проблемы / С.П. Гарницкий, С.П. Дидковская, Е.В. Фесенко. – К.: Высшая шк., Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1989. – 156 с.
51. Гвоздецький В.Д. Контрабанда як складова структури організованої злочинності / В.Д. Гвоздецький // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.
52. Головка О.М. Керівники митних установ Слобожанщини: 1660-1870-1992-2000 / О.М. Головка, П.В. Пашко, О.Н. Ярмиш (ред. рада) // Держ. мит. служба України. Східна регіон. митниця. – Х.: Каравела. 2000. – 206 с.
53. Голосніченко Д. Джерела криминологічної інформації про стан злочинності в Україні / Д. Голосніченко, О. Джужа, А. Кирилюк // Право України. – 2003. – № 12. – С. 65–70.
54. Гранаты с героином // Московский комсомолец. – 2001. – 1–8 марта.
55. Гриненко І.М. Наркобізнес та національна безпека / І.М. Гриненко – К.: Сфера, 2002. – 211 с.

56. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

57. Грищук В.К. Современные проблемы совершенствования Уголовного кодекса Украины / В.К. Грищук // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. науково-практич. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1 – 312 с.

58. Грохольський В.Л. Деякі аспекти протидії наркобізнесу на сучасному етапі в Україні / В.Л. Грохольський // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукр. науково-практич. конф. (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

59. Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки Дальневосточного государственного университета. – Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т, 1968. – Вып. 21. – Ч. 1. – 186 с.

60. Додін Є. Місце норм про адміністративну відповідальність при порушенні митних правил у системі законодавства України / Є. Додін // Право України. – 2006. – № 8. – С. 110–115.

61. Доклад ООН о международной стратегии борьбы с наркотиками 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://usinfo.state.gov/russian/Archive/2005/Mar/28-678729.html>

62. Дорофеева Л. Організація розслідування злочинів у митних органах / Л. Дорофеева // Вісник прокуратури. – 2003. – № 11 (29). – С. 80–83.

63. Дудчак В.І. Митна справа: навч. посібник / В.І. Дудчак, О.В. Мартинюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 310 с.

64. Дульський О.О. Боротьба з контрабандою: роль і місце спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України / О.О. Дульський // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

65. Дульський О. Про причини незадовільної боротьби з корупцією / О. Дульський, О. Макеєва // Вісник прокуратури. – 2007. – № 10 (76). – Жовтень. – С. 41–50.

66. Дурдинець В.В. Доповідь на Третій Міжнародній науково-практичній конференції з проблем боротьби з контрабандою / В.В. Дурдинець // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

67. Дьяков С.В. Ответственность за государственные преступления / С.В. Дьяков, А.А. Игнатьев, М.П. Карпушин. – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.

68. Жордания И.Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления / И.Ш. Жордания. – Тбилиси, 1977. – 233 с.

69. Захаров В.П. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: навч.-практич. посібник / В.П. Захаров, В.І. Руденко. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – 372 с.

70. Злочинність в Україні: стат. збірник / Державний комітет статистики України; відповідальний за випуск І.В. Калачова. – 137 с.

71. Інформаційно-аналітичні матеріали про стан протидії наркоманії і наркобізнесу в Україні у 2005–2011 рр. МВС України 2011.

72. Итальянский Уголовный кодекс 1930 г. / пер. М.М. Исаева. – М.: Юриздат НКЮ СССР, 1941. – 175 с.

73. Калиновский В.Б. Проблемы незаконного оборота наркотических веществ и противодействия его развитию / В.Б. Калиновский // Право і безпека. – 2003. – № 2'1. – С. 84–86.

74. Калугін В.Ю. Діяльність правоохоронних органів по припиненню контрабанди наркотичних засобів на водному кордоні / В.Ю. Калугін // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

75. Кальман О. Деякі проблеми правового забезпечення протидії та запобігання корупції в Україні / О. Каль-

ман // Вісник академії прокуратури України. – 2007. – № 4. – С. 7–13.

76. Качев Н.В. Криминологическое исследование контрабанды / Н.В. Качев // Социалистическая законность. – 1990. – № 1. – С. 58–59.

77. Кваша О.О. Організатор злочину. Кримінально-правове та криминологічне дослідження: монографія / О.О. Кваша. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. – 216 с.

78. Кириць Б.О. Обмеження по військовій службі як вид покарання за кримінальним законодавством зарубіжних держав / Б.О. Кириць // Вісник Львівського університету. Серія Юридична. – 2004. – Випуск 40. – С. 325–333.

79. Кисловский Ю.Г. Контрабанда: история и современность / Ю.Г. Кисловский. – М.: ИПО «АВТОР», 1996. – 432 с.

80. Кіцул А.П. Сучасні тенденції розвитку наркобізнесу в Україні та методи боротьби з ним / А.П. Кіцул // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукр. науково-практич. конф. (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

81. Кодекс України про адміністративні правопорушення з постатейними матеріалами станом на 1 січня 2001 р. / відп. ред. Є.Ф. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 1088 с.

82. Козаченко О. Кількісні і якісні параметри предмета наркотизму / О. Козаченко // Підприємництво, Господарство і право. – 2001. – № 5. – С. 91–93.

83. Козаченко А.В. Предмет наркотизма: учеб. пособие / А.В. Козаченко, Н.А. Мирошниченко; Одес. гос. юрид. акад. – Николаев: Тетра, 1999. – 58 с.

84. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. А.В. Наумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 864 с.

85. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М., 1980. – 248 с.

86. Кормич Л.І. Формування митної політики як умова ефективної боротьби з контрабандою / Л.І. Кормич // Бо-

ротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. / керівники авт. колективу А.І. Комаров, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

87. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія / О.М. Костенко. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.

88. Костенко О.М. Роль доктрини в кримінальному праві / О.М. Костенко // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжвузівської наукової студентської конф. (30 січня – 2 лютого 2000 р., Косів). – 2000. – Випуск 1. – 356 с.

89. Костенко А.Н. Роль доктрини в примененні уголовного закона / А.Н. Костенко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1 – 312 с.

90. Костенко О.М. Організована злочинність: Юридична дефініція та модель протидії / О.М. Костенко // Проблеми боротьби з корупцією і організованою злочинністю. – К., 1998. – Т. 7. – С. 72–74.

91. Костенко А.Н. Принцип отражения в криминологии / А.Н. Костенко – К.: Наукова думка, 1986. – 128 с.

92. Костенко О. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити / О. Костенко, А. Ландіна-Виговська. – 2008. – № 4. – С.101–105.

93. Косюта М. Щодо проблеми створення дієвої системи запобігання корупції в Україні / М. Косюта // Вісник національної академії прокуратури України. – № 2. – 2008. – С. 44–48.

94. Кравченко О.О. Деякі міркування з приводу законопроекту про відповідальність за контрабанду та порушення митних правил / О.О. Кравченко // Право України. – 2000. – № 5. – С. 62–66.

95. Кравченко О.О. Контрабанда наркотичних засобів: актуальні питання відповідальності / О.О. Кравченко // Бо-

ротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

96. Кравченко О.О. Кримінально-правові норми про контрабанду потребують реконструкції / О.О. Кравченко // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – 1 (23). – С. 50–55.

97. Кравченко О.О. Про необхідність роз'яснення нових положень законодавства про відповідальність за контрабанду та порушення митних правил / О.О. Кравченко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 7 (47) – С. 41–44.

98. Кравченко О.О. Застосування законодавства про контрабанду та порушення митних правил / О.О. Кравченко, О.С. Федченко // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 8 (60). – С. 24–27.

99. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х.: Юрінком Інтер–Право, 2002. – 416 с.

100. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антіпов, М.В. Володько та ін.]. – вид. 3-тє, переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.

101. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / [М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер. – Х.: Право, 2003. – 496 с.

102. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Видання третє. – Х.: ТОВ «Одісей», 2006. – 1152 с.

103. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Гос. изд-во юр. лит-ры, 1960. – 244 с.

104. Кузьменко В.П. Боротьба з контрабандою – теорія і практика / В.П. Кузьменко // Боротьба з контрабандою:

проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

105. Кунев Ю.Д. Правозастосовча діяльність у забезпеченні управління в митній службі України / Ю.Д. Кунев // Митна справа. – 2006. – № 2(44). – С. 33–38.

106. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

107. Курс кримінології: Особлива частина: підручник: у 2 кн. / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

108. Курс советского уголовного права: в 6 т. / ред. коллегия: А.А. Пионтковский и др. – М.: Наука, 1970. – Т. 4 – 432 с.

109. Курс советского уголовного права: в 6 т. / ред. коллегия: А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – 658 с.

110. Курс советского уголовного права: в 5 т. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1981. – Т. 5. – 654 с.

111. Курс советского уголовного права. Часть общая. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. – Т. 1. – 646 с.

112. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно- процессуальные аспекты / В.Н. Курченко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 427 с.

113. Ларичев В.Д. Совершенствование законодательства о борьбе с «отмыванием» денег, полученных преступным путем / В.Д. Ларичев // Государство и право. – 1992. – № 11. – С. 99–107.

114. Легецький М.П. Підвищення ефективності профілактики наркоманії серед неповнолітніх / М.П. Легецький // Вісник прокуратури. – 2003. – № 11. – С. 96–102.

115. Лемешко О.М. Кримінальна відповідальність за легалізацію наркодоходів / О.М. Лемешко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні

розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / гол. ред. А.І. Комарова. – К., 2003–2004. – Т. 29. – 725 с.

116. Литвак О. Протидія організованої злочинності / О. Литвак // *Право України*. – 2004. – № 4. – С. 103–107.

117. Литвин О. Загальна характеристика стану злочинності / О. Литвин // *Юридичний журнал*. – 2009. – № 6 (84). – С. 49–63.

118. Лихова С. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод людини як об'єкт кримінально-правової охорони / С. Лихова // *Юридичний вісник України*. – 2000. – № 25. – С. 20–22.

119. Ліщишин П. Актуальність боротьби з контрабандою на сучасному етапі / П. Ліщишин // *Вісник прокуратури*. – 2003. – № 2 (20). – С. 86–89.

120. Лобер О.О. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / О.О. Лобер // *Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун*. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

121. Лобода Г.Г. Кримінальна відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів / Г.Г. Лобода // *Держава і право: зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки*. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України; Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. – 438 с.

122. Лобода Г.Г. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Г.Г. Лобода // *Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукр. науково-практич. конф. (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.)*. – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

123. Лодыженский К. История русского таможенного тарифа / К. Лодыженский. – СПб., 1886. – 125 с.

124. Лунеев В.В. Терроризм и организованная преступность: национальные и транснациональные аспекты /

В.В. Лунеев // Организованная преступность, терроризм и коррупция. – 2003. – № 2. – С. 27–32.

125. Ляпунов Ю.И. Советское уголовное право. Часть общая. Советский уголовный закон. Понятие преступления по советскому уголовному праву: учеб.-практ. пособие для спец. сред. учеб. заведений М-ва охраны обществ. порядка СССР / Ю.И. Ляпунов; отв. ред. В.Ф. Кириченко. – М., 1968. – 27 с.

126. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб: Изд-во Юридического института, 2004. – 301 с.

127. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: монографія / О.К. Марін. – К.: Атіка, 2003. – 224 с.

128. Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан / І. Марків // Право України. – 2004. – № 6. – С. 54–56.

129. Матковський О. Реформа цивільного законодавства в світлі проблем кримінального права / О. Матковський, В. Смітєнко // Право України. – 1998. – № 4. – С. 42–43.

130. Медведько О. Виступ на нараді при Президентові України з розгляду питання про стан протидії корупції в Україні 15 квітня 2008 року / О. Медведько // Вісник прокуратури. – 2008. – № 4 (82). – С. 3–6.

131. Мінченко С. Кримінологічна характеристика наркоманії в Україні / С. Мінченко, Г. Піщенко // Право України. – 2005. – № 9. – С. 63–66.

132. Мирошниченко Н.А. Контрабанда наркотичних засобів та її розмежування з іншими різновидами злочинів / Н.А. Мирошниченко // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

133. Мирошниченко Н.А. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.А. Мирошниченко. – Х., 1984. – 16 с.

134. Михайленко О. Про подолання корупції в Україні / О. Михайленко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 10 (76). – С. 57–62.

135. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика – К.: Логос, 1998. – 324 с.

136. Музика А. Загальна характеристика об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних з наркоманією / А. Музика // Право України. – 1997. – № 5. – С. 67–73.

137. Музика А.А. Квалифікація органами внутрішніх дел преступлений, совершаемых на почве наркомании: учеб. пособие / А.А. Музыка. – К.: НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. – 88 с.

138. Музика А.А. Кримінально-правова боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів в Україні / А.А. Музика // Правові проблеми боротьби зі злочинністю: збірник праць. Книга перша. – Х., 2002. – 218 с.

139. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.А. Музыка. – К., 1998. – 44 с.

140. Музика А. Об'єкт злочинів, пов'язаних з наркоманією / А. Музика // Право України. – 1997. – № 12. – С. 90–95.

141. Музика А.А. Удосконалення кримінального законодавства в галузі боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів / А.А. Музыка // Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 11. – К.: Вид Дім «Юридична книга», 2000. – 628 с.

142. Музика А.А. Застосування судами законодавства про відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів / А.А. Музыка, Є.Ф. Стрекалов // Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1997). – К.: Юрінком, 1998. – 288 с.

143. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій / В.О. Навроцький. – К.: ТВО «Знання», КОО, 2000. – 771 с.

144. Наден О.В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О.В. Наден. – Х.: Право, 2003. – 224 с.

145. Наркокурьер из Африки ввозил в Украину героин в «карманах», вырезанных в ... собственном теле // Факты и комментарии. – 1998. – 24 октября.

146. Наркокурьер героин не довез // Сегодня. – 2000. – 15 апреля.

147. Наркокурьеры маскируют кокаин под стельки для обуви и пальмовое масло // Факты и комментарии. – 1999. – 22 июля.

148. Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты: справочник / авт.-сост. И.Н. Кузнецов, С.К. Купрейчик. – Мн.: Новое издание, 2001. – 400 с.

149. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид. переробл. та доповн. / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.

150. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. – К.: ФОРУМ, 2001 – 943 с.

151. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.

152. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекцій / А.В. Наумов – 2-е изд. – М.: БЕК, 1999. – 572 с.

153. Невмержицький Є. Морально-етичні проблеми антикорупційної діяльності правоохоронних органів / Є. Невмержицький // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11 (89). – Листопад. – С. 77–83.

154. Негоденко В.К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність / В.К. Негоденко – К.: Наукова думка, 1971. – 72 с.

155. Нерсесян А.С. Проблема визначення об'єкта у злочинах проти прав інтелектуальної власності / А.С. Нерсесян // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 151–156.

156. Никифоров Б.С. Об'єкт преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров – М.: Госюриздат, 1960. – 229 с.

157. Никифорчин І.О. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.О. Никифорчин. – Х., 1994. – 22 с.

158. Никифорчук Д.Й. Протидія незаконному обігу наркотиків: історія, практика, законодавство: навч. посібник / [Д.Й. Никифорчук, О.М. Стрільців, М.С. Хрущ та ін.]; за ред. О.М. Джужу. – 2006. – 240с.

159. Новий Тлумачний словник української мови: у 3 т. (200 000 слів). – К.: Вид-во «АКОНІТ», 2008. – Т. 2. – 928 с.

160. Омельчук О.М. Контрабанда за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.М. Омельчук. – К., 2002. – 20 с.

161. Омельчук О.М. Об'єктивна сторона контрабанди / О.М. Омельчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Вип. 36. – 537 с.

162. Основи митної справи: навч. посібник / за ред. П.В. Пашка. – 2-ге вид. – К.: Т-во «Знання» КОО, 2002. – 318 с.

163. Осокин Е. Внутренние таможенные пошлины в России / Е. Осокин – Казань, 1950. – 125 с.

164. Павлов А. Деякі аспекти зростання контрабанди і заходи митних органів у боротьбі з нею / А. Павлов // Право України. – 2000. – № 7. – С. 60– 64.

165. Павлов В.Г. Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.

166. Пазенко Д. Організаційно-правові заходи протидії і профілактики наркоманії / Д. Пазенко // Юридична Україна. – 2006. – № 10. – С. 80–84.

167. Пакетики с 210 граммами героина одесские милиционеры сняли с ... детородных органов наркокурьеров // Факты и комментарии. – 2000. – 9 июня.

168. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов – Х.: Вища шк., изд-во при Харьк. ун-те, 1982. – 162 с.

169. Партию кокаина на миллион долларов изъяли сотрудники СБУ в Бориспольском аэропорту // Факты и комментарии. – 2005. – 1 декабря.

170. Петков В.П. Міжнародний престиж України, корупція, наркобізнес, організована злочинність / В.П. Петков // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 квітня 2000 р.). – К.: РВВ МВС України, 2001. – 149 с.

171. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961 – 667 с.

172. Піщенко Г. Соціокультурні та геополітичні чинники поширення наркоманії та ВІЛ/Сніду в Україні / Г. Піщенко, О. Тущенко // Право України. – 2005. – № 2. – С. 73–77.

173. Поляков Є.В. Особливості протидії правоохоронних органів незаконному пересуванню наркотиків через державний кордон / Є.В. Поляков, С.А. Сапега // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (Одеса, 17–18 жовтня 2002 р.). – Одеса: НДРВВ ОЮІ КУВС, 2002. – 246 с.

174. Пономаренко Ю.Г. Характеристика предмета злочинного посягання в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Ю.Г. Пономаренко // Право і безпека. – 2002'4. – С. 132–133.

175. По оценкам Интерпола (См.: Interpol, 4th international Heroin Conference, Yangon, Myanmar, 23rd-26th February 1999).

176. Потяев А. Контрабанда и борьба с ней / А. Потяев – М.: РИО НКВД, 1925. – 184 с.

177. Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів або прекурсорів // Вісник Верховного Суду України – 2008 – №10 (98). – С. 17–28.

178. Предборський В. Координація та взаємодія суб'єктів процесу дегінізації економіки / В. Предборський // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 8. – С.74–77.

179. Предупреждение, выявление и распространение преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, совершенных на территориях нескольких государств-участников СНГ: учебно-методич. пособие // В.А. Верещагин, М.Ю. Воронин, Г.Н. Драган и др. – М.: ВНИИ МВД России, 2005. – 157 с.

180. Приймаченко Д.В. Правоохоронна діяльність митних органів України: ознаки й поняття / Д.В. Приймаченко // Митна справа. – 2004. – № 6. – С.14 – 18.

181. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 148

182. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи проти дії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 64.

183. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 511.

184. Про затвердження переліку пунктів пропуску через митний кордон України, через які дозволяється переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 року № 1950 // Законодавство України про обіг наркотиків. Збірник нормативно-правових актів (станом на 1 січня 2005 року) /

[Джу́жа О.М., Ко́ндратьєв Я.Ю., Матві́йчик В.В., Никифо́рчук Д.Й., Стрі́льців О.М.]. – К.: КНТ, 2005. – 428 с.

185. Про затвердження порядку видачі сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення з України наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.97 р. № 146 // Законодавство України про обіг наркотиків. Збірник нормативно-правових актів (станом на 1 січня 2005 року) / [Джу́жа О.М., Ко́ндратьєв Я.Ю., Матві́йчик В.В., Никифо́рчук Д.Й., Стрі́льців О.М.]. – К.: КНТ, 2005. – 428 с.

186. Про затвердження Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 року № 877 // Законодавство України про обіг наркотиків. Збірник нормативно-правових актів (станом на 1 січня 2005 року) / [Джу́жа О.М., Ко́ндратьєв Я.Ю., Матві́йчик В.В., Никифо́рчук Д.Й., Стрі́льців О.М.]. – К.: КНТ, 2005. – 428 с.

187. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 (07.03.95). – Ст. 62.

188. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

189. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій: Указ Президента України від 20 жовтня 2005 року № 1497/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3781-12>

190. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 (07.03.95). – Ст. 60.

191. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України

від 15 лютого 1995 року в редакції від 8 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 36. – Ст. 11, 12.

192. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15 лютого 1995 року в редакції від 22 грудня 2006 р. // Офіційний Вісник України. – 2007. – № 2. – Ст. 65.

193. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

194. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 № 4 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – 463 с.

195. Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 лютого 1999 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 2. – С. 2–5.

196. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 р. № 8 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – 463 с.

197. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: учеб. пособие / под ред. А.Н. Сергеева. – М.: УБНОН МВД России, Московская академия МВД России, Изд-во «ЩИТ-М», 2001. – 580 с.

198. Прохорова М.Л. Наркотики: уголовно-правовое и криминологическое исследование / М.Л. Прохорова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 287 с.

199. Процюк О.В. Контрабанда: походження поняття та історичний розвиток законодавства / О.В. Процюк // Наше право. – 2004. – № 1. – С. 35–44.

200. Процюк О.В. Службова особа як суб'єкт контрабанди / О.В. Процюк // Наше право. – 2004. – № 2. – С. 93–97.

201. Пшеничний В. Соціально-правове явище наркотизму як складова проблема реалізації права на охорону здоров'я / В. Пшеничний // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 90–94.

202. Пшонка В. Боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів / В. Пшонка // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 9 (39). – С. 3–7.

203. Пшонка В. Міжнародна взаємодія щодо протидії корупції / В. Пшонка – Вісник прокуратури. – 2008. – № 10 (88). – С. 5–9.

204. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: Профобразование, 2001. – 133 с.

205. Рогатых Л.Ф. Борьба с контрабандой наркотических средств, психотропных и сильнодействующих веществ: учебно-методич. пособие для оперативного состава и отделов дознания таможенных органов / Л.Ф. Рогатых, Э.Г. Стрельченко, С.Б. Топоров; под общ. ред. А.В. Савельева, А.А. Майорова. – СПб.: Питер, 2004. – 240 с.

206. Россияне ввозят в Украину опий, новости за 08.09.2006 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.customs.com.ua/php/archiv_news/arch_by_date.php?day=23&month=10&year=2006#9288

207. Сборник материалов ООН по борьбе с незаконным оборотом наркотиков / сост. А.П. Удод, Т.А. Галущенко, Е.А. Чистякова. – К.: РИО МВД Украины, 1998. – 516 с.

208. СБУ передала до суду матеріали кримінальної справи щодо організаторів підпільної нарколабораторії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=84312&cat_id=39574

209. Сборник законов СССР, 1929. – № 1. – Ст. 2.

210. Сборник законов СССР 1938–1975: в 4 т. – М., 1975. – Т. 3. – 431 с.

211. Селіванов М.П. Антинаркотичне законодавство України. Теорія. Історія. Коментар / М.П. Селіванов, М.С. Хрушпа. – К.: Юрінком, 1997. – 352 с.

212. Сіленко В.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Сіленко. – К., 2009. – 20 с.

213. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1985. – 606 с.

214. Смитиенко В.Н. Здоровье населения как объект уголовно-правовой защиты / В.Н. Смитиенко // Проблемы советского государства и права. – Вып. 3. – Иркутск. 1972. – С. 21–27.

215. Смитиенко В.Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.Н. Смитиенко. – К.: Вища школа, голов. изд-во, 1989. – 243 с.

216. СНІД іде за нами вслід // Голос України. – 1993. – 2 липня.

217. СНІД: мобілізація зусиль – вимога часу // Урядовий кур'єр. – 2001. – 13 січня.

218. Советское уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов по спец. «Правоведение» / [Васильев Н.В., Гельфер М.А., Гришаев П.И. и др.]; под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомислова. – М.: Юрид лит., 1988. – 606 с.

219. Сорока С.О. Питання визначення предмета злочину, передбаченого ст. 305 КК України / С.О. Сорока // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. – 2006. – Випуск XVI. – С. 187–196.

220. Сорока С.О. Проблеми кваліфікації контрабанди за КК України / С.О. Сорока // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – 816 с.

221. Сорока С.О. Суб'єкт контрабанди наркотичних засобів психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів / С.О. Сорока // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць. – Львів, 2006. – Вип. 2. – 340 с.

222. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6 (82). – С. 30–44.

223. Сташис В.В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України / В.В. Сташис // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 жовтня 2001 р.) / редкол. В.В. Сташис та ін. – К. –Х., 2002. – 231 с.

224. Стеценко С.Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії: монографія / С.Г. Стеценко, О.В. Ткаченко. – К.: Алерта, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. – 168 с.

225. Стрельцов Е.Л. Проблемы уголовной ответственности за преступления в сфере предпринимательства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Е.Л. Стрельцов. – Х., 1992 – 43 с.

226. СУ РСФСР, 1918. – № 14. – Ст. 197.

227. Сучков Ю.И. Контрабанда и ответственность / Ю.И. Сучков. –Калининград: Кн. изд-во, 1975. – 40 с.

228. Сучков Ю.И. Ответственность за контрабанду по Уголовному кодексу Российской Федерации 1996 г. / Ю.И. Сучков // Юридическая практика: Информационный бюллетень Центра права специального юридического факультета СПб.ГУ. – 1996. –№ 4 (7). – С. 71–75.

229. Таможенники нашли бесхозные наркотики [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.customs.com.ua/php/archiv_news/arch_by_date.php?day=23&month=10&year=2006#9288

230. Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацкий. – Х.: Выща школа, 1988 – 197 с.

231. Тимофеев Л.М. Наркобизнес: начальная теория экономической отрасли: позитивный поход / Л.М. Тимофеев. – 3-е изд., доп. – М.: РГГУ, 2003. – 132 с.

232. Тимошенко В. Взаємодія і механізм зрощування наркобізнесу й тероризму / В. Тимошенко // Право України. – 2006. – № 9. – С. 75–80.

233. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія / В.А. Тимошенко. – К.: Вид-во НА СБ України, 2006. – 440 с.

234. Тимошенко В. Кримінологічна характеристика наркобізнесу – її сутність та призначення / В. Тимошенко // Право України. – 2006. – № 7. – С. 89–93.

235. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей / за ред. В.С. Калачника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х.: Прапор, 2004. – 992 с.

236. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 362 с.

237. Туркевич І. Нетрадиційне дослідження проблеми протидії злочинності / І. Туркевич // Право України. – 2005. – № 1. – С.134–135.

238. Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой / Б.М. Угаров. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 216 с.

239. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. статья Ю.В. Голина, пер. с норвежского А.В. Жмєни. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 375 с.

240. Уголовное право УССР. Часть Общая: учебник / [Александров Ю.В., Якупов А.Ш., Бажанов М.И. и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К.: Вища школа, 1984. – 383 с.

241. Уголовное право УССР. Особенная часть: учебник / под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Выща шк.; головное изд-во, 1989. – 503 с.

242. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.

243. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / ред. И.М. Рагимова; пер. Б.Е. Аббасова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.

244. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 510 с.

245. Уголовный кодекс Грузии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.

246. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С.С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.
247. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. А.П. Стуканова, П.Ю. Константинова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 352 с.
248. Уголовный кодекс Латвийской Республики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
249. Уголовный кодекс Литовской Республики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
250. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.
251. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
252. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. И.И. Рогова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
253. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
254. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С.В. Максимов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
255. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисл. А.В.Федорова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 410 с.
256. Уголовный кодекс УССР. – Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 108 с.
257. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крылова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
258. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. Д.А. Шестаков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
259. Уголовный кодекс Эстонской Республики / науч. ред. В.В. Запелова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 262 с.

260. Уже после таможенной проверки убоповцы обнаружили в вещах венгра, въехавшего в Украину, курицу, «фаршированную»... наркотиками // Факты и комментарии. – 2005. – 4 октября.

261. Украинские таможенники задержали партию наркотиков, новости за 28.08.2006 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.customs.com.ua/php/archiv_news/arch_by_date.php?day=23&month=10&year=2006#9288

262. Устав Таможенный. – СПб., 1911. – 1376 с.

263. Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко – Х.: Выща школа, изд-во при ХГУ, 1989. – 104 с.

264. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика / В.В. Устинов. – М., 2002. – 560 с.

265. Ухаль А.М. Наркоманія: суть і боротьба з нею: навчально-довідковий посібник / А.М. Ухаль, А.П. Шеремет. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – 336 с.

266. Ущাপовський В. Боротьба з організованою злочинністю: напрями, проблеми та потреби нормативного визначення / В. Ущাপовський // Право України. – 2003. – № 10. – С. 118–120.

267. Федоров Г.В. Криминалистическое обеспечение противодействию наркобизнесу: монография / Г.В. Федоров, Ю.М. Юбко; под ред. Г.В. Федорова. – Мн.: Тесей, 2006. – 244 с.

268. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004. – 280 с.

269. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Є.В. Фесенко. – К.: Істина, 2001. – 192 с.

270. Фесенко Є. Цінності – як об'єкт злочину / Є. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75–78.

271. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

272. Хряпінський П. Перспективи розвитку заохочувальних норм особливої частини кримінального законодавства / П. Хряпінський // Право України. – 2007. – № 12. – С. 110–115.

273. Шаповалова В.А. Научно-методическое изучение криминологической характеристики борьбы с наркоманией в США с целью использования опыта для ее профилактики в Украине континентальной Европы: сравнительный анализ проблемы гармонизации / В.А. Шаповалова, В.В. Шаповалова // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы: сборник научно-практич. материалов. – Х.: Право, 1998. – 296 с.

274. Шатило В.В. Необходимо ли таможенным органам Украины осуществление оперативно-розыскных мероприятий? / В.В. Шатило // Митна справа. – 2006. – №1 (43). – С. 82–86.

275. Шевчук В.М. Обстановка вчинення контрабанди як структурний елемент криміналістичної характеристики / В.М. Шевчук // Митна справа. – 2002. – № 5. – С. 20–26.

276. Шевчук В.М. Особливості виявлення митних злочинів: криміналістичний аспект / В.М. Шевчук // Митна справа. – 2006. – № 2 (44). – С. 23–31.

277. Шевчук В.М. Формирование и использование тактической операции «Контролируемая поставка» при расследовании контрабанды наркотиков / В.М. Шевчук // Митна справа. – 2003. – № 4. – С. 14–26.

278. Шестнадцать килограммов экстракта опия пыта-
лся провезти в Украину из Венгрии житель Закарпатья // Факты и комментарии. – 2005. – 15 июля.

279. Штанько Д.О. До питання легалізації вживання наркотиків на території України / Д.О. Штанько // Право і Безпека. – 2002. – № 4. – С. 163–165.

280. Щербань В.А. Організація боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / В.А. Щербань // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників / керівники авт. колективу А.І. Комарова, О.О. Крикун. – К., 1998. – Т. 10. – 647 с.

281. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр.енцикл, 2001. – Т. 3. – 792 с.

282. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – Т. 6. – 768 с.

283. Ягодинський В. Щодо правоохоронної діяльності митних органів / В. Ягодинський // Право України. – 2002. – № 10. – С. 58–62.

284. 90 миллионов долларов сгорели в печи ужгородского завода // Факты и комментарии. – 1999. – 12 июня.

285. National Institute on Drug Abuse «Monitoring the Future Study» 1975-1992 (High School Seniors). Washington, DC: US Government Printing Office, US Department of Health and Human Services, National Institutes of Health publ. – 1993. – № 93.

286. US INCS Report. – 1999. – P. 5.

287. World Drug Report. United Nations International Drug Control Programme // Oxford University Press, 1997. – 332 p.

ДОДАТОК

АНКЕТА

Це анкетування проводиться в межах дослідження теми «Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії». Воно спрямоване на з'ясування позиції практики та громадськості з кола питань, які стосуються їх погляду щодо підвищення ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів в Україні.

Анкетування анонімне, використовуватимуться лише узагальнені показники.

Відомості про учасника анкетування

Вік _____; Відомство, в якому Ви працюєте _____; Стаж роботи _____

1. Чи можливо, на Ваш погляд, ефективно протидіяти контрабанді наркотичних засобів, використовуючи лише внутрідержавні заходи протидії?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вкажіть причину) _____

2. На Вашу думку, розширення міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з правоохоронними органами інших держав може позитивно вплинути на ефективність протидії контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вкажіть причину) _____

3. На Ваш погляд, узгодження і спрощення процедур з метою розширення міжнародного співробітництва сприя-

тиме підвищенню ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів на міжнародному рівні?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

4. На Вашу думку, що перешкоджає повноцінному здійсненню взаємодії з правоохоронними органами інших держав у питаннях протидії контрабанді наркотичних засобів?

а) необізнаність з формами взаємодії;

б) недосконалість нормативного регулювання взаємодії;

в) відсутність у працівників митних органів права здійснення оперативно-розшукової діяльності;

г) важко відповісти;

д) інший варіант

(вказіть причину)_____

5. Чи вважаєте Ви достатнім рівень матеріально-технічного забезпечення митних і правоохоронних органів, що здійснюють протидію контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

6. На Вашу думку, забезпечення належного життєвого рівня та соціального захисту працівників митних і правоохоронних органів, який би виключав потребу в пошуках додаткового заробітку може сприяти покращенню стану протидії контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

7. На Вашу думку, чи достатній рівень інформаційного забезпечення підрозділів, які здійснюють протидію контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

8. Чи доцільно на законодавчому рівні закріпити положення про надання працівникам митних органів оперативно-розшукових повноважень?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

9. Чи залежить результативність протидії контрабанді наркотичних засобів від рівня взаємодії митних з іншими правоохоронними органами?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

10. На Вашу думку, створення спільної інформаційно-комп'ютерної бази, з'єднавши у єдину електронну мережу підрозділи силових відомств, які здійснюють протидію контрабанді наркотичних засобів, сприятиме більш ефективній взаємодії митних і правоохоронних органів в боротьбі з цим злочином?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

11. На Ваш погляд, зміна підслідності кримінальних справ, порушених за фактом вчинення контрабанди нарко-

тичних засобів, тобто слідство має проводити слідчий СБУ або МВС залежно від того, у результаті чиїх оперативних розробок порушено кримінальну справу, сприятиме покращенню ефективності розслідування кримінальних справ?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

12. На Ваш погляд, основними напрямками у протидії наркоманії є:

а) рання профілактика наркоманії як ключового фактора існування наркотичної злочинності, яка буде направлена на зменшення числа осіб, схильних до вживання наркотичних засобів, тобто скерована на зниження попиту на наркотики;

б) ефективне лікування наркоманів;

в) притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів;

г) Ваш варіант відповіді _____

д) важко відповісти

(вказіть причину)_____

13. Вважаєте Ви, що на сьогоднішній день інститут звільнення від кримінальної відповідальності осіб за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів реалізується надто вузько і не охоплює повною мірою всі можливості його застосування?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

14. Чи вважаєте Ви за доцільне для підвищення ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів розширення кола заохочувальних приписів до ст. 305 КК України

(контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів)?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

15. На Вашу думку, контрольована поставка є ефективним методом протидії контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

16. На Ваш погляд, чи доцільно створення в Україні Фонду добровільних пожертвувань, гроші від якого могли б бути використані для запобігання злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

17. На Вашу думку, пом'якшення кримінальної відповідальності споживачів наркотичних засобів може сприяти ефективності протидії контрабанді наркотичних засобів?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

18. Чи вважаєте Ви, що легалізація наркотичних засобів в Україні буде сприяти стриманню поширення наркотизму?

а) так;

б) ні;

в) важко відповісти

(вказіть причину)_____

**РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
ПРОКУРАТУРИ, МИТНИХ І ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ У ВІДСОТКАХ**

№ пи- тання	Варіанти відповідей на питання							
	А	Б	В	Г	Д	А, Б	А, В	А, Б, В
1.	45	50	5	-	-	-	-	-
2.	92	7	1	-	-	-	-	-
3.	76	13	11	-	-	-	-	-
4.	7	50	10	20	0	13	-	-
5.	3	85	12	-	-	-	-	-
6.	80	10	10	-	-	-	-	-
7.	17	70	13	-	-	-	-	-
8.	60	27	13	-	-	-	-	-
9.	80	10	10	-	-	-	-	-
10.	75	15	10	-	-	-	-	-
11.	65	17	18	-	-	-	-	-
12.	50	0	13	-	-	-	27	10
13.	65	30	5	-	-	-	-	-
14.	70	15	15	-	-	-	-	-
15.	76	15	9	-	-	-	-	-
16.	40	40	20	-	-	-	-	-
17.	20	75	5	-	-	-	-	-
18.	27	70	3	-	-	-	-	-

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Сорока Світлана Олександрівна

**КОНТРАБАНДА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ:
ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ**

Монографія

Редактор

А.А. Черняк

Комп'ютерна верстка

Г.І. Пастушок

Друк

Н.Я. Гануцjak

Здано до набору 22.10.2012 р. Підписано до друку 28.11.2012 р.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умов. друк. арк. 13,25.

Тираж 300 прим. Зам. № 181-12.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, 79007, м. Львів, вул. Городецька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.